Julie Otsuka

BUDA PALĖPĖJE

Julie Otsuka

BUDA PALĖPĖJE

Iš anglų kalbos vertė Emilija Ferdmanaitė

VILNIUS 2013

UDK 821.111(73)-31
Ot21

Versta iš: Julie Otsuka,
Buddha in the Attic, 2011,
Vintage Books, a division
of Random House, New York

© Julie Otsuka, 2011
Vertimas į lietuvių kalbą © Emilija Ferdmanaitė, 2013
Viršelio fotografija © John Clark, 2011
© Leidykla VAGA, 2013

ISBN 978-5-415-02326-4

Skiriu Andy

Bus išklausytos maldos tų, kas paliks po savęs vardą.
Bet bus ir tokių, apie kuriuos neišliks atminimo; kurie
išnyks, tarsi nebūtų buvę; kurie mirs, tarsi nebūtų gimę;
ir jų vaikai paskui juos.

– *Ekleziastas* 44:8–9

Kluonas sudegė –
dabar
matau mėnulį.

– *Mizuta Masahide*

ŠEN, JAPONAI!

LAIVE DAUGUMA BUVOME NEKALTOS. Ilgų juodų plaukų, plačių plokščių pėdų, neaukštos. Kai kurios vaikystėje mitome vien ryžių koše, todėl užaugome kreivakojės, kai kurios tebuvome keturiolikos – pačios dar vaikai. Kelios buvome kilusios iš miesto ir vilkėjome stilingais miestietiškais drabužiais, bet dauguma buvome iš kaimo ir laivan įžengėme su tais pačiais senais kimono, kuriuos dėvėjome metų metus – nublukusiais, perleistais seserų, sulopytais ir perdažytais. Vienos buvome kilusios iš kalnų ir dar niekada nemačiusios jūros, nebent paveikslėliuose, kitos – žvejų dukros, pajūry gimusios ir augusios. Galbūt jūra pasiglemžė mūsų brolį, tėvą ar sužadėtinį, o galbūt kas nors, ką mylėjome, vieną liūdną rytą šoko į vandenį ir išplaukė kur akys veda, o dabar štai atėjo eilė išplaukti ir mums.

LAIVE, VOS UŽLIPUSIOS Į DENĮ, – dar prieš nutardamos, kurios kelionės draugės mums patinka ir kurios ne, prieš pasisakydamos, iš kurios salos esame kilusios ir kodėl nutarėme išplaukti, prieš sužinodamos viena kitos vardus, –

mes ėmėme lyginti savo vyrų fotografijas. Visi jie buvo gražūs jauni vyrai tamsiomis akimis, vešliais plaukais ir lygia, be menkiausios dėmelės oda. Smakrai tvirti. Laikysena pavyzdinga. Nosys stambios ir tiesios. Visi jie atrodė kaip mūsų broliai ir tėvai, tik geriau apsirengę – su pilkais prigludusiais paltais ir brangiais vakarietiškais trijų dalių kostiumais. Kai kurie stovėjo ant šaligatvių priešais medinius trikampio karkaso namus su baltomis kuolų tvorelėmis ir tvarkingai nupjautomis vejomis, kai kurie pozavo prie garažų vartų, atsirėmę į „T“ modelio fordus. Kiti sėdėjo ant kietų fotostudijų kėdžių aukštomis atkaltėmis, sukryžiavę rankas ir žvelgdami tiesiai į kamerą, tarytum pasirengę užkariauti pasaulį. Visi buvo pasižadėję pasitikti mus San Fransiske, vos pasieksime uostą.

LAIVE DAŽNAI SPĖLIODAVOME: ar jie mums patiks? Ar mes juos pamilsime? Ar atpažinsime juos iš fotografijų, kai išvysime laukiančius prieplaukoje?

LAIVE MIEGOJOME PAČIOJE APAČIOJE, žemiausiame denyje, kur tvyrojo purvas ir prietema. Mūsų siauri metaliniai gultai buvo dviaukščiai, o čiužiniai kieti ir ploni, patamsėję ir dėmėti nuo svetimų kelionių, svetimų gyvenimų. Pagalvės kimštos kviečių lukštais. Tarpai tarp lovų prišiukšlinti maisto likučių, grindys gličios ir slidžios. Teturėjome vienintelį liuką, ir vakare, jį uždarius, tamsa pritvindavo

kuždesių. *Ar skaudės?* Kūnai blaškydavosi ir vartydavosi po antklodėmis. Jūra čia pakildavo, čia nuslūgdavo. Drėgnas oras dusindavo. Naktimis sapnuodavome savo vyrus. Sapnuodavome naujus medinius sandalus ir begalinius rietimus tamsiai mėlyno šilko, sapnuodavome, kad vieną dieną gyvensime name su kaminu. Sapnuodavome, kad esame aukštos ir gražios. Sapnuodavome, kad vėl grįžtame į ryžių laukus, iš kurių taip nekantravome pabėgti. Sapnai apie ryžių laukus buvo mūsų košmarai. Sapnuodavome savo vyresniąsias, gražesniąsias seseris, kurias tėvai buvo pardavę į geišų namus, kad likusieji turėtume ką valgyti, o pabudusios žiopčiodavome, gaudydamos orą. *Akimirką pamaniau, kad ji – tai aš.*

LAIVE PIRMOMIS DIENOMIS MUS KAMAVO JŪRLIGĖ, maistas nesilaikė skrandyje, vėl ir vėl lipdavome į viršutinį denį prie turėklų. Kai kurios buvome tiek apsvaigusios, kad nė paeiti negalėjome, tik tįsojome gultuose, apimtos buko stingulio, neprisimindamos nė savo vardų, ką jau kalbėti apie jaunikius. *Primink dar kartelį, aš esu ponia Kas?* Vienos laikėmės susigriebusios už pilvų ir garsiai meldėmės Kanonai, gailestingumo deivei, – *Kur tu?* – kitos žaliavome tylomis. Neretai vidury nakties pakirsdavome iš miegų, pažadintos smarkaus bangavimo, ir vieną akimirką nesusigaudydavome nei kur esame, nei kodėl juda lovos, nei kodėl širdys daužosi it pašėlusios. *Žemės*

drebėjimas – tokia mintis šaudavo pirmučiausia. Tuomet pasigesdavome savo motinų, kurių glėbyje miegodavome iki to ryto, kai palikome namus. Ar jos dabar miega? Ar sapnuoja? Ar galvoja apie mus dieną naktį? Ar tebevaikšto gatvėmis pilnais glėbiais pirkinių tris žingsnelius atsilikusios nuo tėvo, nenešančio ničnieko? Ar slapčia mums pavydi, kad išplaukėme? *Argi nedaviau tau visko?* Ar nepamiršo išvėdinti senųjų mūsų kimono? Ar nepamiršo pašerti kačių? Ar papasakojo mums viską, ką turėjome žinoti? *Arbatos puodelį laikyk abiem delnais, saugokis saulės, niekada nesakyk daugiau nei privalai.*

LAIVE DAUGUMA BUVOME IŠPRUSUSIOS, todėl neabejojome tapsiančios geromis žmonomis. Žinojome, kaip virti ir siūti. Žinojome, kaip patiekti arbatą, kaip kurti puokštes, kaip valandų valandas tyliai klūpoti ant plačių plokščių pėdų ir nepratarti absoliučiai nieko prasmingo. *Mergina privalo susilieti su kambariu: būti ir sykiu neegzistuoti.* Žinojome, kaip elgtis laidotuvėse ir kaip rašyti trumpus melancholiškus eilėraščius apie rudenį – lygiai septyniolikos skiemenų ilgumo. Žinojome, kaip ravėti piktžoles, kapoti prakurą, semti vandenį, o viena iš mūsų – malūnininko duktė – žinojo, kaip suvaikščioti dvi mylias iki miesto, ant pečių užsivertus aštuoniasdešimties svarų ryžių maišą, ir net nesuprakaituoti. *Svarbu tinkamai kvėpuoti.* Dauguma buvome gerų manierų ir nepapras-

tai mandagios, išskyrus tuos atvejus, kai supykdavome ir plūsdavomės it jūreiviai. Dauguma beveik visą laiką kalbėjome kaip tikros damos, pakeltais balsais, ir apsimetinėjome išmanančios kur kas mažiau, nei iš tiesų išmanėme, o kas kartą prasilenkdamos su įgulos nariais stengėmės tipenti mažyčiais grakščiais žingsneliais, deramai įtraukusios kojų pirštus. Nes kiekgi kartų motinos mums kartojo: *Vaikščiok kaip mieste, ne kaip kaime!*

LAIVE KAS VAKARĄ SUSIRINKDAVOME pas kurią nors lovoje ir ištisas valandas aptarinėdavome mūsų laukiantį nepažįstamą žemyną. Buvo kalbama, kad ten žmonės nevalgo nieko, išskyrus mėsą, o jų kūnai apžėlę plaukais (dauguma buvome budistės, taigi mėsos vengėme, o plaukai mums žėlė tik ten, kur reikia). Medžiai ten milžiniški. Lygumos tęsiasi be galo be krašto. Moterys balsingos ir aukštos – girdėjome, visa galva aukštesnės už aukščiausius mūsų vyrus. Jų kalba dešimt kartų sudėtingesnė už mūsiškę, o papročiai nesuvokiamai keisti. Knygos skaitomos nuo galo į pradžią, o vonioje naudojamas muilas. Nosys išpučiamos į purvinus skudurus, kurie po to sukišami atgal į kišenes, kad būtų išsitraukiami vėl. Baltos priešingybė ne raudona, o juoda. Kas gi mūsų laukia tokioje keistoje šalyje, svarstėme mes. Įsivaizdavome save – neįprastai mažas moterėles, ginkluotas vien turistų žinynais, – žengiančias į milžinų šalį. Ar jie iš mūsų juoksis?

Į mus spjaudys? Ar, užvis blogiau, nežiūrės į mus rimtai? Ir vis dėlto net didžiausios priešgynos pripažino, kad verčiau Amerikoje ištekėti už nepažįstamojo nei susenti greta vietinio fermerio. Nes Amerikoje moterims nereikia dirbti laukuose, ten visiems užtenka ir ryžių, ir malkų. Kur beeitum, vyrai prilaiko duris, nusivožia skrybėlę ir sako: „Moterims pirmenybė" bei „Tik po jūsų."

LAIVE KELIOS BUVOME IŠ KIOTO, trapios ir blyškiaodės, visą gyvenimą praleidusios užtamsintuose namų kambariuose. Kai kurios buvome iš Naros, tris kartus per dieną meldėmės protėviams ir galėjome prisiekti, kad tebegirdime aidint šventyklų varpus. Kai kurios buvome fermerių dukros iš Jamagučio, storų riešų ir plačių pečių, guldavusios lovon ne vėliau kaip devintą. Kai kurios buvome iš mažo kalnų kaimelio Jamanašyje ir tik neseniai pirmą kartą pamatėme traukinį. Kai kurios buvome iš Tokijo, mačiusios viską, kalbančios taisyklinga japonų kalba ir beveik nesimaišančios su kitomis. Kur kas daugiau mūsų buvo iš Kagošimos, čiauškančios ryškia pietietiška tarme, kurios tokijietės apsimetė nesuprantančios. Kai kurios buvome iš Hokaido, kur snieguota ir šalta, ir dar ilgai sapnuodavome tą baltą kraštovaizdį. Kelios buvome iš Hirošimos, kurią vėliau subombardavo, tad mums pasisekė, kad apskritai pakliuvome į laivą, nors tuomet to dar nežinojome. Jauniausiai iš mūsų buvo dvylika, ji buvo

iš rytinės Bivos ežero pakrantės ir dar nekraujavo. *Tėvai mane ištekino dėl pinigų.* Vyriausiai buvo trisdešimt septyneri, ji buvo iš Niigatos ir visą gyvenimą praleido prie ligoto tėvo, kurio mirtis ją sykiu nudžiugino ir nuliūdino. *Žinojau, kad ištekėti galėsiu tik jam pasimirus.* Viena mūsų buvo iš Kumamoto, kur nebebuvo likę tinkamų jaunikių, – visi tinkami prieš metus išsibeldė ieškoti darbo į Mandžiūriją, – ir jautėsi laiminga gavusi nors kokį vyrą. *Užmečiau akį į fotografiją ir pasakiau: „Tiks ir šitas."* Kita buvo iš šilko audėjų kaimo Fukušimoje, pirmąjį jos vyrą pasiglemžė gripas, antrąjį – jaunesnė ir dailesnė moteris iš kitapus kalvos, taigi dabar ji plaukė į Ameriką ištekėti už trečiojo. *Jis sveikas, negeria, nelošia, o ko daugiau man reikia.* Dar viena anksčiau dirbo šokėja Nagojoje, gražiai rengėsi, buvo permatomos baltos odos ir žinojo viską, ką reikia žinoti apie vyrus, taigi kas vakarą eidavome pas ją su klausimais. Kiek tai truks? Prie lempos ar tamsoje? Pakeltomis ar nuleistomis kojomis? Atsimerkus ar užsimerkus? O jei negalėsiu kvėpuoti? O jei ištrokšiu? O jei jis bus per sunkus? O jei per didelis? O jei manęs nenorės? „Vyrai paprasti", – ramindavo ji mus. Ir pradėdavo pasakoti.

LAIVE KARTAIS VALANDŲ VALANDAS gulėdavome nesudėdamos bluosto sūpuojančioje drėgnoje tamsoje, kupinos ilgesio ir nerimo, spėliodamos, kaip ištversime dar tris savaites.

LAIVE KELIONINĖSE SKRYNIOSE GABENOMĖS VISA, ko prireiks naujajam gyvenimui: baltų šilkinių kimono vestuvių nakčiai, spalvingų medvilninių kimono kasdienai, vienspalvių medvilninių kimono senatvei, kaligrafijos teptukų, storų juodo rašalo lazdelių, plonų ryžių popieriaus lapų ilgiems laiškams namo, bronzinių Budos miniatiūrų, kitsunės statulėlių iš dramblio kaulo, lėles, su kuriomis miegojome nuo penkerių, maišus rudojo cukraus – kyšiams, ryškiaspalvių antklodžių, popierinių vėduoklių, anglų kalbos žodynėlius, gėlėto šilko juostų, glotnių juodų akmenėlių iš upės, tekančios pro gimtuosius namus, plaukų sruogą berniuko, kurį kadaise lietėme, kurį mylėjome, kuriam pažadėjome rašyti, nors žinojome, kad taip ir neparašysime, sidabrinių veidrodžių, dovanotų mūsų motinų, kurių paskutiniai žodžiai tebeskambėjo mums ausyse. *Pamatysi: moterys silpnos, užtat motinos – stiprios.*

LAIVE SKUNDĖMĖS VISKUO. Blakėmis. Utėlėmis. Nemiga. Nuolatiniu buku variklio gausmu, kuris prasiskverbdavo net į mūsų sapnus. Dvoku nuo išviečių – plačių skylių, atsiveriančių tiesiai į jūrą – ir lėtai nokstančia savo pačių smarve, kuri kas dieną vis labiau rietė nosį. Skundėmės, kad Kazuko laikosi nuošaly, Čijo krenkščia, Fusajo ištisai niūniuoja „Arbatos skynėjų dainą“ ir po truputį varo mus visas iš proto. Skundėmės pradingstančiais plaukų smeigtukais – kuri iš mūsų vagilė? – ir tuo, kad pirmąja klase

keliaujančios merginos niekada nepasisveikina iš po tų savo violetinių šilkinių skėčių, kad ir kiek kartų prasilenkiame su jomis denyje. *Ir kuo jos save laiko?* Skundėmės karščiu. Šalčiu. Graužiančiomis vilnonėmis antklodėmis. Skundėmės savo pačių skundais. Ir vis dėlto giliai viduje dauguma buvome labai laimingos, mat netrukus turėjome atplaukti į Ameriką, pas savo jaunikius, kurie pastaraisiais mėnesiais mums šitiek rašė. *Nupirkau gražų namą. Sode galėsi sodinti tulpes. Narcizus. Ką tik norėsi. Turiu fermą. Vadovauju viešbučiui. Esu didelio banko prezidentas. Prieš keletą metų palikau Japoniją ir pradėjau nuosavą verslą, todėl galėsiu tave aprūpinti. Esu 179 centimetrų ūgio, nesergu raupsais, plaučiai sveiki, šeimos istorijoje bepročių nebuvo. Esu kilęs iš Okajamos. Iš Hiogo. Iš Mijagio. Iš Šidzuokos. Užaugau gretimame kaime ir sykį, prieš daugelį metų, mačiau tave mugėje. Kai tik galėsiu, atsiųsiu pinigų kelionei.*

LAIVE SAVO VYRŲ FOTOGRAFIJAS nešiojomės mažyčiuose ovaliuose medalionuose, pervėrusios ilga grandinėle ir pasikabinusios ant kaklo. Nešiojomės šilkinėse piniginėse, senose arbatos dėžutėse, raudonose lakinėse skrynelėse, storuose ruduose vokuose iš Amerikos, kuriuose jos ir buvo atsiųstos. Nešiojomės kimono rankovėse, vis apsičiupinėdamos, ar jos dar ten. Nešiojomės tarp knygų puslapių – *Šen, Japonai!* – *Vadovas vykstantiems į Ameriką* –

Dešimt būdų pamaloninti vyrą – senuose, aptrintuose budistinių sutrų tomeliuose, o viena iš mūsų, krikščionė, kuri valgė mėsą ir meldėsi ilgaplaukiam dievui, savąją nešiojosi paslėpusi tarp Karaliaus Jokūbo biblijos puslapių. Kai klausdavome jos, kuris vyras jai patinka labiau – tasai iš fotografijos ar Viešpats Jėzus – ji paslaptingai nusišypsodavo ir atsakydavo: „Žinoma, jis."

LAIVE KELIOS TURĖJOME PASLAPČIŲ, kurių prisiekėme savo vyrams neišduoti iki gyvenimo galo. Galbūt tikroji priežastis, dėl kurios plaukėme į Ameriką, buvo surasti prapuolenį tėvą, kadaise palikusį šeimą. *Jis iškeliavo į Vajomingą dirbti anglių kasykloje, daugiau jokių žinių.* Galbūt namie palikome mergytę, gimusią nuo vyro, kurio veidą sunkiai beprisiminėme – keliaujančio pasakotojo, savaitę praleidusio mūsų kaime, o gal klajūno budistų vienuolio, stabtelėjusio prie mūsų namo vieną vėlų vakarą pakeliui į Fudžio kalną. Nors žinojome, kad mūsų tėvai ja pasirūpins, – *Jeigu liksi kaime,* įspėjo jie mus, *niekada nebeištekėsi,* – vis tiek jautėme kaltę pasirinkusios toliau gyventi savo gyvenimą, ir laive verkėme jos daugybę naktų iš eilės, kol vieną rytą nubudome, nusišluostėme akis ir tarėme: „Gana", ir ėmėme galvoti apie kitus dalykus. Kurį kimono vilkėti lipant iš laivo. Kaip susišukuoti plaukus. Ką pasakyti pirmąsyk jį išvydus. Nes dabar mes buvome laive, praeitis liko už nugaros, ir kelio atgal nebebuvo.

LAIVE DAR NEŽINOJOME, kad savo dukrytę sapnuosime kas naktį iki pat mirties, ir kad sapnuose ji liks amžinai trejų – kaip paskutinį kartą, kai ją matėme: mažytė figūrėlė tamsiai raudonu kimono, tupinti prie balos, visiškai pakerėta plūduriuojančios negyvos bitės reginio.

LAIVE KASDIEN VALGĖME TĄ PATĮ MAISTĄ ir kasdien kvėpavome tuo pačiu sudvisusiu oru. Dainavome tas pačias dainas ir juokėmės iš tų pačių pokštų, o rytais, kai oras būdavo švelnus, išsirisdavome iš savo ankštų guolių ir eidavome pasivaikščioti po denį, apsiavusios mediniais sandalais ir apsivilkusios lengvais vasariniais kimono, vis stabtelėdamos pasigrožėti bekrašte mėlyna jūra. Kartais mums prie kojų nukrisdavo žuvis skraiduolė, spurdanti, netekusi kvapo, ir viena iš mūsų – dažniausiai kuri nors žvejo duktė – ją pakeldavo ir įmesdavo atgal į vandenį. Arba tarytum iš niekur išnirdavo delfinų būrys ir valandų valandas šokinėdavo greta laivo. Vieną ramų, tykų rytą, kai jūra buvo lygi it stiklas, o dangus – nuostabiai žydras, iš vandens staiga išniro ir vėl išnyko glotni juoda banginio nugara, ir akimirką mes pamiršome kvėpuoti. *Lyg žvelgtum Budai į akis.*

LAIVE DAŽNAI IŠTISAS VALANDAS PRASTYPSODAVOME DENYJE, leisdamos vėjui šiaušti plaukus ir stebėdamos kitus keleivius. Matėme turbanuotus sikhus iš Pandžabo,

palikusius gimtinę ir bėgančius į Panamą. Matėme turtingus rusus, bėgančius nuo revoliucijos. Matėme kinų darbininkus iš Honkongo, ketinančius įsidarbinti Peru medvilnės plantacijose. Matėme Karalių Li Uvanovičių ir jo garsųjį čigonų orkestrą, kuriam Meksikoje priklausė didelis galvijų ūkis ir apie kurį sklido kalbos, esą tai turtingiausias čigonų orkestras visame pasaulyje. Matėme trijulę saulėje nusvilusių vokiečių turistų, simpatišką ispanų kunigą ir aukštą raudonskruostį anglą, vardu Čarlzas, kuris išdygdavo prie laivo turėklų kiekvieną popietę, lygiai ketvirtis po trijų, ir žvaliu žingsniu keletą kartų apeidavo denį. Čarlzas keliavo pirmąja klase, buvo tamsiai žalių akių, smailianosis, nepriekaištingai kalbėjo japoniškai ir daugeliui mūsų buvo pirmas sutiktas baltasis. Jis dėstė užsienio kalbas Osakos universitete, turėjo žmoną japonę ir vaiką, daugybę kartų lankėsi Amerikoje ir be galo kantriai atlaikė mūsų kamantinėjimus. Ar tiesa, kad amerikiečiams būdingas stiprus gyvuliškas kvapas? (Čarlzas nusijuokė: „O man?“ ir leido mums pauostyti iš arčiau.) Ar jie *labai* plaukuoti? („Maždaug kaip aš“, – atsakė Čarlzas ir atsiraitojo rankoves, kad parodytų mums savo rankas, apžėlusias tamsiai rudais plaukeliais, nuo kurių vaizdo mus supurtė.) Ar jie tikrai želdinasi plaukus ant krūtinių? (Čarlzas nuraudo ir paaiškino negalįs parodyti mums savo krūtinės, o mes nuraudome ir paaiškinome to neprašančios.) Ar po prerijas tebeklajoja laukinės

indėnų gentys? (Čarlzas atsakė, kad visi indėnai uždaryti, ir mes su palengvėjimu atsidusome.) Ar tiesa, kad Amerikoje moterys neprivalo klūpoti prieš savo vyrus, o juokdamosi nesidengia burnų? (Čarlzas žvilgsniu nulydėjo horizonte praplaukiantį laivą, atsiduso ir tarė: „Deja, taip.“) Ar vyrai ir moterys iš tikrųjų visą naktį šoka suglaudę skruostus? („Tik šeštadieniais“, – paaiškino Čarlzas.) Ar šokio žingsneliai labai sudėtingi? (Čarlzas atsakė, kad visai paprasti, ir kitą vakarą mėnesienoje pamokė mus fokstroto. *Lėtai, lėtai, greitai, greitai.*) Ar San Fransisko centras tikrai didesnis už Ginzą? („Na žinoma.“) Ar namai Amerikoje tikrai triskart erdvesni už mūsiškius? („Tikrai.“) Ar kiekvieno namo svetainėje stovi pianinas? (Čarlzas atsakė, kad greičiau kas antro.) Kaip jis manąs, ar mes ten būsime laimingos? (Čarlzas nusiėmė akinius ir pažvelgė į mus savo meiliomis žaliomis akimis, o tada patikino: „Taip, labai laimingos.“)

LAIVE KAI KURIOS IŠ MŪSŲ NEATSISPYRĖ PAGUNDAI susidraugauti su įgulos nariais, kilusiais iš tų pačių kaimų, kaip ir mes, mokančiais visų mūsų dainų žodžius ir ištisai mums besiperšančiais. Mes *jau* ištekėjusios, aiškindavome jiems, ir vis dėlto įsimylėdavome. O kai jie paklausdavo, ar galėtume susitikti vienumoje – dar tą patį vakarą, tarkim, tvindeke, ketvirtis po dešimtos, – akimirką spoksodavome į savo pėdas, tada giliai įkvėpdavome ir

sumurmėdavome: „Gerai“, ir tai buvo dar vienas dalykas, kurio niekada nepasakosime savo vyrams. *Bet jis taip į mane žiūrėjo,* vėliau mąstysime pačios sau. Arba: *Jo tokia graži šypsena.*

LAIVE VIENA IŠ MŪSŲ PASTOJO, bet pati to nenutuokė, o kai po devynių mėnesių gimė kūdikis, pirmas dalykas, kurį ji pastebėjo – kaip mažylis primena jos naująjį vyrą. *Jis turi tavo akis.* Viena iš mūsų po nakties su jūreiviu iššoko per bortą, palikusi ant pagalvės raštelį: *Po jo nebegali būti kito.* Dar viena įsimylėjo metodistų misionierių, kurį sutiko denyje, bet kad ir kaip tasai jos meldė atplaukus į Ameriką palikti vyrą, ji atsakė negalinti. „Privalau paklusti savo likimui.“ Ir iki dienų galo spėliojo, kaip būtų galėjęs susiklostyti gyvenimas.

LAIVE KAI KURIOS BUVOME IŠ PRIGIMTIES SVAJOKLĖS ir verčiau leisdavome laiką vienos, didžiąją kelionės dalį tysodamos gulte kniūbsčios, mąstydamos apie visus tuos vyrus, kuriuos palikome namie. Daržovininko sūnų, apsimesdavusį, jog mūsų nepastebi, tačiau nematant motinai visada pridėdavusį mums mandariną viršaus. Arba tą vedusį vyriškį, kažkada privertusį dvi valandas jo laukti – vėlų vakarą, ant tilto, lietuje. Ir dėl ko? Bučinio ir pažado. „Rytoj ateisiu vėl“, – pasakė jis. Ir nors daugiau jo niekada nesutikome, žinojome, jog nė nemirktelėjusios padarytu-

me tą patį, nes būti su juo – tai lyg pirmą sykį pajusti, kad esi gyva, tik dar geriau. Neretai prieš užmigdamos prisimindavome piemenį, su kuriuo šnekučiuodavomės kiekvieną popietę pakeliui iš mokyklos – gražų jauną bernaitį iš gretimo kaimo, kurio delnai mokėjo išvilioti iš dirvos net labiausiai užsispyrusius daigus, – ir kaip mūsų motina, kuri išmanė viską ir galėjo skaityti mūsų mintis, tąkart pažvelgė į mus taip, lyg būtume netekusios proto. *Nejau nori visą likusį gyvenimą lenkti nugarą laukuose?* (Mes padvejojome ir vos neatsakėme „taip", nes argi nesvajojome tapti savo motinomis? Argi ne jomis troškome būti užaugusios?)

LAIVE MUMS VISOMS TEKO SPRĘSTI. Kur miegoti, kuo pasitikėti, su kuo ir kaip susidraugauti. Ar tarti žodį kaimynei, kuri knarkia arba kalba per miegus, arba tai, kurios kojos dvokia dar bjauriau už mūsiškes ir kurios nešvarūs rūbai sumesti ant grindų. O jei kuri nors paklaustų, ar jai tinka vienaip ar kitaip sušukuoti plaukai – tarkim, „riestėmis", kurios šturmavo laivą it audra, – o jai netiktų, jos galva su jomis atrodytų per didelė, ar pasakytume tiesą, o gal patikintume, jog ji dar niekada neatrodė tokia graži? O ar dera piktintis virėju iš Kinijos, mokančiu ruošti vienintelį patiekalą – ryžių troškinį, kurį mums tiekdavo diena iš dienos? Jeigu pasiskųstume, ir jis būtų išsiųstas atgal į Kiniją, kur dažną dieną negausi išvis jokių ryžių,

ar tai būtų mūsų kaltė? Ar kas nors mūsų apskritai paklausytų? Ar kam nors rūpėtų?

LAIVE BUVO KAPITONAS, IŠ KURIO KAJUTĖS, kalbama, kas rytą priešaušriu ištykindavo jauna gražuolė. Žinoma, mes degėme smalsumu: ar ji viena iš mūsų, ar iš pirmos klasės keleivių?

LAIVE KARTAIS NAKTĮ ĮSĖLINDAVOME viena pas kitą į gultą ir tyliai gulėdavome, kuždėdamosi apie visa, ką atsiminėme iš namų: skrudintų saldžiųjų bulvių kvapą ankstyvą rudenį, iškylas bambukų giraitėje, šešėlių ir demonų gaudynes aptrupėjusiame šventyklos kieme, tą dieną, kai tėvas išėjo pasemti kibiro vandens iš šulinio ir nebegrįžo – motina daugiau apie jį nebekalbėjo. *Tarytum jis niekada nebūtų egzistavęs. Metų metus žiūrėjau žemyn į tą šulinį.* Aptardavome mėgstamus veido kremus, švino pudros privalumus, pirmą kartą, kai išvydome savo vyro fotografiją – koks tai buvo jausmas. *Atrodė rimtas žmogus, taigi nutariau, kad man tiks.* Kartais pagaudavome save sakančias dalykus, kurių dar niekam nebuvome sakiusios, bet, sykį pradėjus, sustoti buvo neįmanoma, o kartais staiga užtildavome ir gulėdavome viena kitos glėbyje iki aušros, kol viena mūsų atšlydavo ir paklausdavo: „Bet ar tai tęsis?“ Ir tai buvo dar vienas mūsų sprendimas. Jei atsakydavome: „Taip, tęsis“, ir sugrįždavome pas

ją, – jei ne tą pačią naktį, tai kitą ar dar kitą, – tuomet įtikindavome save, jog kas benutiktų, išlipus iš laivo išsyk bus pamiršta. Be to, tai buvo geras pasirengimas vestuvių nakčiai.

LAIVE KELIOS IŠ MŪSŲ taip ir neįprato gulėti su vyrais, ir jei būtų buvusi bent kokia galimybė išvykti į Ameriką netekėjus, mes būtume ją radusios.

LAIVE MES NEĮTARĖME, jog pirmąsyk išvydusios savo vyrus nesuprasime, kas jie tokie. Jog minia vyrų megztomis kepurėmis ir nunešiotais juodais paltais, laukiančių mūsų prieplaukoje, niekuo neprimins išvaizdžių jaunų vyrų fotografijose. Jog mums atsiųstos fotografijos buvo dvidešimties metų senumo. Jog mums rašytus laiškus parašė ne mūsų vyrai, o visai kiti žmonės – profesionalai dailia rašysena, kurių darbas buvo gražbyliauti ir užkariauti širdis. Jog vos iš už vandens pasigirdus mūsų vardams, viena iš mūsų užsidengs akis ir nusisuks – *Aš noriu namo*, – bet likusios nuleis galvas, pasilygins kimono sijonus, nutipens laivo lenta žemyn ir žengs į vis dar šiltą dieną. *Čia Amerika*, kartosime mes sau, *nėra ko nerimauti*. Kaipgi mes klysime.

PIRMOJI NAKTIS

TĄ NAKTĮ MŪSŲ NAUJIEJI VYRAI PAĖMĖ MUS GREITAI. Paėmė ramiai. Paėmė švelniai, bet užtikrintai, netardami nė žodžio. Tikėjo, kad mes, kaip žadėta, esame nekaltos, todėl paėmė mus su ypatinga atida. *Pasakyk man, jei skaudės.* Paėmė mus aukštielninkas ant plikų „Minutės motelio" grindų. Paėmė mus miesto centre, antrarūšiuose „Kumamoto užeigos" kambariuose. Paėmė mus geriausiuose San Fransisko viešbučiuose, kokius tik anuomet galėjo sau leisti spalvotieji. „Kinokunijoje". „Mikadoje". „Ogavoje". Paėmė mus nesvyruodami ir tikėjosi, jog darysime jiems, ką lieptos. *Prašau, nusisuk į sieną ir atsistok keturpėsčia.* Paėmė mus už alkūnių ir tyliai pratarė: „Laikas." Paėmė mus nepasirengusias, ir mes tris dienas be perstojo kraujavome. Paėmė mus užvertę baltus šilkinius kimono aukštai virš galvų, ir mes neabejojome, kad tai galas. *Maniau, kad užtrokšiu.* Paėmė mus godžiai, alkanai, tarsi būtų to laukę tūkstantį ir vienus metus. Paėmė mus vis dar bloguojančias nuo laivo, ir žemė nesiliovė sukusis mums po kojų. Paėmė šiurkščiai, duodami valią kumščiams, jei bandėme priešintis. Paėmė mus, nors

kandžiojomės. Paėmė, nors mušėmės. Paėmė, nors juos įžeidinėjome – *Tu vertas mažiau nei mažiausias tavo motinos pirštelis* – ir šaukėmės pagalbos (niekas nepasirodė). Paėmė mus, nors klūpojome įrėmusios žemėn kaktas ir meldėme palaukti. *Ar negalime to padaryti rytoj?* Paėmė netikėtai, nes kai kurioms motinos nebuvo paaiškinusios, kas būtent mūsų laukia vestuvių naktį. *Buvau trylikos metų ir dar nė sykio nežvelgiau vyrui į akis.* Paėmė mus atsiprašinėdami dėl savo kietų, pūslėtų delnų, ir mes iškart supratome, kad jie fermeriai, ne bankininkai. Paėmė mus atsainiai, iš nugaros, kol persisvėrusios per langą grožėjomės apačioje mirgančiomis miesto šviesomis. „Ar dabar tu laiminga?" – klausė jie mūsų. Surišo mus ir paėmė kniūbsčias ant nutriušusių kilimų, dvokiančių pelių išmatomis ir pelėsiais. Paėmė mus su įsiūčiu ant geltonai dėmėtų paklodžių. Paėmė mus lengvai, be mažiausių pastangų, nes kai kurios iš mūsų buvo paimtos jau ne kartą. Paėmė mus girtai. Paėmė šiurkščiai, be gailesčio, nepaisydami, kad mums skauda. *Maniau, kad man plyš gimda.* Paėmė, nors suglaudėme kojas ir meldėme: „Prašau, nereikia." Paėmė mus atsargiai, lyg bijotų, kad sulūšime. *Tu tokia mažutė.* Paėmė šaltai, bet kaip tikri žinovai, – *Po dvidešimties sekundžių tu visiškai atsipalaiduosi,* – ir mes supratome, kad iki mūsų buvo begalė kitų. Paėmė bukai spoksančias į lubas ir laukiančias, kada tai baigsis, dar nežinančias, kad tai tęsis metų metus. Paėmė

padedami užeigos šeimininko ir jo žmonos, kurie mus laikė prispaudę prie žemės, kad neištrūktume. *Kai jis baigs, joks vyras tavęs nebenorės.* Paėmė mus taip, kaip kas naktį mūsų tėvai paimdavo mūsų motinas vieno kambario pirkiose: staiga, be jokio įspėjimo, begrimztančias į miegą. Paėmė lempos šviesoje. Paėmė mėnulio šviesoje. Paėmė tamsoje, ir mes nieko nematėme. Paėmė per šešias sekundes, tada susmuko mums ant pečių krūpčiodami ir dejuodami, ir mes pačios sau pamanėme: *Ir viskas?* Paėmė, užtrukę visą amžinybę, ir žinojome, kad mums dar kelias savaites skaudės. Paėmė klūpančias ant kelių, įsitvėrusias į lovą, raudančias. Paėmė, sutelkę dėmesį į kažkokią paslaptingą dėmę ant lubų, regimą tik jiems patiems. Paėmė, be perstojo murmėdami „Ačiū" gerai pažįstama Tohoku regiono tarme, ir mes iškart atsipalaidavome. *Jis visai kaip mano tėvas.* Paėmė rėkdami šiurkščia Hirošimos tarme, kurią vos pajėgėme suprasti, ir mes supratome, kad likusį gyvenimą teks praleisti su žveju. Paėmė stačiomis, priešais veidrodį, ir privertė mus visą laiką žiūrėti į savo atspindį. „Ilgainiui tau patiks", – sakė jie mums. Paėmė mandagiai, už riešų, ir paprašė nešaukti. Paėmė droviai ir negrabiai, bandydami susigaudyti, kaip tai daroma. „Atsiprašau, – murmėjo jie. – Ar čia tu?" Ir dar: „Padėk man truputį", ir mes padėjome. Paėmė mus stenėdami. Paėmė dejuodami. Paėmė rėkdami ir pratisai aimanuodami. Paėmė mus, galvodami apie kitą moterį, –

supratome iš klaidžiojančio žvilgsnio, – o vėliau, neradę ant paklodės kraujo, mus išplūdo. Paėmė nerangiai, ir po to mes trejus metus neleidome savęs paliesti. Paėmė su didesniu išmanymu, nei kada nors buvome paimtos, ir mes supratome, kad visada jų norėsime. Paėmė mus, klykiančias iš malonumo, ir susigėdę užspaudė mums burnas. Paėmė mus sklandžiai, kelis kartus paeiliui, visą naktį, ir pabudusios ryte mes jau buvome jų.

BALTIEJI

JEI MUMS LEISDAVO, ĮSIKURDAVOME JŲ MIESTŲ PAKRAŠČIUOSE. Jei ne – *Te neužklups tavęs saulėlydis šioje apygardoje,* kartais įspėdavo jų ženklai, – keliaudavome toliau. Traukėme iš vienos darbo stovyklos į kitą per jų karštus dulkėtus slėnius – Sakramentą, Imperialą, San Choakiną – ir petys petin su naujaisiais savo vyrais dirbome jų žemę. Skynėme jų braškes Vatsonvilyje. Skynėme jų vynuoges Fresne ir Deneire. Klūpodamos kauptukais kasėme jų bulves Beikon Ailande, Sakramento ir San Choakino upių deltoje, kur žemė porėta ir minkšta. Holando trakte raškėme jų pupas. O kai derliaus sezonas pasibaigdavo, susivyniodavome ir prisirišdavome prie nugarų guolius, susirinkdavome drabužių ryšulius, sulaukdavome kito vežimo ir keliaudavome toliau.

PIRMAS JŲ KALBOS ŽODIS, KURIO MUS IŠMOKĖ, buvo *vanduo.* Šauk jį garsiai, patarė mūsų vyrai, kai tik dirbdama laukuose pajusi silpnumą. „Įsikalk šį žodį, – aiškino jie – ir jis tau išgelbės gyvybę.“ Dauguma taip ir padarėme, tačiau viena mūsų – Jošiko, užauginta auklių aukštomis

sienomis aptvertuose Kobės kiemuose ir niekada gyvenime neregėjusi piktžolės – nespėjo. Po pirmos dienos Marblo rančoje ji nuėjo gulti ir nebeatsikėlė. „Maniau, kad miega“, – teisinosi jos vyras. „Saulės smūgis“, – paaiškino šeimininkas. Kita šaukti pasidrovėjo, tad priklaupusi atsigėrė iš drėkinimo griovio. Po septynių dienų ją jau degino vidurių šiltinė. Netrukus išmokome ir daugiau žodžių: „Gerai“ – taip sakydavo šeimininkas, kai būdavo patenkintas mūsų darbu – ir „Eik namo“ – kai pasirodydavome nerangios ar lėtos.

NAMAI BUVO GULTAS viename iš Feiro rančos barakų. Namai buvo ilga palapinė po vešlia slyva Ketelmano rančoje. Namai buvo medinė lūšna stovykloje Nr. 7 Bernharto trakte. *Vien svogūnų lysvės – kiek akys užmato.* Namai buvo šiaudais kimštas čiužinys Džono Limano tvarte, šalia jo grynaveislių arklių ir karvių. Namai buvo skalbyklos kampas Stoktono konservų fabrike. Namai buvo gultas rūdžių suėstame vagone Lompoke. Namai buvo sena vištidė Vilouse, kurioje prieš mus gyveno kinai. Namai buvo blusom aptekęs čiužinys sandėlio kampe Diksone. Namai buvo šieno kaugė, sukrauta ant trijų obuolių dėžių po obelimi Fredo Steidelmano obelyne. Namai buvo grindų plotelis apleistoje Merisvilio mokykloje. Namai buvo žemės lopinėlis Oburno kriaušyne, netoli Amerikano upės krantų, kur kas vakarą gulėdavome atmerktomis

akimis, žiūrėdamos į amerikietiškas žvaigždes, atrodančias visai kaip mūsiškės: čia buvo ir Piemens žvaigždė, ir Audėjos žvaigždė, ir Girios žvaigždė, ir Vandens žvaigždė. „Ta pati platuma“, – paaiškino mums vyrai. Namai buvo ten, kur buvo sunokusio ir tinkamo rinkti derliaus. Namai buvo ten, kur buvo mūsų vyrai. Namai buvo vyro, metai iš metų ravinčio šeimininkui piktžoles, pašonėje.

IŠ PRADŽIŲ JIE MUS IŠTISAI STEBINO. Kodėl jie lipa ant arklių iš kairės pusės, o ne iš dešinės? Kaip jie vienas kitą atskiria? Kodėl jie visada rėkia? Ar jie tikrai ant sienų kabina puodus, o ne paveikslus? Ir spynas ant visų durų? Ir namie avi batus? Apie ką jie kalba vėlią naktį prieš užmigdami? Ką jie sapnuoja? Kam meldžiasi? Kiek dievų turi? Ar tiesa, kad mėnulyje jie mato žmogų, o ne triušį? Ir per laidotuves valgo keptą jautieną? Ir geria karvių pieną? O tas jų kvapas? Iš kur jis? „Sviesto dvokas“, – paaiškino mums vyrai.

LAIKYKIS NUO JŲ ATOKIAU, įspėjo mus. Jei teks prisiartinti, būk atsargi. Netikėk viskuo, ką jie šneka, bet išmok akylai stebėti: jų rankas, akis, lūpų kampučius, staigius veido spalvos pokyčius. Greitai išmoksi juos perprasti. Tik stenkis nespoksoti. Ilgainiui apsiprasi su jų didumu. Tikėkis blogiausio, bet nesistebėk ir gerumo priepuoliais. Gerumo yra visur. Nepamiršk pasirūpinti, kad jie jaustų-

si patogiai. Būk kukli. Būk mandagi. Atrodyk nuolanki. Sakyk „Taip, sere“ ir „Ne, sere“, ir daryk, kaip liepiama. Geriausia – nesakyk nieko. Dabar tu priklausai nematomam pasauliui.

JŲ PAGALVĖS SVĖRĖ DAUGIAU NEI MES, buvo nepatogios, o jų arkliai buvo dvigubai stambesni už japoniškus. Juos pakinkyti pajėgdavome tik pasilipusios ant apelsinų dėžių ar taburečių, o kai pirmąsyk liepėme jiems judintis, jie tik stovėjo prunkšdami ir trypdami žemę. Gal jie kurti? Gal buki? Ar tiesiog užsispyrę? „Tai amerikietiški arkliai, – paaiškino mums vyrai. – Jie nesupranta japoniškai.“ Taigi gavome išmokti pirmuosius vietinių arklių kalbos žodžius. Pasakius „no“, arklys žengdavo į priekį, pasakius „atgal“ – sugrįždavo. Išgirdęs „ramiai“, arklys sulėtindavo žingsnį, o „tpru“ – sustodavo. Po penkiasdešimties Amerikoje nugyventų metų kai kurioms iš mūsų tai bus vieninteliai suprantami angliški žodžiai.

KELETĄ JŲ KALBOS FRAZIŲ išmokome iš turistų vadovų dar laive – „Sveiki“, „Prašau atleisti“, „Prašom man sumokėti“ – ir galėjome iš atminties išberti jų abėcėlę, tačiau Amerikoje šios žinios pasirodė bevertės. Neįstengėme skaityti jų žurnalų ar laikraščių. Su neviltim spoksodavome į jų iškabas. *Atsimenu tik, kad prasideda raide „e“*. Kas kartą šeimininkui į mus kreipiantis girdėdavome

jo žodžius kuo aiškiausiai, tik mūsų ausims jie neturėjo jokios prasmės. O tais retais atvejais, kai turėdavome kreiptis pačios – *Pone Smyšai?* – jie dėbtelėdavo į mus sumišę, gūžtelėdavo pečiais ir nueidavo sau.

NEPRARASK DRĄSOS. *Būk kantri. Nesijaudink. Tačiau kol kas,* sakė mums vyrai, *verčiau kalbėsiu už mus abu.* Nes jie jau mokėjo anglų kalbą. Jie amerikiečius suprato. O jei mums prireikdavo naujų apatinių, jie nurydavo išdidumą ir per karščiu garuojančius laukus nudroždavo į miestelį, kur tobula, bet ryškaus akcento darkoma anglų kalba paprašydavo pardavėjos naujos poros. „Ne man", – paaiškindavo. O kai atvykus į naują rančą šeimininkas mesdavo į mus vieną žvilgsnį ir pareikšdavo: „Ji per gležna", ne kas kitas, o mūsų vyrai imdavosi juos įtikinėti. „Laukuose mano žmona dirba ne prasčiau už vyrą", – gindavo jie mus, ir netrukus pasirodydavo, kad yra teisūs. O jei apsirgdavome maliarija ir nebepajėgdavome pasikelti nuo grindų, ne kas kitas, o mūsų vyrai paaiškindavo šeimininkui, kas atsitiko: „Iš pradžių ji karšta, paskui šalta, paskui vėl karšta." O kai šeimininkas pasisiūlydavo tą pačią popietę nuvažiuoti į miestelį ir nupirkti mums vaistų, kad pagytume – „Dėl pinigų nesukite galvos" – ne kas kitas, o mūsų vyrai jiems uoliai dėkodavo. Ir net jei nuo vaistų mūsų šlapimas kelioms dienoms tapdavo violetinis, netrukus pasijusdavome geriau.

KAI KURIOS DARBAVOMĖS SPARČIAI, kad padarytume jiems įspūdį. Kai kurios darbavomės sparčiai, kad įrodytume, jog skinti slyvas, kasti burokus, krauti į maišus svogūnus ir rinkti uogas galime ne lėčiau, o gal dar ir sparčiau už vyrus. Kai kurios darbavomės sparčiai, nes visą vaikystę praleidome keturlinkos ir basos ryžių laukuose ir jau žinojome, ką daryti. Kai kurios darbavomės sparčiai, nes vyrai buvo mus įspėję, kad jei nedirbsime, artimiausiu laivu jie išsiųs mus namo. *Ieškojau pajėgios ir stiprios žmonos.* Kai kurios buvome miestietės ir darbavomės lėtai, nes niekada iki tol rankose nebuvome laikiusios kauptuko. „Lengviausias darbas Amerikoje", – sakė mums. Kai kurios visą gyvenimą buvome paliegusios ir silpnos, tačiau po vienos Riversaido citrinų giraitėje praleistos savaitės jautėmės stipresnės už jautį. Viena iš mūsų susmuko nespėjusi nuravėti pirmosios lysvės. Kai kurios dirbdamos verkėme. Kai kurios dirbdamos keikėmės. Visoms dirbant skaudėjo – mūsų delnai nuėjo pūslėmis ir kraujavo, keliai sopėjo, nugaros taip niekada ir nepasitaisė. Vienos iš mūsų dėmesį blaškė išvaizdus indas, gretimoje lysvėje pjaunantis šparagus, ir ji tepajėgė mąstyti apie tai, kaip norėtų nuvynioti tą baltą turbaną nuo milžiniškos rudos jo galvos. *Sapnuoju Guptą-san kiekvieną naktį.* Kai kurios dirbdamos murmėdavo budistines sutras, ir valandos pralėkdavo kaip minutės. Viena iš mūsų – Akiko, Tokijuje lankiusi misionierių mokyklą,

kur išmoko anglų kalbą, ir kas vakarą skaitanti vyrui ištraukas iš Biblijos – dirbdama giedodavo „Pakilk, mano siela, pakilk“. Dauguma mūsų dainuodavome tas pačias derliaus nuėmimo dainas iš jaunystės laikų, bandydamos įsivaizduoti, kad esame Japonijoje. Nes jeigu mūsų vyrai laiškuose būtų atskleidę tiesą, – kad jie ne šilko pirkliai, o vaisių rinkėjai, kad gyvena ne erdviuose namuose su daugybe kambarių, o palapinėse, daržinėse, po atviru dangumi, laukuose, regėdami saulę ir žvaigždes, – mes niekada nebūtume atplaukusios į Ameriką dirbti darbo, kurio nedirbtų joks save gerbiantis amerikietis.

JIE ŽAVĖJOSI TVIRTOMIS MŪSŲ nugaromis ir mikliomis rankomis. Mūsų ištverme. Drausme. Paklusnumu. Nepaprastu gebėjimu ištverti karštį, kuris vasaros dieną Braulio melionų laukuose gali siekti 50 laipsnių Celsijaus. Jie sakė, kad mūsų smulkus sudėjimas tobulai tinka darbui, reikalaujančiam lankstytis pažeme. Kad ir kur mus nusiųsdavo, visada likdavo patenkinti. Pasižymėjome visais kinų privalumais – buvome darbščios, kantrios, nepriekaištingai mandagios, – tačiau neturėjome jų trūkumų – nelošėme ir nerūkėme opijaus, nesivaidijome, nesispjaudėme. Buvome greitesnės už filipiniečius ir ne tokios arogantiškos, kaip indai. Buvome drausmingesnės už korėjiečius. Blaivesnės už meksikiečius. Maitinti mus buvo pigiau nei oukius ar arkius, tiek baltaodžius, tiek juodu-

kus. *Japonui pakanka šaukštelio ryžių per dieną.* Buvome geriausia darbininkų rūšis, kokią jiems kada nors buvo tekę samdyti. *Šie žmonės sklęste sklendžia, mums nebūtina jų prižiūrėti.*

DIENĄ TRIŪSDAVOME jų laukuose ir soduose, tačiau sapnuose kas naktį sugrįždavome namo. Kartais sapnuodavome gimtąjį kaimą, mylimiausia šakota medine lazda ridendavome metalinį lanką Turtingųjų Pirklių gatve. Kartais žaisdavome slėpynių paupio nendrynuose. Retkarčiais susapnuodavome kokį daiktą. Seniausiai pamestą raudono šilko kaspiną. Kanapėtą melsvą kiaušinį. Medinę motinos pagalvę. Vėžlį, išėjusį iš mūsų, kai buvome ketverių. Kartais stovėdavome priešais veidrodį su vyresniąja seserimi Ai, kurios vardas reiškė arba „meilė", arba „sielvartas", žiūrint, kaip užrašysi, ir ji šukuodavo mums plaukus. „Stovėk ramiai!" – paliepdavo ji. Ir viskas būdavo taip, kaip reikia. Tačiau nubudusios pasijusdavome gulinčios šalia svetimo vyriškio, svetimoje šalyje, įkaitusioje, perpildytoje pašiūrėje, troškioje nuo svetimų murmesių ir atodūsių. Kartais tas vyriškis apsikabindavo mus per miegą savo storais, gumbuotais delnais, ir mes prisiversdavome neatšlyti. *Po dešimties metų jis bus senis,* sakėme sau. Kartais brėkštant jis atsimerkdavo, pamatydavo, kad mes liūdime, ir pažadėdavo, jog viskas pasikeis į gera. Dar prieš kelias valandas jam išrėžėme: „Tu man

šlykštus“, nes jis ir vėl tamsoje ant mūsų užsiropštė, tačiau dabar leidomės guodžiamos, nes jis buvo visa, ką turėjome. O kartais jis žvelgdavo kiaurai mūsų, mūsų nė nematydamas, ir tai buvo užvis blogiausia. *Ar kas nors žino, kad aš čia?*

IŠTISĄ SAVAITĘ JIE VERSDAVO mus lieti prakaitą laukuose, tačiau sekmadieniais leisdavo atsipūsti. Kol mūsų vyrai keliaudavo į miestelį žaisti fantano vietiniuose kinų lošimo namuose, kur visada laimėdavo šeimininkai, mes su rašalinėmis bei teptukais įsitaisydavome po medžiais ir ilguose, plonuose ryžių popieriaus lakštuose rašydavome laiškus savo motinoms, kurių pasižadėjome niekada nepalikti. *Dabar mes Amerikoje, ravime piktžoles, mus pasamdė stambus vyriškis, visų vadinamas Šeimininku. Čia nėra nei šilkmedžių, nei bambukų giraičių, nei Jizo statulų prie kelio. Kalvos rudos ir sausos, lyja retai. Kalnai toli. Gyvename aliejinių lempų šviesoje, o sykį per savaitę, sekmadieniais, skalbiamės rūbus upelyje ant šlapių akmenų. Mano vyras nėra tas vyras iš fotografijos. Mano vyras – tai tas vyras iš fotografijos, tik gerokai susenęs. Vyras fotografijoje yra išvaizdus geriausias mano vyro draugas. Mano vyras yra girtuoklis. Mano vyras valdo „Jamato“ klubą, visas jo liemuo ištatuiruotas. Mano vyras žemesnis, nei rašė laiškuose, na, bet žemesnė ir aš. Mano vyras Rusijos–Japonijos kare buvo apdovanotas Auksinio peslio šeštos kla-*

sės ordinu ir dabar vaikšto smarkiai šlubuodamas. Mano vyras į šalį pateko nelegaliai, kirtęs Meksikos sieną. Mano vyras slėpėsi laive ir San Fransiske išsilaipino likus dienai iki didžiojo 1906-ųjų žemės drebėjimo, o dabar kas naktį sapnuoja, kad turi suspėti į keltą. Mano vyras mane dievina. Mano vyras niekada nepalieka manęs vienos. Mano vyras yra geras vyras, kuris dirba už mus abu, jei aš nebespėju, kad tik šeimininkas neišsiųstų manęs namo.

SLAPTA VYLĖMĖS NUO JŲ PASPRUKTI. Galbūt laive pamilome vyriškį, kilusį iš mūsų gimtosios salos, prisimenantį tuos pačius kalnus ir upokšnius, ir nebegalėjome išmesti jo iš galvos. Kiekvieną dieną jis stovėdavo denyje šalia mūsų ir kartodavo, kokios mes gražios, kokios protingos, kokios *ypatingos*. Sakydavo, kad gyvenime nėra sutikęs panašios į mus. Sakydavo: „Lauk manęs. Atvyksiu tavęs, kai tik galėsiu." Galbūt jis buvo darbų rangovas Korteze, o gal importo ir eksporto įmonės prezidentas San Chosė, ir kasdien rausdamos pirštais juodą, saulėje sukepusią žemę meldėmės, kad jis mums parašytų. Ir kasdien nieko nesulaukdavome. Kartais, vėlų vakarą taisydamosi gulti, staiga puldavome į ašaras, ir vyras pažvelgdavo į mus sunerimęs. „Ar aš ką ne taip pasakiau?" – klausdavo jis, o mes tik purtydavome galvą. O kai vieną dieną lauktasis laiškas pagaliau atėjo – *Nusiunčiau tavo vyrui pinigų ir lauksiu tavęs „Taišo" viešbutyje*, – mums teko viską

prisipažinti. Nupliekęs mus diržu ir išvadinęs pelnytais vardais, vyras galiausiai leido mums išeiti. Nes pinigai, gauti iš to vyriškio, kelis sykius viršijo sumą, kurią jis išleido, kad atgabentų mus iš Japonijos. „Gal dabar bent vienas iš mūsų bus laimingas“, – pasakė jis mums. Ir dar: „Nieko nėra amžino.“ Ir: „Vos pažvelgęs tau į akis turėjau suprasti, kad žiūriu į akis kekšei.“

KARTAIS ŠEIMININKAS PRISIARTINDAVO prie mūsų iš nugaros, kai pasilenkusios triūsdavome jo laukuose, ir pašnabždėdavo į ausį keletą žodžių. Ir nors nenutuokėme, ką jis sako, puikiai žinojome, ką turi minty. „Aš nekalba angliškai“, – atsakydavome mes. Arba: „Labai atsiprašo, šeimininke, bet ne.“ Kartais prie mūsų lyg iš niekur prisigretindavo elegantiškas tėvynainis ir pasiūlydavo kartu su juo keliauti į didmiestį. *Jei dirbsi man, mokėsiu dešimteriopai tiek, kiek uždirbi laukuose.* Kartais prisėlindavo vienas iš nevedusių vyro draugų, nutaikęs akimirką, kai vyro nebūdavo šalia, ir bandydavo įbrukti mums penkių dolerių banknotą. „Leisk man kartelį įkišti, – prašydavo jis mūsų. – Pažadu, aš jo net nejudinsiu.“ Retkarčiais mes pasiduodavome ir sutikdavome. „Susitikime rytoj devintą vakaro už salotų sandėlio“, – sakydavome jiems. Arba: „Gerai, jei pridėsi dar penkis.“ Galbūt buvome nusivylusios savo vyru, kuris kas vakarą išeidavo lošti kortomis ir gerti, ir neparsirasdavo namo iki vėlumos. O gal mums

reikėjo pinigų nusiųsti šeimai namo, nes jų ryžių laukus ir vėl nusiaubė potvyniai. *Mes praradome viską ir esame gyvi vien medžių žieve ir virtais batatais.* Netgi toms iš mūsų, kurios negalėjo pasigirti grožiu, dažnai slapčia buvo brukamos dovanėlės: vėžlio kiauto segtukas, kvepalų butelaitis, kino naujienų žurnalas, miestelyje nugvelbtas nuo pigių prekių krautuvės prekystalio. Bet jei priimdavome dovanėlę nieko neduodamos mainais, žinojome, kad teks susimokėti. *Jis nupjovė jai piršto galiuką sodininko žirklėmis.* Taigi išmokome gerai pagalvoti prieš sakydamos „taip" ir žvelgdamos kitam vyrui į akis, nes Amerikoje nieko negausi dykai.

KAI KURIOS MŪSŲ jų darbo stovyklose virėjavome, kitos dirbome indų plovėjomis, ir taip subjaurodavome savo švelnias rankas. Dar kitos buvome nugabentos į atokius jų slėnius ir tapome jų žemės pusininkėmis. Galbūt mūsų vyrai nuomojosi dvidešimt akrų iš žmogaus, vardu Koldvelas, kuriam priklausė tūkstančiai akrų pietinio San Choakino slėnio širdyje, ir kasmet ponui Koldvelui mokėdavome šešiasdešimt surinkto derliaus procentų. Gyvenome nešvarioje lūšnoje po gluosniu vidury plataus lauko ir miegojome ant šiaudais kimšto čiužinio. Nusilengvindavome lauke, žemėje iškastoje duobėje. Vandenį semdavome iš šulinio. Savo dienas leidome nuo aušros iki sutemų sodindamos ir skindamos pomidorus, ištisas

savaites nepasikalbėdamos su niekuo, išskyrus savo vyrą. Turėjome katę, kuri mums palaikė draugiją ir išgaudydavo žiurkes, o naktį, jei atsistodavome tarpdury ir įsižiūrėdavome vakarų pusėn, tolumoje galėdavome pamatyti silpną, mirguliuojančią švieselę. Ten yra žmonių, paaiškino mums vyras. Žinojome, kad nevertėjo palikti namų. Bet kad ir kaip garsiai šaukėmės motinos, žinojome, kad ji mūsų neišgirs, tad stengėmės džiaugtis tuo, ką turime. Iš žurnalų išsikarpydavome pyragų nuotraukų ir pasikabindavome ant sienų. Iš nublukusių ryžių maišų siūdavome užuolaidas. Iš apverstų ir medžiaga užtiestų pomidorų dėžių darydavome budistinius altorėlius, ant kurių kas rytą savo protėviams palikdavome karštos arbatos. Nuėmusios derlių nueidavome dešimt mylių į miestelį ir nusipirkdavome nedidelę dovanėlę: buteliuką kolos, naują prijuostę ar lūpdažį, kuriuo galbūt vieną dieną turėsime progą pasidažyti. *Gal mane pakvies į koncertą.* Kai kuriais metais derlius būdavo geras, o kainos aukštos, ir mes užsidirbdavome daugiau pinigų, nei galėjome pasvajoti. *Šeši šimtai už akrą.* Kitais metais viską prarasdavome, užklupus vabzdžiams, pelėsiams ar liūčių mėnesiui, arba pomidorų kainos nukrisdavo tiek, jog neturėdavome kitos išeities, kaip tik aukcione parduoti visus savo padargus, kad padengtume skolas, stebėdamosi, kaip išvis čia papuolėme. „Kvaila buvau, kad persikėliau su tavimi gyventi į kaimą“, – drėbdavome savo vyrui. Arba: „Tu suėdei

mano jaunystę.“ Bet kai jis paklausdavo, ar verčiau dirbtume tarnaitėmis mieste, šypsodamosi, lankstydamosi ir kiaurą dieną nepratardamos nieko kito, išskyrus „Taip, ponia, taip, ponia“, mes turėdavome pripažinti, jog ne, verčiau ne.

JIE NEPAGEIDAVO, kad apsigyventume jų kaimynystėje. Nenorėjo su mumis draugauti. Gyvenome neišvaizdžiuose trobesiuose ir nemokėjome kalbėti angliškai. Mums rūpėjo vien pinigai. Mūsų ūkininkavimo metodai buvo vargani. Naudojome per daug vandens. Nepakankamai giliai arėme. Vyrai vertė mus vergauti. *Jie importuoja tas merginas iš Japonijos kaip nemokamą darbo jėgą.* Triūsdavome laukuose kiaurą dieną, nestabtelėdamos nė vakarienės. Triūsdavome laukuose sutemus nakčiai, pasišviesdamos žibalinėmis lempomis. Dirbome be išeiginių. *Laikrodis ir lova – du daiktai, be kurių apsieina japonas fermeris.* Mes užvaldėme jų žiedinių kopūstų rinką. Užgrobėme špinatų rinką. Turėjome braškių rinkos monopoliją ir kėlėme grėsmę pupų rinkai. Mes buvome neįveikiama, nesustabdoma ekonomikos mašina, ir jei mūsų progresas nebūtų kontroliuojamas, ištisa Jungtinių Valstijų vakarinė dalis netrukus taptų dar viena azijiečių valda ir kolonija.

LAUKĖME JŲ DAUGELĮ NAKTŲ. Kartais jie pravažiuodavo pro fermos trobesius ir apšaudydavo mūsų langus arba

padegdavo vištides. Kartais dinamitu išsprogdindavo mūsų pakavimo sandėlius. Kartais sudegindavo vos pradėjusius nokti laukus, ir mes netekdavome visų metinių pajamų. Nors kitą rytą žemėje aptikdavome pėdsakus ir daugybę išmėtytų degtukų, pakvietę šerifą užsukti ir žvilgtelėti išgirsdavome, jog nėra jokių vertingų įkalčių. Po šito mūsų vyrai niekada nebebūdavo kokie buvę. *Koks skirtumas?* Naktį miegodavome apsiavusios, prie lovų pasidėjusios kirvius, o mūsų vyrai iki aušros budėdavo prie lango. Kartais nubusdavome išgąsdintos nereikšmingo garso, – kur nors pasaulyje nuo persiko medžio nukrito vaisius, – o kartais išmiegodavome visą naktį, ir ryte rasdavome savo vyrus susmukusius ir knarkiančius krėsle, ir bandydavome juos švelniai pažadinti, nes jiems ant kelių tebegulėdavo šautuvas. Kartais mūsų vyrai įsigydavo sarginį šunį, kurį pavadindavo Diku, Hariu ar Spotu, ir prisirišdavo prie jo stipriau, nei kada nors buvo prisirišę prie mūsų, ir mes svarstydavome, ar tik nebūsime padariusios klaidos atvykusios į tokią laukinę ir nesvetingą šalį. *Ar yra kokia gentis, žiauresnė už amerikiečius?*

VIENA IŠ MŪSŲ kaltino juos viskuo ir linkėjo jiems mirties. Viena iš mūsų kaltino juos viskuo ir linkėjo mirties sau. Kitos išmokome gyventi apskritai apie juos negalvodamos. Metėmės į darbą ir kaip apsėstos rovėme piktžoles. Padėjome į šalį veidrodžius. Liovėmės šukavusios

plaukus. Pamiršome makiažą. *Kai pasipudruoju nosį, ji atrodo kaip apšerkšnijęs kalnas.* Pamiršome Budą. Pamiršome Dievą. Viduje išsiugdėme šaltį, kuris netirpo. *Bijau, kad mano siela mirė.* Liovėmės rašiusios savo motinoms. Netekome svorio ir sulysome. Nebekraujavome. Nebesapnavome. Nebenorėjome. Dirbome, ir tiek. Triskart per dieną, netarusios vyrams nė žodžio, nugurkdavome maistą ir vėl skubėdavome į laukus. *„Vieną minutę sutaupysiu – daugiau piktžolių išrausiu." Negalėjau išmesti iš galvos šios minties.* Žergėmės prieš juos kas vakarą, bet būdavome tokios išsekusios, jog neretai užmigdavome jiems dar nebaigus. Sykį per savaitę skalbdavome jų rūbus verdančio vandens kubiluose. Ruošėme jiems maistą. Tvarkėme jų namus. Padėjome jiems kapoti malkas. Bet visą tą virimą, valymą ir kapojimą atlikdavome ne mes, o kažkas kitas. Ir mūsų vyrai dažnai nė nepastebėdavo, kad mes išnykome.

KAI KURIOS palikome kaimus ir persikėlėme į jų priemiesčius, kur gavome progą pažinti juos iš arčiau. Gyvenome tarnų kambarėliuose, erdviuose jų namuose Atertone ar Berklyje. Arba dirbome kokiam nors daktarui Džordanui, auksiniame Alamidos krante garsėjusiam kaip geriausias krūtinės ląstos chirurgas. Kol mūsų vyras pjaudavo daktaro Džordano pievutę, karpydavo daktaro Džordano krūmokšnius, grėbdavo daktaro Džordano

lapus, mes likdavome namie su ponia Džordan, malonių manierų moterimi rudomis garbanomis, paprašiusia vadinti ją Roza, ir blizgindavome Rozos sidabrą, šluodavome Rozos grindis, prižiūrėdavome tris mažamečius Rozos vaikus: Ričardą, Džimą ir Teo, ir kas vakarą dainuodavome jiems lopšinę ne jų kalba. *Nemure, nemure.* O juk tikėjomės visai ne to. *Prisirišau prie tų berniukų, lyg jie būtų mano pačios.* Bet labiausiai prisirišome prie senyvos daktaro Džordano motinos Lučijos. Ji buvo dar vienišesnė už mus, ir beveik tokia pat smulkutė, ir sykį nugalėjusi baimę niekada nuo mūsų nebesitraukė. Sekiodavo mus iš kambario į kambarį, kol valydavome dulkes ir šluodavome, ir nė akimirkos nesiliaudavo plepėjusi. *Molto bene. Perfetto! Basta cosi.* Dar daugelį metų po senutės mirties jos prisiminimai apie senąją šalį likdavo su mumis, tarsi būtų mūsų pačių: mocarela, *pomodori*, Komo ežeras, aikštė miestelio viduryje, kur ji kasdien eidavo su seserimis apsipirkti. *Italija, Italija, kaip norėčiau išvysti ją paskutinį kartą.*

NE KAS KITAS, o jų moterys išmokė mus būtiniausių dalykų. Kaip užkurti viryklę. Kaip pakloti lovą. Kaip atidaryti duris. Kaip paspausti ranką. Kaip atsukti čiaupą, kurio dauguma nebuvome gyvenime mačiusios. Kaip skambinti telefonu. Kaip kalbant telefonu atrodyti linksmai, nors esi supykusi ar liūdna. Kaip iškepti kiaušinį. Kaip nuskusti bulvę. Kaip padengti stalą. Kaip per šešias

valandas paruošti penkių patiekalų vakarienę dvylikai asmenų. Kaip prisidegti cigaretę. Kaip išpūsti dūmų žiedą. Kaip susigarbiniuoti plaukus, kad atrodytų visai kaip Merės Pikford. Kaip išvalyti lūpdažio dėmę iš mėgstamiausių baltų vyro marškinių, net jei ta lūpdažio dėmė ne mūsų. Kaip gatvėje pasikelti sijoną lygiai tiek, kad atskleistum kulkšnies lopinėlį. *Tavo tikslas – kankinti, ne erzinti.* Kaip kalbėtis su vyru. Kaip ginčytis su vyru. Kaip išduoti vyrą. Kaip išlaikyti vyrą prie savęs. *Neklausinėk vyro, kur jis buvo ar kada grįš namo, ir pasirūpink, kad lovoje jam būtų gera.*

MES JAS MYLĖJOME. Mes jų nekentėme. Mes norėjome jomis *būti*. Kokios jos aukštos, kokios dailios, kokios šviesios. Tos jų ilgos, grakščios galūnės. Skaisčiai balti dantys. Blyški, švytinti oda, kurioje nepastebėdavai tų septynių spuogų. Jų keisti, bet mieli įpročiai, kurie mus taip linksmindavo – aistra kepsnių padažui ir aukšti, smailianosiai bateliai, juokinga, šleiva eisena, papratimas dideliais, triukšmingais būriais rinktis vienai pas kitą salone ir valandų valandas stovint visoms sykiu plepėti. O mes stebėdavomės – kodėl gi joms niekada nešauna mintis prisėsti? Pasaulyje jos jautėsi kaip namie. Atsipalaidavusios. Jos pasitikėjo savimi, mums trūko. Ir turėjo kur kas gražesnius plaukus. *Šitiek daug spalvų.* Ir mes graužėmės, kad negalime būti panašios į jas.

VĖLŲ VAKARĄ ĮSITAISĘ savo ankštuose, belangiuose kambarėliuose jų erdvių, didingų namų užkampyje, mes juos mėgdžiodavome. „Dabar *tu* būsi šeimininkas, o *aš* būsiu šeimininkė“, – tardavome savo vyrams. „Ne, tu būk šeimininkas, o aš būsiu šeimininkė“, – kartais atsakydavo jie. Bandydavome įsivaizduoti, kaip jie tai daro. Ką sako. Kas būna viršuje. Kas apačioje. Ar jis dejuoja? O ji? Ar ryte jie pabunda susipynusiomis kojomis? O kartais ramiai gulėdavome patamsyje ir vienas kitam pasakodavomės apie savo dieną. *Aš išdulkinau kilimus. Aš išvirinau paklodes. Aš pietinėje pievos pusės iškasiau knisažolę savo lenktiniu peiliu.* Išsikalbėję užsitraukdavome antklodes, užsimerkdavome ir sapnuodavome geresnius laikus. Gražius baltutėlius namukus su visada žydinčiais sodais ilgose, pavėsingose gatvėse. Vonią, per kelias minutes prisipildančią karšto vandens. Tarną, kas rytą ant apvalaus sidabrinio padėklo atnešantį mums pusryčius ir iššluojantį visus kambarius. Kambarinę. Skalbėją. Kiną liokajų ilgu baltu apsiaustu, pasirodantį vos mums paskambinus varpeliu ir šūktelėjus: „Čarli, prašau patiekti arbatą!“

JOS DAVĖ MUMS NAUJUS VARDUS. Vadino mus Helena arba Lile. Vadino mus Margarita. Vadino mus Perla. Stebėjosi mūsų plonais pirštais ir ilgais, blizgiais juodais plaukais. Žavėjosi mūsų darbštumu. *Ta mergina nesustos, kol pabaigs darbą.* Gyrėsi mumis savo kaimynėms.

Tikino mėgstančios mus kur kas labiau nei visas kitas. *Geresnės tarnaitės nė neieškok.* Kai būdavo nelaimingos ir neturėdavo su kuo pasišnekėti, išpasakodavo mums savo slapčiausias, tamsiausias paslaptis. *Visa, ką jam sakiau, buvo melas.* Kai jų vyrai būdavo išvykę verslo reikalais, jos prašydavo mūsų miegoti kartu, kad joms nebūtų vieniša. Pakviesdavo mus vidury nakties, o mes ateidavome ir gulėdavome su jomis iki ryto. „Tš, tššš, – ramindavome jas. – Prašau, tik neverkite." Jeigu jos įsimylėdavo vyrą, kuris nebūdavo jų sutuoktinis, mes prižiūrėdavome jų vaikus, kol jos vidury dienos eidavo su juo pasimatyti. „Ar gerai atrodau? – klausdavo jos mūsų. – Ar sijonas ne per daug aptempia?" Mes nubraukdavome nematomus pūkelius nuo jų palaidinukių, perrišdavome skareles, pataisydavome plaukų sruogas, kad atrodytų lyg netyčia išsileidusios. Nekomentuodamos išraudavome jų žilus plaukus. „Atrodote gražiai", – sakydavome joms ir išlydėdavome. O vakare, kai jų vyrai įprastą valandą sugrįždavo namo, apsimesdavome, kad nieko nežinome.

VIENA IŠ JŲ GYVENO apleistame dvare San Fransiske, Nobo kalno viršūnėje, ir dvylika metų nebuvo iškėlusi kojos iš namų. Viena iš jų buvo Drezdeno grafienė, niekada nekeldavusi nieko sunkesnio už šakutę. Viena iš jų pabėgo nuo Rusijos bolševikų ir kas naktį sapnuodavo savo tėvų namus Odesoje. *Praradome viską.* Viena iš jų

iki mūsų samdė vien negres. Vienai iš jų buvo nepasisekę su kinėmis. *Nė trumpam negali išleisti jų iš akių.* Viena iš jų kas kartą versdavo mus šveičiant grindis šliaužioti keturpėsčias, užuot leidusi naudoti šluotą. Viena iš jų pačiupdavo skudurą ir mėgindavo mums padėti, bet tik maišydavosi po kojomis. Viena iš jų patiekdavo mums įmantrius pietus brangaus porceliano lėkštėse ir reikalaudavo, kad sėdėtume prie stalo drauge su ja, kad ir kaip nekantraudavome tęsti savo darbus. Viena iš jų iki pusiaudienio neišlįsdavo iš naktinių marškinių. Kelias kamavo galvos skausmai. Daugelis liūdėjo. Dauguma gėrė. Viena iš jų kiekvieną penktadienio popietę veždavosi mus į universalinę parduotuvę „Paryžius" ir liepdavo išsirinkti naują drabužį. *Kurį tik nori.* Viena iš jų padovanojo mums žodyną, porą baltų šilkinių pirštinaičių ir užrašė mus į pirmąsias anglų kalbos pamokas. *Mano vairuotojas lauks tavęs apačioje.* Kitos bandė mokyti mus pačios. *Čia kibiras. Čia plaušinė. Čia šluota.* Viena iš jų niekaip neįsiminė mūsų vardo. Viena iš jų kas rytą virtuvėje šiltai mus pasveikindavo, bet sutikus gatvėje mūsų neatpažindavo. Viena iš jų per trylika tarnystės metų vargiai burbtelėdavo mums bent žodelį, tačiau mirdama paliko mums visą turtą.

LABIAUSIAI DŽIAUGDAVOMĖS, kai jos išeidavo darytis šukuosenos ar pietauti klube, kol jų vyrai tebesėdėdavo

kontoroje, o vaikai dar nebūdavo grįžę iš mokyklos. Tada niekas mūsų nestebėdavo. Niekas su mumis nesikalbėdavo. Niekas neprisėlindavo patikrinti, ar šveisdamos vonią nepraleidome kokios dėmelės. Visas namas likdavo tuščias. Tykus. Mūsų. Atitraukdavome užuolaidas. Atverdavome langus. Kvėpdamos gaivų orą, eidavome iš kambario į kambarį, valydamos ir blizgindamos jų daiktus. *Tegul mato, kaip viskas žvilga.* Tuomet jausdavomės ramesnės. Ne tokios išsigandusios. Pagaliau jausdavomės savimi.

KELETAS MŪSŲ JAS APVAGINĖJOME. Iš pradžių gvelbdavome smulkmenas, kurių, tikėjomės, jos nepasiges. Čia sidabrinę šakutę. Čia druskinę. Vieną kitą mauką brendžio. Dailų arbatos puodelį su rožytėmis, kurį tiesiog privalėjome turėti. Dailią lėkštelę su rožytėmis. Žalią porcelianinę vazą, tokio paties atspalvio, kaip mūsų motinos nefritinis Buda. *Man tiesiog patinka gražūs daiktai.* Saują smulkiųjų, keletą dienų gulėjusių ant spintelės. Kitos, kad ir kaip gundėmės, nagų nekišome, ir už sąžiningumą buvome deramai apdovanotos. *Esu vienintelė tarnaitė, kurią ji įsileidžia į savo miegamąjį antrame aukšte. Visos negrės privalo laikytis apačioje, virtuvėje.*

KAI KURIOS IŠ JŲ ATLEISDAVO MUS be įspėjimo, ir mes sukdavome galvą, kuo prasikaltome. „Tu buvai per

graži“, – paaiškindavo mums vyras, nors pačios sunkiai galėdavome tuo patikėti. Kai kurios iš mūsų buvome tokios nepatyrusios, kad žinojome nepratempsiančios ilgiau nei savaitės. Pamiršdavome iškepti jų mėsą prieš patiekdamos vakarienei. Kas kartą prisvilindavome jų avižinę košę. Paleisdavome iš rankų geriausias jų krištolo taures. Per klaidą išmesdavome jų sūrį. „Maniau, kad jis supuvęs“, – bandydavome aiškintis. „Jis ir *turi* taip smirdėti“, – atrėždavo mums. Kai kurios nesuprasdavome jų anglų kalbos, nė iš tolo nepanašios į tą, kurios mokėmės iš vadovėlių. Paklaustos, ar negalėtume sulankstyti jų skalbinių, atsakydavome „Taip“, paprašytos pasišluoti atsakydavome: „Ne“, o jei mūsų pasiteiraudavo, ar nematėme jų auksinių auskarų, nusišypsodavome ir atsakydavome: „O, nejaugi?“ Kitos į visus klausimus tiesiog numykdavome: „Mhm.“ Kai kurių vyrai būdavo primelavę apie mūsų kulinarinius sugebėjimus – *Mano žmonos firminiai patiekalai yra Kijevo kotletas ir porų šaltsriubė,* – tačiau netrukus tapdavo aišku, kad vienintelis mūsų firminis patiekalas yra ryžiai. Kai kurios buvome užaugusios dvaruose su nuosavais tarnais ir negalėjome pakęsti, kad mums įsakinėtų. Kai kurios nesutarėme su jų vaikais, kurie mums atrodė agresyvūs ir triukšmingi. Kai kurios piktinomės tuo, ką jos kalba apie mus savo vaikams, nepastebėjusios, kad esame netoliese. *Jei nesistengsi mokytis, užaugusi šveisi grindis kaip Lilė.*

DAUGUMA JŲ APSKRITAI MŪSŲ NEPASTEBĖDAVO. Būdavome po ranka, kai mūsų reikėdavo, o kai nebe – puf, ir išnykdavome. Likdavome šešėlyje, tyliai plaudamos jų grindis, vaškuodamos jų baldus, maudydamos jų vaikus, valydamos jų namų užkaborius, nematomus niekam, išskyrus mus. Kalbėjome retai. Valgėme mažai. Buvome švelnios. Buvome geros. Nesukeldavome jokių rūpesčių ir leidome elgtis su mumis kaip panorėjus. Girti mus, kai mumis džiaugėsi. Šaukti ant mūsų, kai supykdavo. Dovanoti mums daiktus, kurių nei norėjome, nei prašėme. *Jei nepriimsiu to seno megztuko, ji apkaltins mane išpuikimu.* Nevarginome jų klausimais. Niekada neatsikalbinėjome ir nesiskundėme. Neprašėme didesnio atlyginimo. Dauguma tebuvome paprastos kaimo mergelės, nė žodžio nemokančios angliškai, ir žinojome, kad Amerikoje nerasime geresnio darbo nei grandyti kriaukles ir plauti grindis.

LAIŠKUOSE MOTINOMS TO NERAŠĖME. Neminėjome nei seserims, nei draugėms. Nes Japonijoje prasčiausias darbas, kurį gali dirbti moteris, – būti tarnaite. *Palikome laukus ir persikraustėme į gražų namelį mieste, kur mano vyras įsidarbino turtingoje šeimoje. Priaugau svorio. Paūgėjau pusę colio. Pražydau. Dabar dėviu apatinius. Korsetą ir kojines. Baltą medvilninę liemenėlę. Kas rytą miegu iki devynių ir leidžiu popietes sode su kate. Mano veidas*

tapo putlesnis. Klubai išplatėjo. Žingsnis pailgėjo. Mokausi skaityti. Mokausi skambinti pianinu. Ištobulinau amerikietiškų kepinių meną ir neseniai konkurse laimėjau pagrindinį prizą už citrininį morengų pyragą. Manau, tau čia patiktų. Gatvės plačios ir švarios, o einant per žolę nereikia nusiauti batų. Dažnai apie tave galvoju ir, kai tik galėsiu, atsiųsiu pinigų.

RETKARČIAIS VIENAS IŠ JŲ VYRŲ pakviesdavo mus į savo darbo kambarį pasikalbėti, kol žmona būdavo išvažiavusi apsipirkti, ir mes nežinodavome, kaip išsisukti. „Ar viskas gerai?“ – klausdavo jie. Paprastai spoksodavome į žemę ir sakydavome, kad, žinoma, viskas puiku, nors tai ir nebuvo tiesa, bet kai jis paliesdavo mums petį ir paklausdavo, ar mes tuo tikros, kartais neatsilaikydavome. „Niekas neturi sužinoti“, – sakydavo jis. Arba: „Ji negrįš namo iki vėlumos.“ O kai nusivesdavo mus viršun į miegamąjį ir paguldydavo į lovą – tą pačią lovą, kurią ryte buvome paklojusios, – mes verkdavome, nes jau seniai nebuvome apkabintos.

KAI KURIE IŠ JŲ PRAŠYDAVO mus pasakyti keletą žodžių japoniškai, vien tam, kad išgirstų mūsų balsą. *Sakyk bet ką.* Kai kurie prašydavo užsivilkti gražiausius šilkinius kimono ir lėtai pavaikščioti jiems per nugarą. Kai kurie prašydavo surišti juos gėlėtais šilkiniais diržais ir išva-

dinti tokiais žodžiais, kokie tik šaus į galvą, ir mes stebėdavomės, kad mums į galvą taip lengvai šauna žodžiai, kurių dar niekada nebuvome ištarusios balsu. Kai kurie prašydavo mūsų pasisakyti tikruosius vardus, kuriuos paskui šnabždėdavo mums vėl ir vėl, kol nebežinodavome, kas esame. *Midori. Midori. Midori.* Kai kurie kartodavo, kokios mes gražios, nors žinojome, kad esame neišvaizdžios ir blankios. *Japonijoje joks vyras į mane nežiūrėtų.* Kai kurie klausinėdavo, kaip mums patinka tai daryti, ar mums neskauda, o jei taip – ar skausmas mums malonus, ir mes atsakydavome, kad taip, nes taip ir buvo. *Būdama su tavimi bent žinau, kad esu gyva.* Kai kurie mums meluodavo. *Niekada nesu to daręs.* Tuomet ir mes meluodavome. *Aš irgi ne.* Kai kurie duodavo mums pinigų, juos įsikišdavome į kojinę ir atiduodavome savo vyrams tą patį vakarą, netarusios nė žodžio. Kai kurie žadėdavo dėl mūsų palikti žmonas, nors žinojome, kad jie to niekada nepadarys. Kai kurie sužinodavo, kad nuo jų laukiamės – *Mano vyras manęs nelietė jau šešis mėnesius* – ir mus atleisdavo. „Privalai jo atsikratyti", – sakydavo jie. Sakydavo: „Aš už viską sumokėsiu." Sakydavo: „Rasiu tau vietą kitur."

VIENA IŠ MŪSŲ PADARĖ KLAIDĄ ir jį pamilo, ir tebegalvoja apie jį dieną naktį. Viena iš mūsų viską prisipažino savo vyrui, ir šis ją iš pradžių prikūlė šluotkočiu, o tada

atsigulė ir pravirko. Viena iš mūsų viską prisipažino savo vyrui, o šis su ja išsiskyrė ir išsiuntė namo į Japoniją, čia ji dabar dirba po dešimt valandų per dieną Nagano šilko verpykloje. Viena iš mūsų viską prisipažino savo vyrui, o šis jai atleido ir atskleidė kelias savo paties nuodėmes. *Kolūzoje turiu kitą šeimą.* Viena iš mūsų niekam nieko nesakė ir pamažu išėjo iš proto. Viena iš mūsų parašė motinai, prašydama patarimo, bet atsakymo taip ir nesulaukė. *Šį tiltą privalau pereiti pati.* Viena iš mūsų prisikrovė į savo šilkinio vestuvinio kimono rankoves akmenų ir žengė jūron – dar ir šiandien už ją meldžiamės.

KAI KURIOS ĖMĖME JIEMS TEIKTI išskirtines paslaugas viešnamiuose, įkurdintuose virš biliardinių ir svaigalų krautuvėlių prastos reputacijos kvartaluose. Šūkalodavome jiems pro „Tokijo" antro aukšto langus, jauniausioms iš mūsų buvo vos dešimt metų. Varstydavome juos vylingais žvilgsniais iš po spalvingų popierinių vėduoklių „Jokohamoje" ir už atitinkamą kainą pamalonindavome taip, kaip namuose nepamalonindavo jų žmonos. „Alohoje" prisistatydavome jiems spigiais mergaitiškais balseliais kaip madam Saki ir gerbiamoji panelė Vyšnios Žiedas, o kai jie klausdavo, iš kur mes, šypsodavomės ir murkdavome: „Ak, žinote, iš Kioto." Šokdavome su jais naktiniame klube „Naujasis rojus" ir lupdavome po penkiasdešimt centų už penkiolika minučių. O jeigu jie už-

simanydavo pakilti su mumis į viršų, atsakydavome, jog kainuos penkis dolerius už kartą arba dvidešimt dolerių už kambarį iki ryto. Kai jie baigdavo, atiduodavome pinigus šeimininkams, kurie kas naktį lošdavo ir mokėdavo nuolatinius kyšius policijai, ir neleisdavo mums miegoti su mūsų rasės vyrais. *Tokia daili mergytė kaip tu verta tūkstančio auksinių.*

KARTAIS GULĖDAMOS SU JAIS pasijusdavome besiilginčios savo vyrų, nuo kurių pabėgome. *Negi jis tikrai buvo toks blogas? Žiaurus? Nuobodus?* Kartais pasijusdavome beįsimylinčios savo naujuosius šeimininkus, kurie, pagrasinę peiliu, pagrobė mus pareinančias iš laukų. *Jis man parneša dovanų. Jis su manim kalbasi. Jis leidžia man išeiti pasivaikščioti.* Kartais įtikindavome save, kad po vienų metų, praleistų „Eurekoje", turėsime pakankamai pinigų susimokėti už kelionę namo, tačiau metų gale teturėdavome penkiasdešimt centų ir bjaurią gonorėją. *Kitąmet,* sakydavome sau. *Arba dar po metų.* Bet net gražiausios iš mūsų žinojome, kad mūsų dienos suskaičiuotos, nes šiame darbe sulaukusi dvidešimties būsi arba susidėvėjusi, arba nebegyva.

VIENAS JŲ IŠPIRKO MUS IŠ VIEŠNAMIO, kuriame dirbome, ir parsivežė į savo didžiulį namą Montečito alėjoje, kurio pavadinimo neatskleisime. Ant palangių žydėjo kinrožės,

stalų paviršiai buvo iš marmuro, sofos aptrauktos oda, stikliniai indai pripildyti riešutų, kad svečiai galėtų bet kada pasivaišinti. Ten buvo numylėta balta kalytė, kurią Japonijoje likusio šuns garbei pavadinome Širo ir su malonumu tris kartus per dieną išvesdavome pasivaikščioti. Ten buvo elektrinis šaldytuvas. Gramofonas. Radijas. Garaže stovėjo „T" modelio fordas, kurį kas sekmadienį užvesdavome ir išvažiuodavome pasivažinėti. Ten buvo mažytė tarnaitė iš Filipinų, vardu Konsuela, kuri kepdavo nuostabius kreminius pyragėlius ir tortus, ir tenkindavo kiekvieną mūsų užgaidą. Ji žinojo, kada mums linksma. Žinojo, kada mums liūdna. Žinojo, ar praėjusią naktį barėmės, ar mėgavomės meile. Ir už visa tai buvome amžinai dėkingos savo naujajam vyrui, nes jei ne jis, mes tebešlifuotume gatves. *Vos jį išvydusi supratau, kad esu išgelbėta.* Tačiau kartkartėmis pagaudavome save bemąstančias apie vyrą, kurį palikome. Ar tądien, kai išėjome, jis sudegino visus mūsų daiktus? Sudraskė mūsų laiškus? Ar jis mūsų nekenčia? Ar ilgisi? Ar jam rūpi, gyvos mes ar mirusios? Ar jis tebedirba sodininku pas Bernhemus Saterio gatvėje? Ar jau pasodino narcizus? Ar persėjo jų veją? Ar kas vakarą tebevalgo vakarienę vienas pats didžiojoje ponios Bernhem virtuvėje, o gal pagaliau susidraugavo su mylimiausia ponios Bernhem tarnaite negre? Ar kas naktį prieš užmigdamas vis dar perskaito tris puslapius iš *Sodininko patarėjo*? Ar tebesvajoja vieną

dieną tapti namų valdytoju? Kartais vėlyvą popietę, vos pradėjus temti, išsitraukdavome iš lagamino pageltusią jo fotografiją ir pažvelgdavome į ją paskutinį kartą. Bet kad ir kaip stengėmės, jos išmesti neprisivertėme.

DAUGYBĖ MŪSŲ TREČIĄ DIENĄ AMERIKOJE jau klūpojome prie cinkuotų skalbimo kubilų, patylomis grandydamos jų daiktus: dėmėtus pagalvių užvalkalus ir paklodes, snarglinas nosines, purvinas apykakles, baltus nėriniuotus apatinukus, tokius dailius, jog manėme, kad jie dėvimi ant drabužių, o ne po jais. Triūsėme japonų kvartalų rūsiuose įrengtose skalbyklose, labiausiai nudrengtuose jų miestų – San Fransisko, Sakramento, Santa Barbaros, Los Andželo – rajonuose, ir kas rytą dar prieš aušrą pakirdusios kartu su savo vyrais eidavome skalbti, virinti ir grandyti. O naktį, padėjusios šepečius ir įsirangiusios į lovą, sapnuodavome, kad vis dar skalbiame, ir tie sapnai mus lankydavo kiekvieną naktį ilgus metus. Nors sukorėme tokį kelią į Ameriką ne tam, kad gyventume nykštukiniame, užuolaidomis atskirtame kambarėlyje skalbyklos gale, žinojome, jog grįžti namo nebegalime. *Jei sugrįši,* rašė mums tėvai, padarysi gėdą visai šeimai. *Jei sugrįši, tavo jaunėlė sesuo niekada neištekės. Jei sugrįši, joks vyras tavęs nebenorės.* Taigi likome gyventi japonų kvartale su savo naujaisiais vyrais ir susenome anksčiau laiko.

JAPONŲ KVARTALE juos matydavome retai. Septynias dienas per savaitę dengdavome stalus savo vyrų užkandinėse ir makaronų restoranuose, kur pažinojome visus nuolatinius klientus. Jamamoto-san. Natsuhara-san. Eto-san, Kodami-san. Tvarkėme kambarius pigiuose savo vyrų pensionuose ir dukart per dieną virdavome maistą jų gyventojams, atrodžiusiems lygiai kaip mes. Produktus pirkdavome „Fudžijokos bakalėjoje", kur buvo parduodama viskas, ką prisiminėme iš namų: žalioji arbata, žuvų kepsneliai, smilkalai, marinuotos slyvos, šviežias sojų varškės sūris, džiovinti dumbliai, gelbstintys nuo strumos ir peršalimo. Biliardinėje po viešnamiu Trečiosios ir Didžiosios gatvių kampe savo vyrams pirkdavome kontrabandinę sakę, tik pirmą kartą būtinai užsirišdavome baltą prijuostę, kad nebūtume supainiotos su gatvinėmis. Sukneles pirkdavome moteriškų prekių parduotuvėje „Jada", batelius – „Asahi avalynėje", kur pagaliau galėjome rasti savo dydį. Veido kremą pirkdavome „Tenšodo vaistinėje". Kiekvieną šeštadienį eidavome į viešąją pirtį pasidalyti gandais su kaimynėmis ir draugėmis. Ar tiesa, kad Kizajo neleidžia savo vyrui įeiti į namus pro pagrindines duris? Ar Mikiko tikrai paspruko su krupjė iš „Tokijo klubo"? O ką ten Hagino pasidarė savo plaukams? *Atrodo kaip žiurkių lizdas.* Suskaudus dančiui, eidavome į „Jošinagos dantų kliniką", o dėl nugaros ar kelių skausmų kreipdavomės į daktarą Hajaną, akupunktūrininką, išmaniusį ir šiatsu masažo

meną. Prireikus patarimo širdies reikaluose – *Turėčiau jį palikti ar ne?* – eidavome pas ponią Muratą, būrėją, gyvenančią mėlyname name Antrojoje gatvėje, virš „Asakavos lombardo" – atsisėsdavome jos virtuvėje, nuleidusios galvas ir susidėjusios rankas ant kelių, ir laukdavome, kol ji gaus žinutę iš dievų. *Jei dabar jį paliksi, kito nebebus.* Visa tai vyko keturių gatvių dydžio miesto dalyje, kuri buvo labiau japoniška nei Japonijoje likęs mūsų kaimas. *Kai užsimerkiu, nebetikiu, kad gyvenu svetimoje šalyje.*

IŠĖJUSIOS IŠ JAPONŲ KVARTALO paklaidžioti plačiomis, švariomis jų miestų gatvėmis, stengėmės neatkreipti į save dėmesio. Rengėmės taip pat, kaip jie. Vaikščiojome taip pat, kaip jie. Nekeliavome didelėmis grupėmis. Dėl jų elgėmės kukliai – *Jei liksi savo vietoje, jie paliks tave ramybėje* – ir iš paskutiniųjų stengėmės neįžeisti. Ir vis dėlto jie mus ujo. Jų vyrai plekšnodavo mūsų vyrus per nugarą ir šaukdavo „Atsiplasau!", nutraukdami jiems skrybėlę. Jų vaikai mėtydavo į mus akmenis. Jų padavėjai visada aptarnaudavo mus paskutinius. Jų teatrų durininkai vesdavo mus į antrą aukštą, antrarūšius balkonus, ir pasodindavo mus pačiose blogiausiose vietose. *Nigerių rojus,* kaip jie sakydavo. Jų kirpėjai atsisakydavo kirpti mums plaukus. *Per šiurkštūs mūsų žirklėms.* Jų moterys reikalaudavo pasitraukti, jei tramvajuje atsistodavome per arti. „Prašau atleisti", – sakydavome joms, nusišypsodavome

ir žengdavome į šalį. Mat vienintelis būdas pasipriešinti, kaip mokė mus vyrai, yra nesipriešinti. Dažniausiai nė nekeldavome kojos iš japonų kvartalo, kur jautėmės saugios tarp savų. Išmokome gyventi kuo toliau nuo jų ir kaip įmanydamos jų vengėme.

VIENĄ DIENĄ, prisiekėme sau, mes juos paliksime. Uoliai dirbsime ir susitaupysime pakankamai pinigų, kad iškeliautume kur nors kitur. Gal į Argentiną. Ar Meksiką. Arba San Paulą Brazilijoje. Arba Harbiną Mandžiūrijoje, kur japonas, anot mūsų vyrų, gali gyventi kaip princas. *Mano brolis nuvyko ten pernai ir užsidirbo krūvą pinigų.* Pradėtume viską iš naujo. Atidarytume nuosavą vaisių kioską. Nuosavą prekybos įmonę. Nuosavą pirmos klasės viešbutį. Pasodintume vyšnių sodą. Persimonų giraitę. Nusipirktume tūkstantį akrų derlingos žemės. Išmoktume naujų dalykų. Ką nors nuveiktume. Pastatytume naślaičių prieglaudą. Pastatytume šventyklą. Išsiruoštume į pirmąją kelionę traukiniu. O kartą per metus, per santuokos metines, pasidažytume lūpas ir eitume vakarieniauti į restoraną. *Kur nors prašmatniai, su baltomis staltiesėmis ir sietynais.* O kai sutaupytume pakankamai pinigų, kad galėtume padėti savo tėvams gyventi patogiau, susikrautume daiktus ir grįžtume į Japoniją. Būtų ruduo, mūsų tėvai plušėtų laukuose. Praeitume pro šilkmedžių giraitę, pro didįjį lokvos medį ir senąjį lotosų tvenkinį, kur

pavasariais gaudydavome buožgalvius. Mūsų pasitikti atbėgtų šunys. Mojuotų kaimynai. Mūsų motinos sėdėtų prie šulinio atsiraičiusios rankoves ir plautų vakarienei ryžius. Pamačiusios mus jos tik atsistotų ir nustebusios pažvelgtų. „Mergyte, – tartų jos mums, – kurgi tu buvai šitiek laiko?“

BET IKI TOL MES DAR TRUPUTĮ PAGYVENSIME AMERIKOJE ir jiems padirbėsime, nes ką gi jie be mūsų darytų? Kas jų laukuose nurinktų braškes? Kas nuskintų vaisius nuo jų medžių? Kas nuplautų jų morkas? Kas iššveistų jų tualetus? Kas sulopytų jų drabužius? Kas išlygintų jų marškinius? Kas išpurentų jų pagalves? Kas jiems pakeistų patalynę? Kas paruoštų jiems pusryčius? Kas nurinktų jų stalus? Kas paguostų jų vaikus? Kas išmaudytų jų senelius? Kas išklausytų jų pasakojimus? Kas saugotų jų paslaptis? Kas už juos meluotų? Kas jais žavėtųsi? Kas jiems dainuotų? Kas jiems šoktų? Kas dėl jų verktų? Kas jiems atsuktų antrą skruostą ir galų gale vieną dieną – nes būsime pavargusios, nes būsime senos, nes pajėgsime – jiems atleistų? Tik visiškas kvailys. Taigi sulankstėme savo kimono, pasidėjome juos į skrynias ir metų metus nebeištraukėme.

KŪDIKIAI

GIMDĖME PO ĄŽUOLAIS, VASARĄ, 45 LAIPSNIŲ KARŠTYJE. Gimdėme prie malkomis kūrenamų krosnių, vieno kambario pirkiose, šalčiausiomis metų naktimis. Gimdėme vėjuotose Deltos salose, po atvykimo praėjus šešiems mėnesiams, kūdikiai gimdavo mažyčiai ir permatomi, ir po trijų dienų mirdavo. Gimdėme praėjus devyniems mėnesiams po atvykimo, kūdikiai gimdavo tobuli, vešliais juodais plaukučiais. Gimdėme dulkėtuose vynuogynuose Elk Grove ir Florine. Gimdėme atokiose Imperialo slėnio fermose, padedamos vien tik savo vyrų, iš *Šeimininkės patarėjo* pramokusių, ką daryti. *Pirmiausia užvirinkite puodą vandens...* Gimdėme Rialte, žibalinės lempos šviesoje, pasitiesusios seną šilkinę antklodę, kurią parsigabenome skrynioje iš Japonijos. *Ji vis dar kvepėjo mano motina.* Gimdėme kaip Makijo, tvarte prie Maksvelio, paslikos ant pakreiktų šiaudų. *Norėjau būti arčiau gyvulių.* Gimdėme vienos, Sebastopolio obelyne, neįprastai šiltą rudens rytą aukštai kalnuose ieškodamos prakurų. *Nupjoviau jos virkštelę peiliu ir glėbyje parsinešiau namo.* Gimdėme palapinėje Livingstone, padedamos japonės

pribuvėjos iš artimiausio miestelio, atjojusios pas mus ant arklio dvidešimt mylių. Gimdėme miesteliuose, kuriuose mūsų nepriimdavo joks gydytojas, ir pačios nusiplaudavome kraujus. *Stebėjau savo motiną tai darant daugybę kartų.* Gimdėme miesteliuose, kur tebūdavo vienintelis gydytojas, kurio kainų negalėjome sau leisti. Gimdėme prižiūrimos daktaro Ringvolto, kuris atsisakydavo priimti iš mūsų mokestį. „Pasilik sau", – sakydavo jis. Gimdėme tarp savų, Takahašio akušerijos klinikoje Klemento gatvėje, San Fransiske. Gimdėme Kuvabaros ligoninėje Šiaurės penktojoje gatvėje, San Chosė. Gimdėme akmenuotame kaimo kelyje Kastrovilyje, savo vyro furgone. *Vaikas išlindo per greitai.* Gimdėme ant laikraščiais ištiestos aslos Prancūzų stovyklos barake, ir tokio didelio kūdikio pribuvėja dar nebuvo mačiusi. *Dvylikos su puse svarų.* Gimdėme padedamos žuvų pardavėjo žmonos, ponios Kondo, kuri Japonijoje pažinojo mūsų motiną. *Kaime ji buvo antra pagal gražumą.* Gimdėme už nertinių užuolaidų „Adačio" kirpykloje Gardinoje, kol mūsų vyras skuto poną Otą. Gimdėme greitosiomis, po darbo, bute virš „Higo pigių prekių". Gimdėme įsikibusios į lovos atlošą ir keikdamos vyrą – *Tai tavo kaltė!* – ir jis prisiekinėjo daugiau niekada mūsų neliesiąs. Gimdėme penktą ryto lyginimo kambaryje „Erelio skalbykloje", ir dar tą pačią naktį vyras lovoje pradėjo mus bučiuoti. *Pasakiau jam: „Ar negali palaukti?"* Gimdėme tyliai, kaip

ir mūsų motinos, kurios niekada nerėkė ir nesiskundė. *Ji darbavosi ryžių lauke, kol pajuto pirmus sąrėmius.* Gimdėme raudodamos kaip Nogiku, kuri ėmė karščiuoti ir tris mėnesius nepajėgė pakilti iš lovos. Gimdėme lengvai, dvi valandas, o paskui įsitaisėme galvos skausmą penkeriems metams. Gimdėme praėjus šešioms savaitėms po to, kai vyras mus paliko, ir vis dar gailimės atidavusios savo vaikelį. *Po jos daugiau nebepastojau.* Gimdėme slapta, miške, nes mūsų vyras žinojo, kad vaikas ne jo. Gimdėme gulėdamos ant nublukusios gėlėtos lovatiesės Ouklando viešbutyje, girdėdamos iš gretimo kambario per sieną atsklindančias dejones. Gimdėme Petalumos pensione, praėjus dviem savaitėms po to, kai išsikraustėme iš teisėjo Karmaiklo namų Rusų kalne. Gimdėme atsisveikinusios su savo šeimininke, ponia Lipinkot, kuri nenorėjo, kad jos svečius prie durų pasitiktų nėščia tarnaitė. *Atrodytų nepadoriai.* Gimdėme padedamos brigadininko žmonos, senjoros Santos, kuri laikė mus už šlaunų ir liepė stumti. *Empuje! Empuje! Empuje!* Gimdėme, o mūsų vyras tuo metu lošė kinų kvartale, ir kai kitą rytą girtas parsirado namo, nesikalbėjome su juo penkias dienas. *Per vieną naktį pralošė visą mūsų sezono uždarbį.* Gimdėme Beždžionės metais. Gimdėme Gaidžio metais. Gimdėme Šuns, Drakono ir Žiurkės metais. Gimdėme, kaip Urako, per pilnatį. Gimdėme sekmadienį, pašiūrėje Ensinitase, o kitą dieną prisirišome kūdikį prie nugaros ir

išėjome į laukus rinkti uogų. Pagimdėme tiek vaikų, kad ilgainiui pametėme jų skaičių. Pagimdėme Nobuo, Šožiro ir Ajako. Pagimdėme Tamežį, kuris atrodė visai kaip mūsų brolis, ir nudžiugusios žvelgėme į jo veidelį. *Ak, tai tu!* Pagimdėme Eikičį, kuris atrodė visai kaip mūsų kaimynas, ir mūsų vyras nebežiūrėjo mums į akis. Pagimdėme Misuzu, kurios virkštelė buvo apsivyniojusi aplink kaklą lyg rožinis, ir mes žinojome, kad vieną dieną ji taps šventike. *Tai Budos ženklas.* Pagimdėme Daisukę didelėmis ausimis, ir žinojome, kad vieną dieną jis bus turtingas. Pagimdėme Masažį, kurio susilaukėme vėlai, būdamos keturiasdešimt ketverių, kai jau buvome praradusios viltį turėti įpėdinį. *Maniau, kad seniai praradau paskutinį kiaušinėlį.* Pagimdėme Fužiko, kuri akimirksniu atpažino savo tėvo balsą. *Dar įsčiose jis kas naktį jai dainuodavo.* Pagimdėme Jukiko, kurios vardas reiškia „sniegą". Pagimdėme Hiroko, kuri turėjo storas šlaunis ir trumpą kaklą, ir verčiau būtų gimusi berniuku. Pagimdėme Kamečijo, kuri buvo tokia bjauri, jog išsigandome niekada negalėsiančios rasti jai vyro. *Jos veidelis būtų sustabdęs ir žemės drebėjimą.* Pagimdėme tokių gražių kūdikių, jog negalėjome patikėti, kad jie mūsų. Pagimdėme kūdikių, kurie tapo Amerikos piliečiais ir kurių vardu pagaliau galėjome nuomotis žemę. Pagimdėme kūdikių, kamuojamų diegliukų. Pagimdėme šleivakojų. Pagimdėme liguistų ir pamėlusių. Pagimdėme nepadedamos motinų,

kurios būtų žinojusios, ką daryti. Pagimdėme kūdikių su šešiais pirštais ir nusisukome pribuvėjai pradėjus galąsti peilį. *Matyt, laukdamasi suvalgei krabą.* Vestuvių naktį nuo savo vyro užsikrėtėme gonorėja ir pagimdėme aklą kūdikį. Pagimdėme dvynius, kas laikoma blogu ženklu, ir paprašėme pribuvėjos vieną užmušti. *Pati nuspręskite, kurį.* Per penkiolika metų pagimdėme vienuolika vaikų, bet išgyveno tik septyni. Dar nesulaukusios trisdešimties metų pagimdėme šešis berniukus ir tris mergaites, o vieną naktį nustūmėme vyrą šalin ir tyliai tarėme: „Gana." Po devynių mėnesių mums gimė Sueko, kurios vardas reiškia „paskutinė". „O, dar viena!" – nudžiugo vyras. Su tiksliai aštuoniolikos mėnesių pertraukomis pagimdėme penkias mergaites ir penkis berniukus, o po penkerių metų susilaukėme Toičio, kurio vardas reiškia „vienuolika". *Mūsų pagrandukas.* Gimdėme nepaisant to, kad laistėmės pilvus šaltu vandeniu ir daugybę kartų šokinėjome nuo terasos. *Nesugebėjau jo nusikratyti.* Gimdėme nepaisant to, kad pribuvėja mums buvo davusi vaistų, turėjusių padėti išvengti dar vieno gimdymo. *Mano vyras sirgo plaučių uždegimu ir manęs reikėjo laukuose.* Pirmuosius ketverius santuokos metus negimdėme, užtat paskui sudėjome aukų deivei Inari ir susilaukėme šešių berniukų iš eilės. Pagimdėme tiek daug kūdikių, kad mūsų įsčios nusmuko, ir mums teko dėvėti specialų korsetą, kad prilaikytume jas viduje. Vos nepagimdėme, bet kūdikis buvo

persisukęs, ir išlindo tik jo rankutė. Vos nepagimdėme, bet kūdikio galva buvo per didelė, ir po trijų dienų stanginimosi mes pažvelgėme į savo vyrą, tarėme: „Prašau, atleisk man“, ir mirėme. Pagimdėme, bet mergytė buvo per gležna net verkti, tad palikome ją pernakt lopšyje prie krosnies. *Jei ištemps iki ryto, vadinasi, yra pakankamai stipri, kad išgyventų.* Pagimdėme, bet kūdikis buvo sykiu ir mergytė, ir berniukas, ir mes jį mikliai uždusinome skudurais. Pagimdėme, bet neturėjome pieno, ir po savaitės kūdikis buvo nebegyvas. Pagimdėme, bet mergytė mirė dar įsčiose, ir mes ją nuogą palaidojome laukuose, prie upokšnio, tačiau nuo to laiko tiek kartų persikraustėme, kad jau nebepamename, kur ji.

VAIKAI

ŠVELNIAI SUGULDYDAVOME JUOS Į GRIOVIUS, VAGAS, PINTINES PO MEDŽIAIS. Palikdavome nuogus spardytis ant paklotėlių ir šiaudinių demblių lauko pakrašty. Padėdavome į medines obuolių dėžes ir žindydavome pabaigusios purenti dar vieną pupų vagą. Kai paūgėdavo ir tapdavo smarkesni, kartais pririšdavome juos prie kėdžių. Gilią žiemą Redinge prisitaisydavome juos prie nugarų ir išeidavome genėti vynuogynų, bet kartais rytais būdavo taip šalta, jog jų ausytės nušaldavo ir kraujuodavo. Ankstyvą vasarą Stoktone palikdavome juos artimiausiame nuotekų griovyje, kol pačios kasdavome ir kraudavome į maišus svogūnus ar skindavome pirmąsias slyvas. Duodavome jiems pasižaisti pagaliukais, kol mūsų nebūdavo šalia, ir kartkartėmis šūktelėdavome, kad žinotų, jog mes vis dar čia. *Neerzink šunų. Neliesk bitučių. Niekur neik, nes tėvelis supyks.* Kai jie pavargdavo ir imdavo šauktis mūsų, dirbdavome toliau, nes jei nedirbtume, neišgalėtume susimokėti nuomos. *Mama dabar negali.* Po kiek laiko jų balseliai nuslopdavo, o verksmas nutildavo. Dienos gale, kai danguje nebelikdavo saulės, pakeldavome juos iš

ten, kur miegodavo, ir išpurtydavome iš plaukučių žemes. *Metas namo.*

KAI KURIE IŠ JŲ buvo užsispyrę ir nesukalbami ir visiškai mūsų neklausė. Kiti buvo ramesni už Budą. *Jis atėjo į šį pasaulį šypsodamasis.* Viena labiau už viską pasaulyje mylėjo savo tėvą. Kitas nekentė ryškių spalvų. Trečias niekur neidavo be savo skardinio kibirėlio. Ketvirta būdama vos trylikos mėnesių pirštuku parodė į pieno stiklinę ir suinkštė: „Noriu." Keli buvo ne pagal metus išmintingi. *Būrėja mums sakė, kad jis gimė su senolio siela.* Jie valgė prie stalo kaip suaugusieji. Niekad neverkė. Niekad nesiskundė. Niekad nepalikdavo ryžiuose įsmeigtų lazdelių. Visą dieną žaisdavo patys sau, neišleisdami nė garselio, kol mes triūsdavome laukuose. Valandų valandas piešdavo purve. O kai bandydavome pakelti juos ir neštis namo, jie purtydavo galveles ir sakydavo: „Aš per sunkus" arba „Mama, pailsėk." Jie rūpindavosi mumis, kai būdavome pavargusios. Guosdavo, kai liūdėdavome. Be žodžių suprasdavo, kada mums mausdavo kelius ar būdavo tos mėnesio dienos. Naktimis miegodavo su mumis it šunyčiai ant šiaudais pakreiktų medinių lentų, ir pirmą kartą po atvykimo į Ameriką mums buvo malonu dalintis guoliu.

NUMYLĖTINIŲ TURĖJOME VISADA. Galbūt pasirinkome Ičiro, savo pirmagimį, kurio dėka jautėmės nebe tokios

vienišos kaip anksčiau. *Mano vyras nesišneka su manimi jau dvejus metus.* Arba antrąjį sūnų, Joičį, kuris išmoko skaityti nesulaukęs ketverių. *Jis genijus.* Arba Sunoko, amžinai su baisiu nekantrumu tampančią mus už rankovės, o paskui pamirštančią, ką norėjo pasakyti. „Vėliau prisiminsi", – ramindavome ją, nors taip ir neprisimindavo. Kai kurios labiau mylėjome dukteris, švelnias ir klusnias, kai kurios, kaip ir mūsų pačių motinos, dievinome sūnus. *Iš jų fermoje daugiau naudos.* Maitinome juos sočiau nei jų seseris. Ginčuose palaikėme jų pusę. Rengėme juos gražesniais rūbais. Sukrapštydavome paskutinius grašius, kad karščiuojančius nuvestume pas gydytoją, nors dukteris slaugydavome namie. *Uždėjau jai ant krūtinės garstyčių pleistrą ir sukalbėjau maldą vėjų ir kosulio dievui.* Nes žinojome, kad dukterys paliks mus tą pačią akimirką, kai ištekės, užtat sūnūs pasirūpins mumis senatvėje.

PAPRASTAI MŪSŲ VYRAI JAIS NEUŽSIIMDAVO. Jie nepakeitė nė vieno vystyklo. Neišplovė nė vieno nešvaraus indo. Niekada neėmė į rankas šluotos. Vakarais, kad ir kokios pavargusios jausdavomės po darbų laukuose, jie atsisėdę atsiversdavo laikraštį, o mes virdavome vaikams vakarienę ir iki išnaktų skalbdavome ir adydavome stirtas drabužių. Jie niekada neleido mums užmigti anksčiau, nei užmigdavo patys. Niekada neleido atsikelti patekėjus saulei.

Parodysi vaikams blogą pavyzdį. Niekada nedavė mums nė penkių minučių poilsio. Tai buvo nekalbūs, užgrūdinti vyrai, slampinėjantys po namus molėtais kombinezonais, bambantys sau panosėje apie prieauglį, pupelių kainas ar kiek salierų konteinerių galime tikėtis prikasti šiemet. Jie retai kalbindavo savo vaikus, regis, vargiai prisimindavo jų vardus. *Pasakyk berniukui numeris trys einant nevilkti kojų.* O jei prie stalo kildavo per daug erzelio, jie suplodavo delnais ir sušukdavo: „Gana!" Jų vaikai savo ruožtu kaip įmanydami stengėsi išvengti pokalbių su tėvais. Jei norėdavo ką pasakyti, sakydavo per mus. *Pasakyk tėčiui, kad man reikia penkių centų. Pasakyk tėčiui, kad susirgo vienas iš arklių. Pasakyk tėčiui, kad jis blogai nusiskuto. Paklausk tėčio, kodėl jis toks senas.*

KAI TIK GALĖDAVOME, įdarbindavome juos laukuose. San Martine jie rinko su mumis braškes. Los Osose skynė su mumis žirnius. Ropojo paskui mus Hjusono ir Del Rėjaus vynuogynuose, kol mes karpėm vėlyvąsias vynuoges ir klojome džiūti saulėkaitoje ant medinių padėklų. Sėmė vandenį. Genėjo krūmynus. Ravėjo piktžoles. Kapojo malkas. Alinančiame vasaros karštyje, kol jų kaulai dar nebuvo spėję susiformuoti, kauptukais pureno Imperialo slėnio dirvonus. Kai kurie buvo lėtapėdžiai svajokliai, ištisas žiedinių kopūstų vagas netyčia susodindavę aukštyn kojomis. Kiti sugebėdavo išrūšiuoti pomidorus

greičiau nei greičiausias fermos samdinys. Daugelis skundėsi. Jiems maudė pilvukus. Skaudėjo galvas. Nuo dulkių beprotiškai graužė akis. Kai kurie kas rytą neliepti apsiaudavo guminius. Vienas turėjo mėgstamiausias žirkles, kurias kas vakarą po vakarienės galąsdavo klėtyje, niekam neleisdamas prisiliesti. Kitas nesiliovė galvojęs apie vabalus. *Jie visur.* Viena sykį atsisėdo vidury svogūnų lysvės ir pareiškė, kad gailisi gimusi. Ir mes mąstėme, ar teisingai pasielgėme, paleisdamos juos į šį pasaulį. *Niekada neturėjome tiek pinigų, kad nupirktume jiems bent žaislelį.*

IR VIS DĖLTO JIE VALANDŲ VALANDAS žaisdavo laukuose, it veršiukai. Iš nulaužtų vynuogių šakų išsidroždavo kardus ir po medžiais rengdavo dvikovas. Iš laikraščių ir balzamedžio pasidarydavo aitvarus, prie virvučių pririšdavo peilius, ir vėjuotomis dienomis danguje vykdavo kautynės. Iš vielučių ir šiaudų susisukdavo lėles ir miškuose kankindavo jas pagaląstomis ryžių lazdelėmis. Mėnesienos naktimis soduose eidavo šešėlių gaudynių, visai kaip mes Japonijoje. Žaisdavo slėpynių, „akmuo, žirklės, popierius“, mėtydavo į žemę peilius. Turgaus išvakarėse rungtyniaudavo, kuris sukals daugiau konteinerių, kuris ilgiausiai iškabės riešutmedyje nepasileisdamas. Iš popieriaus lankstydavo lėktuvėlius ir paukščius ir žiūrėdavo, kaip jie skrenda. Rinkdavo varnų lizdus ir gyvačių odas,

vabalų kiautus, giles, surūdijusias geležines bėgių nuolaužas. Mokydavosi planetų pavadinimų. Skaitydavo vieni kitiems iš delno. *Tavo gyvenimo linija labai trumpa.* Vieni kitiems burdavo. *Vieną dieną tavęs laukia ilga kelionė traukiniu.* Pasiėmę žibalines lempas po vakarienės eidavo į daržinę ir žaisdavo mamą ir tėtį. *Dabar pliaukštelėk savu per pilvą ir suaimanuok, lyg mirtum.* O tvankiomis vasaros naktimis, kai oras įkaisdavo iki 37 laipsnių, jie pasitiesdavo po persikais antklodes ir svajodavo apie iškylas prie upės, naują trintuką, knygą, kamuolį, porcelianinę lėlę mirksinčiomis violetinėmis akimis, svajodavo vieną dieną išeiti iš namų į platųjį pasaulį.

JIE BUVO GIRDĖJĘ, kad už fermos gyvena keisti blyškiaodžiai vaikai, kurie auga uždaryti namuose ir nieko neišmano apie laukus ir upelius. Kai kurie iš tų vaikų, sako, nėra net medžio matę. *Motinos jiems draudžia eiti į lauką ir žaisti saulutėje.* Už fermos, sako, esama prašmatnių baltų namų su auksu įrėmintais veidrodžiais, krištolinėmis durų rankenomis ir porcelianiniais tualetais, kuriuose patraukus grandinėlę nusileidžia vanduo. *Jie net nesmirdi.* Už fermos, sako, esama čiužinių, kimštų kietomis metalinėmis spyruoklėmis, kurie kažkodėl yra minkšti kaip debesys (Goro sesuo išvažiavo į miestą dirbti tarnaite ir grįžusi pasakojo, jog lovos ten tokios minkštos, kad jai teko miegoti ant grindų). Už fermos, sako, esama mamų,

kurios kas rytą pusryčiauja lovoje, ir tėčių, kurie visą dieną sėdi kontorose apsikamšę pagalvėlėmis ir telefonu komanduoja – ir jiems dar už tai mokama. Už fermos, sako, kur beeitum, visur būsi svetimas, o jei netyčia įsėstum ne į tą autobusą, gali niekada neberasti kelio namo.

PAUPY JIE GAUDYDAVO buožgalvius ir laumžirgius ir kišdavo į stiklainius. Stebėdavo, kaip mes galabijame vištas. Kalnuose atrasdavo vietas, kur paskutinį sykį miegota elnių, ir patys susirangydavo aukštoje, sugulėtoje žolėje. Jie traukiodavo driežams uodegas ir laukdavo, ar šie greitai atsiaugins naujas. *Nieko nevyksta.* Parsinešdavo namo iškritusių iš lizdo žvirbliukų ir penėdavo juos saldinta ryžių koše, pakabinę dantų krapštuku, tačiau ryte, kai pabusdavo, žvirbliukai būdavo nebegyvi. „Gamta abejinga", – paaiškindavo jiems. Jie užsiropšdavo ant tvoros ir žiūrėdavo, kaip gretimame lauke fermeris veda karvę susitikti su buliumi. Žiūrėdavo, kaip motina katė suėda savo kačiukus. „Taip jau būna", – gūžtelėdavome mes. Jie girdėdavo, kaip naktimis mus užgula vyrai, nepaliekantys mūsų ramybėje, nors jau seniai praradome žavesį. „Tamsoje nesvarbu, kaip atrodai", – sakydavo mums. Kas vakarą jie maudydavosi su mumis lauke, milžiniškuose mediniuose kubiluose, pašildytuose virš ugnies, iki smakrų pasinerdami į garuojantį vandenį. Atlošdavo galvas. Užmerkdavo akis. Susirasdavo mūsų delną. Užduodavo klausimus. *Kaip*

žinoti, kad esi miręs? Kas būtų, jei nebūtų paukščių? Kas būtų, jei visą kūną nusėtų raudonais spuogais, bet neskaudėtų? Ar teisybė, kad kinai valgo kiaulių kojas?

JIE SUSIRASDAVO DAIKČIUKŲ, turinčių juos apsaugoti. Raudoną butelio kamštelį. Stiklinį rutuliuką. Atviruką nuo dėdės iš Mandžiūrijos, vaizduojantį dvi rusų gražuoles, vaikštinėjančias palei Sungarijos upę. Kišenėse visada nešiojosi baltų, sėkmę nešančių plunksnų, stalčiuose slėpė akmenukus, suvyniotus į minkšto audeklo skiautę, kuriuos retkarčiais – tik akimirkai, kad praeitų blogas jausmas – išsitraukdavo ir palaikydavo delne. Turėjo slaptažodžių, kuriuos murmėdavo patys sau, jei jausdavosi išsigandę. Turėjo mėgstamų medžių, į kuriuos įsikardavo kas kartą panūdę pabūti vieni. *Prašau, eikite visi šalin.* Turėjo mylimas seseris, kurių glėbyje tučtuojau užmigdavo. Turėjo nekenčiamus vyresniuosius brolius, su kuriais atsisakydavo kambaryje pasilikti vieni. *Jis mane užmuš.* Turėjo šunis, su kuriais buvo neišskiriami ir kuriems išsipasakodavo visus dalykus, kurių negalėjo prisipažinti kitiems. *Aš sulaužiau tėtės pypkę ir užkasiau po medžiu.* Turėjo savų taisyklių. *Niekada nemiegok pasidėjęs pagalvės į šiaurę* (Hošiko užmigo pasidėjusi pagalvę į šiaurę, vidury nakties nustojo kvėpuoti ir numirė). Turėjo savų ritualų. *Visada paberk druskos ten, kur stovėjo valkata.* Turėjo savų prietarų. *Jei ryte pamatysi vorą, diena bus sėkminga.*

Jei pavalgęs atsigulsi, pavirsi karve. Jei užsidėsi ant galvos pintinę, nebeaugsi. Viena gėlė reiškia mirtį.

SEKDAVOME JIEMS SAKMES APIE skeltaliežuvį žvirblelį, dėkingas gerves ir balandukus, niekada nepamirštančius užleisti tėvams vietos ant aukščiausios laktos. Stengėmės išmokyti juos gerų manierų. *Nerodyk į žmones valgymo lazdelėmis. Nečiulpk valgymo lazdelių. Neimk iš lėkštės paskutinio maisto gabalėlio.* Pagirdavome juos, jei elgdavosi gražiai su kitais, bet mokėme nesitikėti atlygio už gerus darbus. Bardavome, jei atsikalbinėdavo. Mokėme niekada nepriimti išmaldos. Mokėme nesigirti. Mokėme viso, ką žinojome. Turtas prasideda nuo skatiko. Verčiau bloguoti nei daryti bloga. Privalai atsilyginti už visa, ką gauni. Neišsidirbinėk kaip amerikiečiai. Laikykis atokiau nuo kinų. *Jie mūsų nemėgsta.* Saugokis korėjiečių. *Jie mūsų nekenčia.* Būk atsargus su filipiniečiais. *Jie blogesni už korėjiečius.* Niekada netekėk už vyro iš Okinavos. *Jie nėra tikri japonai.*

NETEKDAVOME JŲ ANKSTI, ypač kaime. Jie mirdavo nuo difterijos ir tymų. Anginos. Kiaulytės. Paslaptingų infekcijų, per naktį sukeliančių gangreną. Vieną iš jų išvietėje įkando nuodingas juodas voras, ir jis ėmė karščiuoti. Kitą pilvan įspyrė mūsų numylėtas pilkas mulas. Trečia prapuolė, kai sandėlyje rūšiavome persikus, ir nors žiū-

rėjome po kiekvienu akmeniu ir medžiu, taip niekada jos ir neberadome, ir jau niekada nebebuvome tokios, kaip anksčiau. *Praradau norą gyventi.* Ketvirtas iškrito iš vežimo, kai vežėme į turgų rabarbarus, jį ištiko koma ir jis nebepabudo. Dar vieną pagrobė kriaušių skynėjas iš gretimo sodo, kurio meilinimąsi kelis sykius buvome atstūmusios. *Verčiau jau būčiau sutikusi.* Dar kita sunkiai apdegė, kai už daržinės sprogo spirito varykla, ir išgyveno vos dieną. *Paskutiniai jos žodžiai buvo: „Mamyte, nepamiršk pažiūrėti į dangų.“* Keli nuskendo. Vienas – Kalaveraso upėje. Kitas – Nasimjente. Trečias – drėkinimo griovyje. Ketvirtas – skalbimo kubile, kurio neturėjome palikti pernakt. Ir kiekvieną rugpjūtį, per Mirusiųjų pagerbimo šventę, ant jų kapų uždegdavome baltus popierinius žibintus ir kviesdavome jų dvasias vienai dienai sugrįžti į žemę. O dienos gale, kai jiems būdavo laikas išeiti, paleisdavome žibintus plaukti upe, kad jie saugiai sugrįžtų namo. Nes dabar jie buvo Budos ir gyveno Palaimos žemėje.

KELIOS IŠ MŪSŲ NEGALĖJO SUSILAUKTI, ir tai buvo pati baisiausia dalia. Nes be įpėdinio, nešiojančio giminės vardą, mūsų protėvių dvasios nustoja egzistavusios. *Jaučiu, kad veltui sukoriau tokį kelią į Ameriką.* Kartais mėgindavome eiti pas dvasios gydytoją, ir ši pareikšdavo, jog mūsų gimda netikusios formos, ir nieko čia nepadarysi. „Tavo likimas nulemtas dievų“, – tardavo ji ir išlydėdavo

mus pro duris. Arba kreipdavomės į akupunktūrininką, daktarą Išidą, kuris vos pažvelgęs į mus tardavo: „Jang perteklius“, ir duodavo mums žolelių, turinčių sužadinti mūsų In bei pagerinti kraują. O po trijų mėnesių mes ir vėl persileisdavome. Kartais vyras išsiųsdavo mus atgal į Japoniją, kur apkalbos persekiodavo iki gyvenimo pabaigos. „Išsiskyrusi“, – šnabždėdavosi kaimynai. Ir: „Girdėjau, kad ji išdžiūvusi kaip moliūgas.“ Kartais nusikirpdavome visus plaukus ir paaukodavome vaisingumo deivei, kad tik ji padėtų mums pastoti, ir vis tiek kas mėnesį kraujuodavome. Ir nors vyras mums sakydavo, kad jam jokio skirtumo, taps tėvu ar ne, – visa, ko jis nori, tai susenti šalia mūsų, – mes negalėdavome liautis mąsčiusios apie vaikus, kurių niekada neturėsime. *Kas naktį girdžiu juos žaidžiant medžiuose už langо.*

JAPONŲ KVARTALE JIE GYVENO su mumis aštuoniese ar devyniese viename kambaryje, įrengtame už kirpyklos ar pirties, arba mažyčiuose nedažytuose butukuose, kuriuose būdavo taip tamsu, jog visą dieną tekdavo deginti šviesą. Mūsų restoranuose jie pjaustydavo morkas. Mūsų daržovinėse jie kraudavo obuolius. Šokdavo ant dviračių ir pristatydavo mūsų pirkėjams produktus. Rūšiuodavo spalvotus ir baltus drabužius mūsų skalbyklose ir greitai išmokdavo atskirti raudonojo vyno dėmę nuo kraujo. Šluodavo grindis mūsų pensionuose. Keisdavo rankš-

luosčius. Tiesdavo paklodes. Klodavo lovas. Atidarę duris prisižiūrėdavo tokių dalykų, kurių verčiau būtų nematę. *Maniau, kad jis meldžiasi, bet jis buvo miręs.* Kas vakarą nešdavo vakarienę į 4A kambarį senyvai našlei iš Nagasakio, poniai Kavamurai, dirbusiai kambarine viešbutyje „Dreksel" ir neturėjusiai savo vaikų. *Mano vyras buvo lošėjas, palikęs mane su keturiasdešimt penkiais centais.* Vestibiulyje jie žaisdavo Go su senberniu ponu Morita, prieš trisdešimt metų įsidarbinusiu „Imperatoriškoje skalbykloje" ir tebedirbančiu ten po šiai dienai. *Laikas taip greitai bėga.* Jie sekiojo savo tėčius iš vieno sodo į kitą ir mokėsi karpyti gyvatvores bei pjauti žolę. Jie laukdavo mūsų ant medinių parko suolelių, kol baigdavome valyti namus kitapus gatvės. *Nekalbėk su nepažįstamais,* prisakydavome. *Stropiai mokykis. Būk kantrus. Kad ir ką veiktum, žiūrėk, kad nesibaigtų kaip man.*

MOKYKLOJE JIE SĖDĖDAVO KLASĖS GALE kartu su meksikiečiais, aprengti namudiniais rūbais ir droviai mikčiodami. Jie niekada nekeldavo rankos. Niekada nesišypsodavo. Per pertrauką susispiesdavo mokyklos kiemo kampe ir kuždėdavosi tarp savęs savo slapta ir gėdinga kalba. Valgykloje visada būdavo paskutiniai eilėje. Kai kurie iš jų – mūsų pirmagimiai – vos kalbėjo angliškai, ir kas kartą pakviesti prie lentos imdavo drebinti kinkas. Viena iš jų mokytojui paklausus vardo atsakė „Šeši", ir juokas

jos ausyse aidėjo dar kelias dienas. Kitas pasakė, kad jo vardas – Kastuvas, ir šitaip buvo šaukiamas iki gyvenimo galo. Daugelis maldavo, kad nesiųstume jų ten, tačiau, regis, jau po kelių savaičių galėjo angliškai išvardyti visus gyvūnus ir balsu perskaityti bet kurį užrašą, kai eidavome į miesto centrą apsipirkti – aukštų medinių stulpų gatvė vadinasi Valstijos gatve, aiškindavo jie, o nedraugiškų kirpėjų gatvė vadinasi Giraitės gatve, o tiltas, nuo kurio žlugus akcijų biržai nušoko ponas Itamis, vadinasi Paskutinio Šanso tiltu, – ir kur tik nuėję mokėjo reikšti pageidavimus. *Man prašom šokoladinio pieno.*

VIENAS PO KITO IŠ JŲ GALVŲ ĖMĖ NYKTI senieji žodžiai, kurių buvome juos išmokiusios. Jie pamiršo japoniškus gėlių pavadinimus. Pamiršo spalvų pavadinimus. Pamiršo, kuo vardu dievas lapė, griaustinio dievas ir skurdo dievas, kurio mums taip ir nepavyko išvengti. *Kad ir kaip seniai gyvename šioje šalyje, mums vis dar neleidžiama įsigyti žemės.* Pamiršo, kuo vardu vandenų deivė, Mizu Gami, sauganti mūsų upes ir upokšnius ir reikalaujanti, kad šuliniai visada būtų švarūs. Pamiršo, kaip vadinama sniego šviesa, čirškiantis svirplys ir naktinis pabėgimas. Pamiršo, ką sakyti klūpant prie mirusių protėvių, stebinčių mus dieną ir naktį, altoriaus. Pamiršo, kaip skaičiuoti. Pamiršo, kaip melstis. Dabar jų gyvenimas vyko naująja kalba, kurios dvidešimt šešių raidžių sugebėjome išveng-

ti net po daugybės Amerikoje praleistų metų. *Teišmokau raidę „x“, kad banke galėčiau pasirašyti.* Jie be vargo ištardavo „l“ ir „r“. Ir net nusiųsti į budistų šventyklą šeštadieniais mokytis japonų kalbos neišmokdavo ničnieko. *Mano vaikai ten eina vien tam, kad išsisuktų nuo darbo krautuvėje.* Bet nugirdusios juos kalbant per miegus, kas kartą būdavome tikros – iš jų lūpų išsprūdę žodžiai – japoniški.

JIE PASIVADINO NAUJAIS VARDAIS, kurių nebuvome jiems išrinkusios ir kuriuos vos pajėgėme ištarti. Viena pasivadino Dora. Kita – Pege. Daugelis pasivadino Džordžais. Saburą visi vadino Kiniuku, nes jis atrodė kaip kinas. Tošitačis buvo vadinamas Harlemu, nes jo oda buvo labai tamsi. Etsuko jos mokytojas ponas Sleiteris jau pačią pirmą dieną pavadino Estera. „Toks jo motinos vardas“, – paaiškino ji. O mes atsakėme: „Ir tavo.“ Sumirė pasivadino Violeta. Šizuko – Širdute. Makoto – tiesiog Maku. Šigeharas Takagis devynerių įstojo į metodistų bažnyčią ir nuo to laiko tapo Pauliumi. Edisonas Kobajašis buvo tinginys iš prigimties, tačiau turėjo fotografinę atmintį ir galėjo pasakyti kiekvieno pažįstamo žmogaus vardą. Greisė Sugita nemėgo ledų. *Per šalti.* Kitė Matsutaro nieko nesitikėjo ir nieko negavo. Dvimetrinis Mažylis Honda buvo aukščiausias mūsų regėtas japonas. Šluota Jamasakis turėjo ilgus plaukus ir mėgo puoštis kaip mergaitė. Kairys

Hajašis buvo geriausias Emersono vidurinės beisbolo metikas. Semas Nišimura buvo nusiųstas į Tokiją įgyti klasikinio japoniško išsilavinimo ir į Ameriką sugrįžo po šešerių su puse metų. *Jie privertė jį vėl pradėti nuo pirmos klasės.* Deizė Takada galėjo pasigirti tobula laikysena ir mėgo viską daryti po keturis. Meibelės Otos tėvas tris sykius bankrutavo. Lesterio Nakano šeima visus drabužius pirkosi skudurynuose. Tomio Takajamos motina buvo – niekam ne paslaptis – kekšė. *Ji susilaukė šešių vaikų nuo penkių skirtingų vyrų. Du iš jų – dvynukai.*

NETRUKUS VOS GALĖJOME JUOS ATPAŽINTI. Jie pranoko mus ūgiu ir svoriu. Buvo neįtikėtinai triukšmingi. *Jaučiuosi it antis, išperėjusi žąsies kiaušinius.* Verčiau leisdavo laiką tarp savų nei su mumis ir apsimesdavo nesuprantantys nė žodžio iš to, ką jiems sakome. Mūsų dukros žirgliojo plačiais žingsniais, kaip amerikietės, per skubėjimą pamiršdamos bet kokį orumą. Vilkėjo per plačiais rūbais. Kraipė klubus it kumelės. Vos grįžusios iš mokyklos puldavo tarškėti tarytum nešikai ir sakydavo viską, kas šaudavo į galvą. *Pono Dempsio viena ausis užlinkusi.* Mūsų sūnūs augo tikrais milžinais. Kas rytą pusryčiams reikalaudavo kiaušinienės su kumpiu, stumdami šalin pupelių pastos sriubą. Nenorėjo valgyti lazdelėmis. Išgerdavo litrus pieno. Apipildavo ryžius pomidorų padažu. Kalbėjo angliškai taip pat gerai, kaip radijo pranešėjai,

o užklupę mus virtuvėje lenkiantis virtuvės dievui ir plojant delnais, vartydavo akis ir sakydavo: „Mama, *prašau*."

IŠ ESMĖS JIE MŪSŲ GĖDIJOSI. Gėdijosi mūsų minkštų šiaudinių skrybėlių ir nudėvėtų rūbų. Mūsų ryškaus akcento. *Visas kas gerai?* Mūsų sutrūkinėjusių, pūslėtų delnų. Mūsų giliai raukšlėtų veidų, per metų metus pajuodusių nuo persikų skynimo ir vynmedžių sodinukų raišiojimo saulėkaitoje. Jiems trūko tikrų tėčių su portfeliais, kurie eitų į darbą su kostiumu ir kaklaryšiu, o žolę pjautų tik sekmadieniais. Jie troško kitokių, geresnių motinų, kurios neatrodytų tokios nustekentos. *Nejau negali bent lūpų pasidažyti?* Kaime jie su siaubu laukdavo lietingų dienų, kai apgriuvusiais ūkiniais sunkvežimiais atvažiuodavome paimti jų iš mokyklos. Niekada nesikviesdavo draugų į mūsų sausakimšus namus japonų kvartale. *Gyvenam kaip kokie elgetos.* Bijodavo, kad juos kas pamatys su mumis šventykloje per Imperatoriaus gimimo dieną. Baigiantis vasarai parkuose nešvęsdavo su mumis kasmetinio Vabzdžių išlaisvinimo. Nė už ką nesutikdavo susikibti rankomis ir šokti gatvėse per Rudens lygiadienio šventę. Šaipėsi iš mūsų, jei reikalaudavome ryte mums nusilenkti, ir su kiekviena diena vis labiau slydo mums iš rankų.

KAI KURIE IŠ JŲ stulbinamai išplėtė savo žodyną ir tapo geriausiais mokiniais klasėje. Jie laimėdavo prizus

už geriausius rašinėlius apie laukines Kalifornijos gėles. Gaudavo aukščiausius balus per tiksliųjų mokslų pamokas. Pelnydavo daugiausia mokytojo skirtų auksinių žvaigždučių. Kiti kasmet per derliaus nuėmimo sezoną atsilikdavo nuo bendramokslių ir likdavo kartoti kurso. Viena keturiolikos pastojo ir buvo išsiųsta gyventi pas senelius į šilkverpių fermą Japonijos užkampyje. *Kas savaitę ji man rašo klausdama, kada galės sugrįžti namo.* Kitas nusižudė. Keli metė mokyklą. Vienas kitas pasuko šunkeliais. Steigė gaujas. Kūrė savas taisykles. *Jokių peilių. Jokių mergiočių. Jokių kinų.* Bastėsi naktimis, ieškodami, su kuo susipjauti. *Varom mušti filipiniečių.* O kai tingėdavo lįsti lauk iš savo rajono, sėdėdavo namie ir niaudavosi tarpusavyje. *Ei tu, prakeiktas japaške!* Kiti nesimojuodavo kumščiais ir stengėsi nekristi į akis. Neidavo į jokius vakarėlius (nebūdavo kviečiami). Negrojo jokiais instrumentais (jokių neturėjo). Negaudavo Valentino dienos atvirukų (ir patys nesiųsdavo). Nemėgo šokti (neturėjo tinkamų batų). Slampinėjo it vaiduokliai po kambarius, nusukę žvilgsnius ir prispaudę prie krūtinės knygą, lyg pasiklydę sapne. Jei kas juos už nugarų pravardžiuodavo, jie to negirdėdavo. Jei kas juos pravardžiuodavo į akis, jie tik linktelėdavo ir dūlindavo šalin. Jei per matematikos pamoką jiems duodavo pačius seniausius vadovėlius, jie tik gūžtelėdavo pečiais ir nedvejodami paimdavo. *Vis tiek niekada nemėgau algebros.* Jei jų nuotraukos atsidurdavo

klasės albumo gale, jie apsimesdavo nepaisantys. „Taip jau yra“, – sakydavo sau. Ir: „Na ir kas?“ Arba: „Koks skirtumas?“ Nes žinojo, jog kad ir ką darytų – niekada nepritaps. *Mes – tik krūvelė budagalvių.*

JIE ŽINOJO, kurios motinos leis jiems užsukti į svečius (ponia Henkė, ponia Vudraf, ponia Alfredas Čandleris III) ir kurios ne (visos likusios). Žinojo, kurie kirpėjai juos apkirps (kirpėjai negrai) ir kurių verčiau vengti (paniurėlių iš Giraitės gatvės pietinės pusės). Žinojo, kad esama dalykų, kurių jie niekada neturės: didesnės nosies, šviesesnės odos, ilgesnių kojų, matomų iš tolo. *Kas rytą darau tempimo pratimus, bet nepadeda.* Žinojo, kada eiti paplaukioti į jaunimo klubą YMCA – *Spalvotieji leidžiami pirmadieniais* – ir kada eiti žiūrėti filmo centriniame „Pantages“ kino teatre (niekada). Žinojo, kad į restoraną iš pradžių dera paskambinti. *Ar aptarnaujate japonus?* Žinojo, kad dieną geriau neišti iš namų vienam, ir ką daryti, jei sutemus tave priremia prie sienos skersgatvyje. *Pasakyk, kad moki dziudo.* O jei tai nesuveiktų, žinojo, kaip gintis kumščiais. *Būsi gerbiamas, jei būsi stiprus.* Žinojo, kur rasti gynėjų. Žinojo, kaip nuslėpti pyktį. *Žinoma, ne. Nieko tokio. Viskas gerai. Prašom.* Žinojo, kaip neparodyti baimės. Žinojo, kad kai kuriems žmonėms pasisekė labiau, ir kad ne viskas šiame pasaulyje klostosi taip, kaip sumanei.

VISGI JIE TURĖJO SVAJONIŲ. Viena prisiekė kada nors ištekėti už pamokslininko, kad nebereikėtų sekmadieniais skinti uogų. Kitas troško susitaupyti pakankamai pinigų, kad nusipirktų nuosavą fermą. Trečias ketino tapti pomidorų augintoju, kaip ir jo tėvas. Ketvirtas norėjo tapti bet kuo, tik ne tuo, kuo buvo jo tėvas. Dar vienas svajojo pasodinti vynuogyną. Arba įkurti nuosavą įmonę. *Pavadinčiau ją „Fukudos sodais“.* Viena laukė nesulaukė dienos, kada ištrūks iš rančos. Kita troško įstoti į koledžą, nors nė vienas iš jos pažįstamų nebuvo iškėlęs kojos iš miestelio. *Žinau, tai beprotybė, bet...* Vienas dievino kaimą ir niekur išvažiuoti nenorėjo. *Čia geriau. Niekas nežino, kas mes esame.* Kitas norėjo kažko daugiau, bet negalėjo apsakyti, ko būtent. *Tiesiog šito man per maža.* Vienas norėjo būgnų rinkinio „Swing King“ su cimbolais. Kita norėjo margo ponio. Vienas norėjo išvežioti laikraščius. Kita norėjo nuosavo kambario su rakinamomis durimis. *Kiekvienas panorėjęs užeiti privalėtų pasibelsti.* Vienas norėjo tapti menininku ir gyventi palėpėje Paryžiuje. Kitas norėjo tapti šaldymo įrenginių mechaniku. *Galima mokytis nuotoliniu būdu.* Vienas norėjo statyti tiltus. Kitas norėjo skambinti pianinu. Vienas norėjo turėti nuosavą vaisių kioską prie greitkelio, užuot dirbęs kam nors kitam. Kita norėjo mokytis stenografijos sekretorių akademijoje ir įsidarbinti biure. *Tada būčiau šio to pasiekus.* Vienas norėjo tapti profesionaliu imtynininku – nauju

Didžiuoju Togu. Kitas norėjo tapti valstijos senatoriumi. Viena norėjo kirpti plaukus ir atidaryti nuosavą saloną. Kita sirgo poliomielitu ir tetroško kvėpuoti be „geležinio plaučio“. Viena norėjo tapti madinga siuvėja. Kitas norėjo tapti mokytoju. Vienas norėjo tapti gydytoju. Kita norėjo tapti jo sesele. Vienas norėjo tapti gangsteriu. Kitas norėjo tapti žvaigžde. Ir nors mes matėme atslenkant tamsą, nieko nesakėme ir leidome jiems svajoti toliau.

IŠDAVIKAI

PIRMIEJI GANDAI MUS PASIEKĖ ANTRĄJĄ KARO DIENĄ.

BUVO KALBAMA APIE SĄRAŠĄ. Žmones, išvestus vidury nakties. Bankininką, išėjusį į darbą ir negrįžusį. Barzdaskutį, dingusį per pietų pertrauką. Kelis žvejus, prapuolusius be žinios. Patikrinimus tai viename, tai kitame pensione. Likviduotą įmonę. Uždarytą laikraštį. Bet visa tai vyko kažkur kitur. Atokiuose slėniuose ir tolimuose miestuose. Didmiesčiuose, kur moterys avėjo aukštakulnius, dažėsi lūpas ir per naktis šokdavo. „Su mumis tai nesusiję", – sakėme mes. Buvome paprastos moteriškės, gyvenančios tykiai ir nesikišančios į kitų reikalus. Mums pakako ir savų vyrų.

KELETĄ DIENŲ KIŪTOJOME NAMIE, užsitraukusios užuolaidas ir klausydamos per radiją perduodamų karo naujienų. Nuo pašto dėžučių nulupome lenteles su savo pavarde. Įsinešėme vidun batus iš lauko terasos. Neleidome vaikų į mokyklą. Naktį rakinome duris ir kalbėjomės pakuždomis. Aklinai uždarėme langus. Mūsų vyrai gėrė

daugiau nei paprastai ir anksti griūdavo į lovą. Mūsų šunys užsnūsdavo mums prie kojų. Niekas nesibraižė apie mūsų duris.

PAMAŽU ĖMĖME LĮSTI IŠ NAMŲ. Buvo gruodis, mūsų vyresnėlės jau buvo išvykusios į tolimus miestus dirbti tarnaitėmis, dienos buvo tykios ir tuščios. Temdavo anksti. Kaime kas rytą kėlėmės prieš aušrą ir ėjome į vynuogyną genėti šakų. Iš šaltos, įdrėkusios žemės rovėme morkas. Skynėme salierus. Rinkome brokolius. Kasėme gilias vagas, kad surinktume lietų. Migdolų soduose pro medžių eiles nardė vanagai, o prieblandoje girdėdavome kalnuose susišaukiant kojotus. Japonų kvartalo gyventojai kas vakarą rinkosi vieni pas kitus virtuvėse ir keitėsi paskutinėmis naujienomis. Galbūt gretimoje apygardoje būta reido. Sutemus apgultas miestelis. Apieškota tuzinas namų. Nupjauti telefono laidai. Išvartyti stalai. Konfiskuoti dokumentai. Dar keli vyrai išbraukti iš sąrašo. „Pasiimk dantų šepetuką", – pasakyta jiems, ir viskas, daugiau iš jų nebuvo jokių žinių.

KAI KAS SAKĖ, kad tie vyrai buvo susodinti į traukinį ir išsiųsti toli už kalnų, į šalčiausią šalies dalį. Kai kas sakė, kad jie – priešo kolaborantai ir po kelių dienų bus deportuoti. Kai kas sakė, kad juos sušaudė. Daugelis gandus laikėme gandais, ir vis dėlto pačios juos skleidėme –

be atrankos, neatsakingai ir tarytum prieš savo valią. Kai kurios vengėme minėti dingusius vyrus dieną, tačiau naktimis jie įslinkdavo į mūsų sapnus. Kelios sapnavome, kad pačios esame tie dingę vyrai. Viena iš mūsų – Šizuko, kuri vadovavo Kirnio rančos virtuvei ir mėgo viskam ruoštis iš anksto – sudėjo savo vyrui lagaminą ir pastatė priebutyje. Lagamine gulėjo dantų šepetėlis, skutimosi reikmenys, gabalėlis muilo, plytelė šokolado – *jo mėgstamiausio* – ir švarių drabužių pamaina. Ji žinojo, kad šiuos daiktus vyrui tektų pasiimti su savimi, jei jo pavardė pasirodytų sąraše. Vis dėlto moterį visą laiką kamavo miglotas, bet įkyrus įtarimas, kad kažką pamiršo, kažkokią esminę smulkmeną, kuri ateityje, nežinomą dieną, nežinomame teisme, galėtų pasitarnauti kaip nenuginčijamas jos sutuoktinio nekaltumo įrodymas. Tik kas gi tai galėtų būti? Biblija? Skaitymo akiniai? Kitos rūšies muilas? Gal labiau kvepiantis? Vyriškesnis? *Girdėjau, slėnyje buvo suimtas šintoistų šventikas – už tai, kad turėjo žaislinę bambukinę fleitą.*

KĄ MES APSKRITAI NUTUOKĖME APIE SĄRAŠĄ? Jis buvo sumestas paskubomis, atakos rytą. Jis buvo sudarytas seniau nei prieš metus. Jis egzistavo jau bemaž dešimt metų. Jis buvo padalytas į tris kategorijas: „Pavojingi“ (A kategorija), „Galimai pavojingi“ (B kategorija) ir „Ašies rėmėjai“ (C kategorija). Patekti į sąrašą buvo be-

veik neįmanoma. Patekti į sąrašą buvo be galo lengva. Sąrašui priklausė tik mūsų rasės atstovai. Sąrašui priklausė ir vokiečiai su italais, bet jų pavardės buvo sąrašo gale. Sąrašas buvo surašytas neištrinamu raudonu rašalu. Sąrašas buvo atspausdintas ant kartotekos kortelių. Sąrašas neegzistavo. Sąrašas egzistavo, bet tik karinės žvalgybos vadovo galvoje – šis garsėjo tobula atmintimi. Sąrašas buvo mūsų vaizduotės vaisius. Sąrašą sudarė daugiau nei penki šimtai pavardžių. Sąrašą sudarė daugiau nei penki tūkstančiai pavardžių. Sąrašas buvo begalinis. Kas kartą ką nors areštavus iš sąrašo buvo išbraukiama dar viena pavardė. Kas kartą iš sąrašo išbraukus vieną pavardę, vietoj jos buvo įrašoma kita. Sąrašas buvo pildomas kasdien. Kas savaitę. Kas valandą.

KAI KURIOS IŠ MŪSŲ pradėjo gauti anoniminius laiškus, įspėjančius, kad atėjo mūsų vyrų eilė. *Jumis dėtas palikčiau miestą.* Kitos pasakojo, kad jų vyrams laukuose grasino įpykę darbininkai filipiniečiai. *Jie užpuolė jį su daržovių peiliais.* Hitomi, daugiau nei dešimtmetį ištarnavusi namų šeimininke Princo dvare, buvo užpulta su šautuvu vidury dienos, kai ėjo į miestą. Mitsuko vieną vakarą išėjo susirinkti kiaušinių vakarienei ir pamatė, kad ant virvės džiūstantys jos skalbiniai padegti. Žinojome, kad tai tik pradžia.

PER VIENĄ NAKTĮ MŪSŲ KAIMYNAI į mus ėmė žiūrėti kitaip. Galbūt mums pro langą nebemojavo netoliese gyvenanti mergytė. Galbūt iš mūsų restoranų ir krautuvių staiga dingo ilgamečiai klientai. Arba mūsų šeimininkė, ponia Trimbl, vieną rytą, kai šlavėme jos virtuvę, pasivedėjo mus į šalį ir sukuždėjo į ausį: „Ar žinojai, kad artinasi karas?“ Damos iš klubo ėmė boikotuoti mūsų daržovių kioskus, nes baiminosi, kad mūsų produktai gali būti užnuodyti arsenu. Draudimo kompanijos nutraukė mūsų polisus. Bankai užšaldė mūsų sąskaitas. Pieninkai liovėsi vežę mums pieną. „Kompanijos įsakymas“, – liūdnai paaiškino vienas iš jų. Vaikai vos pažvelgę į mus pabėgdavo it pabaidyti elniai. Išvydusios mūsų vyrus, senutės tvirčiau suspausdavo rankinukus, sustingdavo vidury šaligatvio ir pratrūkdavo rėkti: „Jie čia!“ Ir nors vyrai buvo mus įspėję – *Jie bijo* – mes vis tiek jautėmės nepasirengusios. Staiga mus apsupo priešai.

ŽINOMA, viskas dėl laikraštinių rašliavų. Buvo rašoma, kad tūkstančiai mūsų vyrų tarytum tiksliai suderintas mechanizmas pakilo į kovą tą pačią akimirką, kai prasidėjo salos ataka. Buvo rašoma, kad mes užtvindėme kelius savo nudrengtais sunkvežimiais ir automobiliais. Buvo rašoma, kad mes iš savo laukų šviesomis signalizavome priešo lėktuvams. Buvo rašoma, kad savaitė prieš ataką kai kurie mūsų vaikai bendraklasiams gyrėsi, neva

tuoj įvyks „šis tas didelio“. Buvo rašoma, kad tie patys vaikai, vėliau pakamantinėti mokytojų, prisipažino, esą jų tėvai ištisas dienas džiaugėsi žiniomis apie užpuolimą. *Jie šūkavo „banzai!“* Buvo rašoma, kad antros atakos atveju čia, žemyne, visi, kieno pavardės įtrauktos į sąrašą, nedvejodami pakiltų remti priešo. Buvo rašoma, kad mūsiškiai fermeriai iš tiesų yra milžiniškos slaptosios armijos pėstininkai. *Savo daržovių sandėliukuose jie slepia tūkstančius ginklų.* Buvo rašoma, kad mūsiškiai patarnautojai – užsimaskavę žvalgybos agentai. Buvo rašoma, kad mūsiškiai sodininkai visi iki vieno sodo žarnose slepia trumpųjų radijo bangų siųstuvus, ir kad išmušus lemiamai valandai mes tučtuojau imsimės veiklos. Ardysim užtvankas. Deginsim laukus. Bombarduosim tiltus. Sprogdinsim kelius. Blokuosim tunelius. Nuodysim rezervuarus. Ir kas sustabdys vieną mūsiškių, sumaniusį žengti į sausakimšą turgų su prieštu prie juosmens dinamitu? *Niekas.*

KIEKVIENĄ VAKARĄ sutemus puldavome deginti daiktus: senas banko ataskaitas ir dienoraščius, budistinius šeimos altorius, medines valgymo lazdeles, popierinius žibintus, savo nesišypsančių giminaičių, vilkinčių keistais kaimiškais apdarais, fotografijas. *Žiūrėjau, kaip mano brolio veidas virsta pelenais ir pakyla į dangų.* Laukuose, obelynuose, tarp medžių deginome savo baltus šilkinius vestuvinius kimono. Japonų kvartalo kiemuose,

metalinėse šiukšlių dėžėse benzinu laistėme ritualines lėles. Atsikratėme bet ko, kas galėjo susieti mūsų vyrus su priešais. Savo seserų laiškų. *Rytinio Kaimyno sūnus pabėgo su skėtininko žmona.* Savo tėvų laiškų. *Traukiniai dabar elektrifikuoti, todėl keliaudamas tuneliu nebeišsisuodini viso veido!* Savo motinų laiškų, rašytų tą dieną, kai palikome namus. *Paupio dumble tebematau tavo pėdsakus.* Sukome galvą, kodėl gi taip ilgai įsikibusios laikėmės savo keistų, užsienietiškų papročių. *Privertėme juos mūsų neapkęsti.*

NAKTYS ILGĖJO IR VĖSO, ir kasdien išgirsdavome, jog išsivesta dar keletas vyrų. Produkcijos platintojas pietuose. Dziudo instruktorius. Šilko importuotojas. Sandėlio tarnautojas, grįžtantis į kontorą po vėlyvų pietų. *Areštuotas sankryžoje, kol laukė žalios šviesos.* Deltos svogūnų augintojas, įtariamas pylimo sprogdinimo sąmokslu. *Jo daržinėje aptiko dėžę sprogstamųjų miltelių.* Kelionių agentas. Kalbos instruktorius. Pakrantės salotų augintojas, apkaltintas tuo, kad prožektoriumi siuntė šviesos signalus priešo laivams.

ČIJOMĖS VYRAS ĮPRATO MIEGOTI APSIRENGĘS, jei naktis pasirodytų lemtinga. Nes būtų didžiausia gėda, paaiškino jis žmonai, jeigu jį išsivestų su pižama (Eiko vyrą išsivedė su pižama). Asako vyrą apniko batų manija. *Kas vakarą*

juos išblizgina iki akinamo švytėjimo ir surikiuoja prie lovos. Juriko vyras, keliaujantis trąšų pardavėjas, visus tuos metus jai buvęs ne itin ištikimas, nuo šiol užmigdavo tik įsitaisęs žmonos pašonėje. „Kiek per vėlu, – sakė ji, – bet ką darysi? Išteki kartą ir visam gyvenimui." Hatsumi vyras kas naktį prieš lipdamas į lovą sukalbėdavo trumpą maldelę Budai. Kartais pasimelsdavo ir Jėzui, nes – o ką, jeigu jis yra vienintelis tikras dievas? Mariko vyrą kankino košmarai. Buvo tamsu, ir visos gatvės išnyko. Pakilo jūra. Nusileido dangus. Jis buvo įkalintas saloje. Pasiklydęs dykumoje. Jis pametė piniginę ir pavėlavo į traukinį. Jis matė savo žmoną stovinčią minioje, pašaukė ją vardu, bet ši neatsisuko. *Tas vyras man suteikė vien skausmą.*

PIRMOSIOS LIŪTYS nuplėšė nuo medžių paskutinius lapus, o dienos sparčiai vėso. Šešėliai pamažu ilgėjo. Mūsų jaunėliai kas rytą eidavo į mokyklą, o namo grįždavo su naujienomis. Viena mergaitė per pertrauką prarijo centą ir vos nenumirė. Ponas Barnetas ir vėl nutarė užsiželdinti ūsus. Ponia Trachtenberg buvo be ūpo. *Jai mėnesinės.* Ištisas dienas praleisdavome soduose kartu su vyresniaisiais sūnumis ir vyrais genėdamos gyvas šakas ir šalindamos negyvas, kurios nei vasarą, nei rudenį nebemegs vaisių. Virėme ir valėme namus toms pačioms priemiesčių šeimoms, kurioms virėme ir valėme jau daugelį metų. Darėme tą patį, ką ir visada, tačiau kažkas pasikeitė iš

esmės. „Dabar mane gąsdina kiekvienas garsas, – guodėsi Onatsu. – Beldimas į duris. Telefono skambutis. Šuns lojimas. Nuolat klausausi, ar neišgirsiu žingsnių.“ Kas kartą pravažiavus nepažįstamam automobiliui Onatsu širdis imdavo daužytis, nes moteris būdavo tikra, kad atėjo jos vyro eilė. Kartais, kai būdavo visai sutrikusi, ji įsivaizduodavo, jog tai jau įvyko, jog jos vyro nebėra, ir tuomet jai tekdavo pripažinti, kad jaučia palengvėjimą, nes sunkiausia – laukti.

TRIS DIENAS IŠ EILĖS nuo kalnų be perstogės pūtė žvarbus vėjas. Virš laukų pakilo dulkių debesys, o nuogos medžių šakos daužėsi į nupilkusį tuščią dangų. Kapinėse išvirto antkapiai. Atsilapojo daržinių durys. Barškėjo skardiniai stogai. Išsilakstė mylimiausi šunys. Prie kanalo buvo rastas kinas skalbėjas, be sąmonės ir kruvinas, paliktas mirti. *Jie palaikė jį vienu iš mūsų.* Atokiame slėnyje buvo padegtas tvartas, ir ore dar ilgai tvyrojo nustipusių galvijų tvaikas.

NAKTIMIS SU VYRAIS SĖDĖDAVOME VIRTUVĖJE – jie kruopščiai nagrinėjo dienos laikraščius, peržiūrėdami kiekvieną eilutę, kiekvieną žodį, ieškodami pranašiškų ženklų. Aptardavome naujausius gandus. *Girdėjau, jie varo mus į darbo stovyklas, kad augintume maistą kariams.* Įsijungdavome radiją ir klausydavomės pranešimų

iš fronto. Naujienos, aišku, buvo nekokios. Priešas paskandino dar šešis nepaskandinamus mūsiškių karinius laivus. Priešo lėktuvai buvo pastebėti atliekantys bandomuosius skrydžius mūsų padangėje. Priešo povandeniniai laivai sparčiai artinasi prie mūsų krantų. Priešas planuoja kombinuotą pakrantės ataką – iš sausumos ir jūros – ir visi budrūs, akyli piliečiai prašomi informuoti valdžią apie bet kurį tarp mūsų įsimaišiusį provokatorių. Mat šnipas, priminė radijas, gali būti bet kas. Jūsų liokajus, jūsų sodininkas, jūsų gėlininkė, jūsų tarnaitė.

TREČIĄ VALANDĄ RYTO vienas iš geriausių mūsiškių uogų augintojų buvo ištemptas iš lovos ir palydėtas pro pagrindines savo namų duris. Jis buvo pirmas iš mūsų pažįstamų, kurį areštavo. *Jie persekioja tik turtingus fermerius,* kalbėjo žmonės. Kitą vakarą buvo suimtas vietinis laukų darbininkas iš Špigelio rančos, vilkintis murzinu kombinezonu ir prie tvenkinio vedžiojantis šunį – tris dienas ir tris naktis vyriškis buvo tardomas ryškiai apšviestame kambaryje be langų, ir tik po to paleistas namo. Bet kai žmona atvažiavo į stotį jo pasitikti, jis jos neatpažino. *Jis pamanė, kad aš apsimetėlė, bandanti priversti jį kalbėti.* Dar po dienos trys mūsų pažįstamos moterys iš gretimo miestelio pranešė, kad į sąrašą papuolė ir jų vyrai. „Jie įsodino jį į mašiną, – pasakojo viena, – ir daugiau jo nebemačiau." Po poros dienų vienas iš mūsų varžovų –

vienintelis fermeris slėnyje, kurio vynuogės buvo net perpus tokios saldžios, kaip mūsų, – keturias valandas praleido prirakintas savo virtuvėje prie kėdės, kol trejetas vyrų naršė po jo namus, ir tik tada paleistas. Jo žmona, kalbėjo žmonės, įsibrovėlius pavaišino kava su pyragu. O mums terūpėjo: kokiu pyragu? Braškių? Rabarbarų? Citrininiu morengu? O kaip tie vyrai gėrė kavą? Su cukrumi ar be?

BUVO NAKTŲ, kai mūsų vyrai valandų valandas negalėjo užmigti, perkratydami praeitį ir ieškodami įrodymų, kad ir jų pavardės galėjo atsidurti sąraše. Juk tikrai *ką nors* jie pasakė ar padarė ne taip, juk tikrai kur nors suklydo, kuo nors nusižengė, galbūt įvykdė kokį neaiškų nusikaltimą, apie kurį nė patys nenutuokė. Kažin koks, klausė jie mūsų, tai galėjo būti nusikaltimas? Gal tostas už tėvynę, kurį išrėžė pernai per kasmetinę vasaros iškylą? Ar pareikšta pastaba apie paskutinę prezidento kalbą? *Jis išvadino mus gangsteriais.* O gal paaukojo netikusiai labdaros organizacijai – tokiai, kuri slaptais ryšiais susijusi su priešu, apie kurį jie nė nenutuokė? Galbūt čia tai? O gal kas nors – žinoma, priešiškai nusiteikęs – pateikė valdžiai melagingą kaltinimą? Vienas iš „Kapitolijaus skalbyklos" klientų, su kuriuo kartą atžagariai kalbėjome? (Bet ar tai buvo vien *mūsų* kaltė?) O gal nepatenkintas kaimynas, kurio gėlių lysve pernelyg daug sykių savais reikalais pasinaudojo

mūsų šuo? Galbūt reikėjo būti draugiškesniems, svarstė mūsų vyrai. Argi jie prastai prižiūri laukus? Gal pernelyg santūriai gyvena? O galbūt kaltė užrašyta jų veide, ir ją mato visas pasaulis? Gal iš tiesų viskuo kaltas veidas? Gal jis kažkam pasirodė nemalonus? Arba dar blogiau, gal ką nors įžeidė?

SAUSĮ MUMS BUVO ĮSAKYTA prisistatyti valdžiai ir pateikti vietinei policijai visas kontrabandines prekes: šautuvus, bombas, dinamitą, fotoaparatus, žiūronus, peilius ilgesniais nei šeši coliai ašmenimis, signalizavimo priemones – prožektorius ir žibintuvėlius, – visa, kas galėtų pagelbėti priešui atakos atveju. Paskui pasirodė keliavimo apribojimai – mūsų kilmės žmonėms buvo draudžiama nutolti nuo namų daugiau nei penkias mylias – bei komendanto valanda nuo 20.00, ir nors dauguma mūsų buvome vyturiai, pirmą sykį gyvenime įsigeidėme pasibastyti vidurnaktį. *Bent kartą su vyru pasivaikščiotume po migdolų giraitę, kad žinotume, koks tai jausmas.* Tačiau antrą valandą nakties, žvilgtelėjusios pro langą ir pamačiusios savo draugus ir kaimynus naršant po mūsų tvartus, nesiryžtavome kelti kojos lauk, bijodamos, jog ir pačios būsime apskųstos policijai. Nes žinojome, jog pakanka vieno telefono skambučio, kad tavo pavardė atsidurtų sąraše. O kai mūsų vyriausieji sūnūs šeštadieniais iki paryčių užsibūdavo mieste, mes neklausinėdavome,

nei kur jie buvo, nei su kuo, nei kiek ji kainavo, nei kodėl ant marškinių apykaklių segi ženkliukus *Aš esu kinas*. „Tegul linksminasi, kol gali“, – sakė mūsų vyrai. Taigi rytais virtuvėje pasveikindavome sūnus civilizuotai – *Kiaušinienės ar kavos?* – ir daugiau nebesukdavome sau galvos.

„KAI MANĘS NEBUS“, – sakydavo mūsų vyrai. O mes atkirsdavome: „Jei.“ Jie sakydavo: „Nepamiršk palikti arbatpinigių ledo pardavėjui“ bei „Visada kreipkis į pirkėjus vardu.“ Jie paaiškindavo, kur ieškoti vaikų gimimo liudijimų ir kada kreiptis į Pitą iš garažo, kad pasuktų sunkvežimio ratus. „Jei baigtųsi pinigai, – mokydavo jie mus, – parduok traktorių.“ „Parduok šiltnamį.“ „Parduok visą krautuvės įrangą.“ Jie liepdavo mums stebėti savo laikyseną – *Atlošk pečius* – ir neleisti vaikams išsisukinėti nuo namų darbų. Jie sakydavo: „Palaikyk ryšius su ponu Haueriu iš Uogų augintojų asociacijos. Tai naudinga pažintis, galbūt jis tau galės padėti.“ Sakydavo: „Netikėk niekuo, ką apie mane šnekės.“ Ir: „Niekuo nepasitikėk.“ Ir: „Nieko nesakyk kaimynams.“ Sakydavo: „Nesijaudink dėl tų pelių lubose. Išnaikinsiu jas, kai grįšiu.“ Jie primindavo visur su savimi nešiotis asmens tapatybės korteles ir vengti bet kokių viešų diskusijų apie karą. O jei kas klaustų mūsų nuomonės, privalome garsiai ir rimtu tonu smerkti ataką. „Neatsiprašinėk, – sakydavo jie. – Kalbėk tik angliškai.“ „Užgniaužk norą lankstytis.“

LAIKRAŠČIAI IR RADIJAS ėmė pranešinėti apie masinį iškeldinimą. *Kongresas svarsto migracijos klausimą. Gubernatorius ragina prezidentą evakuoti iš pakrantės visus svetimšalius priešus. Išsiųskime juos atgal pas Todžą!* Girdėjome, kad tai įvyks palaipsniui, per kelias savaites, o gal ir mėnesius. Nė vienas iš mūsų nebus priverstas išsineštinti per naktį. Būsime išsiųsti pasirinktinai į vietoves šalies vidury, kur niekam negalėsime pakenkti. Karo metu savo pačių labui būsime priverstinai saugomi. Iškeldinti bus tik tie, kas gyvena šimto mylių atstumu nuo pakrantės. Iškeldinti bus tik tie, kas figūruoja sąraše. Iškeldinti bus tik tie, kas nėra piliečiai. Mūsų suaugusiems vaikams bus leista pasilikti ir prižiūrėti mūsų įmones bei fermas. Mūsų įmonės bei fermos bus konfiskuotos ir parduotos aukcione. *Tad pradėkite likviduoti jau dabar.* Būsime atskirti nuo savo jaunėlių vaikų. Būsime kiek įmanoma greičiau sterilizuoti ir deportuoti.

STENGĖMĖS MĄSTYTI POZITYVIAI. Jei skalbinius baigsime lyginti iki vidurnakčio, mūsų vyro pavardė bus pašalinta iš sąrašo. Jei už dešimt dolerių nusipirksime karo obligacijų, mūsų vaikų bus pasigailėta. Jei sudainuosime visą „Kanapių verpimo dainą" nuo pradžios iki galo nesuklydusios, nebebus jokio sąrašo, jokių skalbinių, jokių karo obligacijų, jokio karo. Ir vis tiek dažnai jautėmės neramios, tarsi būtume ką nors pamiršusios. Ar nepamiršome

uždaryti šliuzo vartų? Išjungti viryklės? Palesinti vištų? Pamaitinti vaikų? Tris kartus pabelsti į lovos atramą?

VASARĮ DIENOS TAPO šiek tiek šiltesnės, o kalnuose skaisčiai oranžine spalva pražydo pirmosios aguonos. Mūsų vis mažėjo. Nebeliko Mineko vyro, nebeliko Takeko vyro. *Purvyne už pašiūrės jie surado kulką.* Omijo vyras buvo sulaikytas už tai, kad važiavo greitkeliu praėjus penkioms minutėms po komendanto valandos pradžios. Hanajo vyras buvo areštuotas prie pietų stalo dėl nežinomų priežasčių. „Blogiausia, ką jis kada nors buvo padaręs – gavęs nuobaudą už ne vietoje paliktą automobilį", – sakė ji. O Šimako vyras, dirbantis „United Fruit Company" sunkvežimio vairuotoju ir niekada mums girdint nepravėręs burnos, buvo sulaikytas vietinėje maisto prekių parduotuvėje, pieno skyriuje, ir apkaltintas kariniu šnipinėjimu. „Taip ir žinojau", – tarė kažkas. O kažkas kitas pridūrė: „Ateis ir tavo eilė."

VISŲ SUNKIAUSIA, aiškino mums Šizuko, nežinoti, kur jis. Pirmąją naktį po vyro arešto ji pabudo apimta panikos, negalėdama prisiminti, kodėl miega viena. Užčiuopusi šalia savęs tuščią patalą tarė sau: *Aš sapnuoju, tai košmaras,* tačiau tai buvo ne košmaras, tai buvo tikrovė. Moteris išlipo iš lovos ir ėmė klaidžioti po namus, šaukdamasi vyro, ieškodama jo spintose ir po lovomis. *Dėl viso*

pikto. O pastebėjusi prie durų tebestovintį jo lagaminą, išsitraukė šokolado plytelę ir ėmė lėtai kramtyti. „Jis pamiršo.“ Jumiko du sykius regėjo savo vyrą sapne, ir jis ją nuramino, kad laikosi puikiai. Labiausiai ji nerimavo dėl šuns. „Ji ištisas valandas gulinėja ant jo šlepečių ir urzgia, kai noriu atsisėsti į jo kėslą.“ Fusako prisipažino, jog kas kartą išgirdusi, kad suimtas kitos moters vyras, slapčia pajunta palengvėjimą. „Geriau ji nei aš.“ Paskui, aišku, susigėsta. Kanuko pareiškė, kad savo vyro nėmaž nesiilgi. „Jis nuvarė mane nuo kojų, metai iš metų vertė gimdyti.“ Kijoko tvirtino įsitikinusi, kad jos vyro pavardės sąraše nėra. „Jis prižiūri sodinukus. Dievina gėles. Nė musės nenuskriaustų.“ O Nobuko atkirto: „Taip, bet negali žinoti.“ Visos kitos sulaikiusios kvapą laukėme, kas bus toliau.

SAVO VYRAMS JAUTĖMĖS ARTIMESNĖS, nei kada nors anksčiau. Per vakarienę atpjaudavome jiems geriausius mėsos kąsnelius. Apsimesdavome nepastebėjusios, kad jie pritrupino. Nekomentuodamos nušluostydavome nuo grindų jų purvinus pėdsakus. Naktimis lovoje nuo jų nenusigręždavome. O jeigu jie mus apšaukdavo už netinkamai paruoštą vonią arba netekę kantrybės prišnekėdavo bjaurasčių – *Dvidešimt metų gyveni Amerikoje ir temoki išspausti „Liabas“?* – laikydavome liežuvį už dantų ir stengėmės nepykti, nes – o kas, jei kitą rytą pabusime ir neberasime jų šalia? Kaip išmaitinsime vaikus? Kaip

sumokėsime nuomą? *Satoko gavo parduoti visus baldus.* Kas vidury nakties išneš laukan smilkykles, kad apsaugotų medžius nuo netikėtų pavasario šalnų? Kas pataisys traktoriaus sankabą? Kas sumaišys trąšas? Kas pagaląs plūgą? Kas mus paguos, kai būsime apstumdytos turguje ar gatvėje išvadintos negražiais vardais? Kas suims mus už rankų ir papurtys, kai trypsime kojomis ir rėksime, jog jau užteks, mes juos paliekame, artimiausiu laivu grįžtame namo? *Tu mane vedei vien tam, kad įsitaisytum pagalbininkę ūkyje.*

VIS DAŽNIAU IR DAŽNIAU mums kildavo įtarimas, kad tarp mūsų esama informatorių. Teruko vyras, kuždėjosi žmonės, įskundė obuolių džiovyklos brigadininką, su kuriuo ji kadaise buvo užmezgusi romaną. Fumino vyras buvo apkaltintas Ašies rėmimu – tai padarė jo buvęs verslo partneris, kuriam verkiant reikėjo pinigų. (Girdėjome, kad informatoriams mokama po dvidešimt penkis dolerius už galvą.) Kuniko vyras įtartas naryste Juodojo drakono draugijoje – jį išdavė pati Kuniko. *Jis ruošėsi palikti ją dėl meilužės.* O kaipgi Ruriko vyras? Korėjietis, kuždėjosi kaimynai. Jo darbas – tik priedanga. Pasamdytas valdžios, kad neišleistų iš akių vietinių budistų. *Mačiau, kaip stovėjimo aikštelėje žymėjosi automobilių numerius.* Po keleto dienų jį rado šalikelėje smarkiai sumuštą, ir jau kitą rytą visa jo šeima prapuolė. Jų namų durys liko pla-

čiai atvertos, katės – neseniai pašertos, ant viryklės burbuliavo puodas vandens. Jie dingo, ir tiek žinių. Vis dėlto netrukus mus pasiekė gandai apie jų buvimo vietą. *Dabar jie pietų pasienyje. Jie pabėgo į kitą valstiją. Jie gyvena mieste, gražiame name, turi naujutėlį automobilį ir jokių akivaizdžių pajamų.*

ATĖJO PAVASARIS. Soduose paskutinius žiedlapius ėmė mesti migdolmedžiai, o vyšnios buvo bepradedančios skleistis visu puošnumu. Pro apelsinmedžių šakas plieskė saulė. Žolėje šmižinėjo žvirbliai. Kasdien dingdavo dar keli mūsų vyrai. Stengėmės užsiimti savais reikalais ir džiaugtis kiekvienu mažmožiu. Draugišku kaimynės linktelėjimu. Dubeniu karštų ryžių. Laiku apmokėta sąskaita. Ramiai užmigdytu vaiku. Kas rytą pakirsdavome anksti, užsimesdavome darbinius drabužius ir traukdavome į laukus – arti, sodinti, ravėti. Vynuogynuose kovojome su piktžolėmis. Laistėme cukinijas ir žirnius. Kartą per savaitę, penktadienį, susikeldavome plaukus ir eidavome į miestą apsipirkti, tačiau susitikusios gatvėje pasisveikinti nesustodavome. *Jie pamanys, kad dalijamės paslaptimis.* Japonų kvartale retai kada aplankydavome viena kitą sutemus – dėl komendanto valandos. Po apeigų šventykloje ilgai neužsibūdavome. *Kas kartą su kuo nors plepėdama klausiu savęs: „Ar šis žmogus mane išduos?“* Būdamos su savo mažaisiais irgi stengėmės nekalbėti,

ko nereikia. *Čijeko vyrą už šnipinėjimą įdavė jo paties aštuonmetis sūnus.* Kai kurios netgi ėmėme įtarinėti savo vyrus: *O ką, jeigu jis turi slaptą tapatybę, apie kurią aš nieko nenutuokiu?*

NETRUKUS PASIGIRDO GANDŲ, kad areštuojamos ištisos bendruomenės. Slėnyje į šiaurę nuo mūsų, mažame salotų augintojų miestelyje, prapuolė daugiau nei devyniasdešimt procentų mūsiškių vyrų. Daugiau nei šimtas vyrų buvo iškraustyta iš gynybinės zonos aplink oro uostą. O žemyn į pietus, mažame pakrantės žvejų miestelyje, kur vien lūšnynai, visi mūsų kilmės žmonės parai buvo suvaryti į krūvą, o jų namuose be įspėjimo atlikta krata. Jų laivų žurnalai konfiskuoti, sardinių žūklės laivai prižiūrimi sargybos, o tinklai sudraskyti į skutus ir išmesti į jūrą. Mat žvejai, kaip pasirodė, buvo visai ne žvejai, o slapti imperatoriškojo priešo laivyno karininkai. *Dėžių su jauku dugne rado į vaškinį popierių suvyniotas uniformas.*

KAI KURIOS PUOLĖME savo vaikams pirkti miegmaišius ir lagaminus – jei kartais ateitų ir mūsų eilė. Kitos triūsėme kaip įpratusios ir stengėmės išlikti ramios. *Dar truputį pakrakmolysiu šią apykaklę, ir bus gerai, kaip manai?* Kas bus, tas bus, kartojome sau, nėra reikalo erzinti dievų. Viena iš mūsų liovėsi kalbėjusi. Kita ankstų rytą išėjo girdyti arklių ir tvarte pasikorė. Fubuki taip nerimavo, kad

perskaičiusi pranešimą apie evakuaciją su palengvėjimu atsikvėpė – pagaliau laukimas baigėsi. Teiko į pranešimą spoksojo netikėdama savo akimis ir tylomis purtė galvą. „O kaipgi mūsų braškės? – klausė ji. – Po trijų savaičių jas bus galima skinti." Mačiko pareiškė, kad nė už ką nesikraustys. „Ką tik atnaujinome restorano licenciją." Umeko priminė, kad neturime kitos išeities – privalome daryti, kaip liepta. „Tai prezidento įsakymas", – tarė ji. O kas drįstų abejoti prezidento sprendimu? „Kokia ten bus dirva?" – norėjo žinoti Takiko vyras. Kiek turėsime saulėtų dienų? Kiek lietingų? Kiko sukryžiavo rankas ant krūtinės ir nudelbė akis į pėdas. „Viskas baigta", – švelniai tarė ji. Bent jau išsikelsime visi kartu, paguodė Harujo. „Taip, bet ką mes padarėme?" – neištvėrė Hisako. Isino užsidengė veidą ir pravirko. „Seniai reikėjo išsiskirti su vyru ir su vaikais grįžti į Japoniją pas motiną."

PIRMIAUSIA MUMS PRANEŠĖ, kad būsime išsiųsti į kalnus, tad reikia šiltai apsirengti, bus labai labai šalta. Taigi prisipirkome ilgų vilnonių apatinių ir pirmus šiltus žieminius paltus. Tada išgirdome, kad būsime išsiųsti į dykumą, kur veisiasi nuodingos juodos gyvatės ir paukščių dydžio moskitai. Žmonės kalbėjo, kad ten nėra gydytojų, užtat knibždėte knibžda vagių. Taigi prisipirkome spynų, vitaminų vaikams, tvarsliavos dėžių, moksibustijos lazdelių, medicininių pleistrų, ricinos aliejaus, jodo, aspirino,

marlės. Girdėjome, kad su savimi galėsime pasiimti tik po vieną krepšį, taigi pasiuvome medžiagines kuprinytes ir savo mažyliams, ant kiekvienos išsiuvinėjome jų vardus. Į jas sukrovėme pieštukus ir apskaitos knygas, dantų šepetėlius, megztinius ir rudojo popieriaus maišelius su ryžiais, kuriuos prieš tai išdžiovinome saulėje ant skardinių padėklų. *Jeigu mus išskirtų.* „Tik trumpam", – raminome juos. Prašėme nesijaudinti. Kalbėjome apie visa tai, ką veiksime sugrįžę namo. Kasdien vakarieniausime priešais radiją. Nusivesime juos į kiną. Aplankysime keliaujantį cirką ir pamatysime Siamo dvynius ir moterį mažiausia pasaulyje galva. *Ne ką didesne už slyvą!*

VYNUOGYNAI IŠSPROGO blyškiai žalsvais pumpurais, visuose slėniuose po giedru dangumi žydėjo persikai. Kanjonuose kur ne kur skaisčiai geltonavo garstukai. Iš kalnų parskrido vieversiai. Tolimuose miestuose ir miesteliuose mūsų vyriausieji sūnūs ir dukterys vienas po kito paliko darbus, metė mokyklas ir ėmė rinktis namo. Jie padėjo surasti žmonių, kurie perimtų mūsų chemines valyklas japonų kvartale. Jie padėjo surasti valdytojų mūsų restoranams. Jie padėjo surašyti iškabas mūsų krautuvėse. *Pirkite! Sutaupykite! Galutinis išpardavimas!* Jie užsitempė kombinezonus ir padėjo paskutinį kartą pasiruošti derliaus nuėmimui, nes mums buvo įsakyta neapleisti laukų iki pat pabaigos. Taip neva palaikysime savo šalį karo

metu. Įrodysime lojalumą. Aprūpinsime frontą šviežiais vaisiais ir daržovėmis.

SENDAIKČIŲ SUPIRKĖJAI su sunkvežimiais lėtai sukinėjosi siauromis mūsų kvartalų gatvėmis, siūlydami pinigų mainais už mūsų daiktus. Dešimt dolerių už naują viryklę, kurią pernai įsigijome už du šimtus. Penki doleriai už šaldytuvą. Penki centai už lempą. Kaimynai, su kuriais iki tol nebuvome persimetę nė žodžiu, dabar kalbindavo mus laukuose, klausinėdami, ar nenorėtume ko nors jiems perleisti. Galbūt to kultivatoriaus Anų akėčių? Arklio? Plūgo? Karalienės Onos rožių krūmo iš mūsų kiemo, kuriuo jie nuo seno žavisi? Į mūsų duris beldėsi ir nepažįstami žmonės. „Gal turite šunų?" – pasiteiravo vienas. Mat jo sūnus įsigeidė naujo šuniuko. Kitas prisipažino gyvenąs vienas vagonėlyje prie laivų statyklos ir džiaugtųsi gavęs seną katę. „Žinote, man ten vieniša." Kartais skubėdavome išsiparduoti, imdamos tiek, kiek pasiūlydavo, o kartais dykai atiduodavome mėgstamiausias vazas ir arbatinukus, stengdamosi per daug nesigraužti, nes mūsų motinos visada sakydavo: *Neverta pernelyg prisirišti prie žemiškų turtų.*

ARTĖJANT IŠVYKIMO DIENAI, sumokėjome kreditoriams skolų likučius ir padėkojome ištikimiems klientams, neapleidusiems mūsų iki pat galo. Šerifo Burkharto žmonai

Henrietai, kiekvieną penktadienį nupirkdavusiai iš mūsų penkis krepšius braškių ir palikdavusiai penkiasdešimt centų arbatpinigių. *Nusipirkite sau ką nors mielo.* Našliui pensininkui Tomui Dafiui, kiekvieną dieną pusę pirmos užsukdavusiam į mūsų restoraną ir užsisakydavusiam lėkštę vištienos su ryžiais. Moterų klubo prezidentei Rozalindai Anders, nesutikusiai nešti drabužių į jokią kitą cheminę valyklą. *Kinai to nesugeba.* Ir toliau dirbome žemę, bet viskas atrodė tarsi netikra. Kalėme dėžes derliui, kurio nebenuimsime. Genėjome vynuoges, kurios iki mums išvykstant neprisirps. Purenome dirvą ir sodinome pomidorus, kurie sunoks tik vasaros gale, kai mūsų jau nebebus. Dienos buvo ilgos ir saulėtos. Naktys vėsios. Talpyklos pilnos. Žirnių kainos kilo. Šparagai kaip niekada suvešėjo. Braškių sodinukai buvo apkibę žaliomis uogomis, nektarinų medžiai tuoj turėjo apsunkti nuo vaisių. *Dar savaitė, ir būtume praturtėję.* Nors žinojome, kad netrukus iškeliausime, vis dėlto tikėjomės, kad kas nors nutiks, ir niekur keliauti nebeteks.

GALBŪT MŪSŲ LABUI ĮSIKIŠ BAŽNYČIA, o gal prezidento žmona. O gal apskritai įvyko nesusipratimas, ir iškeliauti turės visai kiti žmonės. „Vokiečiai“, – spėjo kažkuri iš mūsų. „Arba italai“, – antrino kita. „O gal kinai?“ – pasiūlė trečia. Visos kitos laikėmės tyliai ir stengėmės kuo geriau pasiruošti kelionei. Siuntėme raštelius savo vaikų

mokytojams, laužyta anglų kalba atsiprašydamos, kad jie nepasirodys mokykloje. Rašėme instrukcijas būsimiems gyventojams, aiškindamos, kaip veikia židinio dūmtraukis ir kaip tvarkytis su varvančiu stogu. *Pastatykite kibirą.* Prie šventyklų Budai palikome lotosų žiedų. Paskutinį kartą aplankėme kapus ir nuplovėme antkapius tų, kurių dvasios jau paliko šį pasaulį. Jošijės sūnelio Tetsuo, kurį užbadė įniršęs bulius. Arbatos pirklio dukters iš Jokohamos, kurios vardo nebeatsiminėme. *Atplaukusi į Ameriką po penkių dienų mirė nuo ispaniškojo gripo.* Paskutinį kartą drauge su vyrais apėjome savo vynuogynus – jie neištvėrė neišrovę dar vienos piktžolės. Parišome svyrančias migdolmedžių šakas. Patikrinome, ar salotų neužpuolė kirmėlės, saujomis semdamos šviežiai supurentą juodžemį. Paskutinį kartą prikrovėme skalbykles. Užrakinome krautuves. Iššlavėme grindis. Susikrovėme krepšius. Susirinkome vaikus ir išėjome – iš kiekvieno miestelio, iš kiekvieno slėnio, iš kiekvieno didmiesčio, iš visos Kalifornijos pakrantės.

MEDŽIŲ LAPAI IR TOLIAU ŠIURENO VĖJYJE. Ir toliau sruvo upės. Žolėje kaip visada dūzgė vabzdžiai. Kranksėjo varnos. Dangus nesugriuvo. Prezidentas nepakeitė nuomonės. Mitsuko numylėta juodoji višta kvaktelėjo ir padėjo šiltą rudą kiaušinį. Nuo medžio nukrito ankstyva slyva. Mums iš paskos įsikandę kamuoliukus bėgo mūsų šunys,

prašydami paskutinį kartą su jais pažaisti, bet šį kartą turėjome juos nuvilti. *Eik namo.* Pro langus mus stebėjo kaimynai. Pypė automobiliai. Spoksojo praeiviai. Nuo dviračio pamojavo berniukas. Kažkur po lova panėrė pabaidyta katė – į mūsų namus ėmė laužtis vagišiai. Užuolaidos nudraskytos. Stiklai išdaužyti. Vestuvinis servizas ištėkštas ant grindų. Žinojome – tik laiko klausimas, kada išnyks paskutiniai mūsų pėdsakai.

PASKUTINĖ DIENA

KAI KURIOS ĖJOME VERKDAMOS. Kitos ėjome dainuodamos. Viena iš mūsų ėjo delnu prisidengusi burną ir isteriškai kvatodama. Kelios ėjome girtos. Kitos ėjo sparčiai, nuleidusios galvas, sutrikusios ir susigėdusios. Vienas senis iš Gilrojaus buvo gabenamas neštuvuose. Kitas senis – Natsuko vyras, buvęs Florino barzdaskutys – ėjo pasiramsčiuodamas ramentais, ant veido užsitraukęs Amerikos legiono kepuraitę. „Niekas nelaimi karo. Visi pralaimi“, – murmėjo jis. Dauguma ėjome tarp savęs kalbėdamos angliškai, kad nepapiktintume minios, susirinkusios į mus pažiopsoti. Daugelis buvome praradusios viską ir ėjome tylomis. Visos ėjome prie apykaklių ir atlapų prisisegusios baltus identifikacijos numerius. Naujagimė mergytė iš San Leandro pusiaumirka sūpavosi pintame lopšyje. Jos motina – vyriausioji Šizumos duktė Naomi – ėjo nervingai, bet stilingai – pasipuošusi pilkos vilnos sijonu ir juodais krokodilo odos bateliais. „Kaip manote, ten bus pieno?“ – visų klausinėjo ji. Vienas trumpakelnis berniukas iš Oksnardo ėjo spėliodamas, ar jie ten turi sūpynių. Kai kurios ėjome vilkėdamos pačiais geriausiais

drabužiais. Kitos – vieninteliais turimais. Viena moteris ėjo pasidabinusi lapių kailiniais. *Salotų karaliaus žmona*, kuždėjosi žmonės. Vienas vyras ėjo basas, užtat šviežiai nusiskutęs, į baltą paklodę tvarkingai susivyniojęs visą savo mantą: budistinį vėrinį, švarius marškinius, sėkmę nešančius kauliukus ir naują porą kojinių, kurias galės mūvėti geresniais laikais. Vyras iš Santa Barbaros ėjo nešinas rudu odiniu lagaminu, apklijuotu nublukusiais lipdukais: *Paris – London – Hotel Metropole, Bayreuth*. Jo žmona ėjo atsilikusi per tris žingsnius, tempdama medinę skalbimo lentą ir Emilės Post etiketo vadovėlį, kurį buvo pasiskolinusi iš bibliotekos. „Iki kitos savaitės dar galiu negrąžinti", – teisinosi ji. Ėjo šeimos iš Ouklando, nešinos tvirtais brezentiniais jūrmaišiais, kuriuos tik vakar įsigijo Montgomerio universalinėje parduotuvėje. Ėjo šeimos iš Fresno, vilkdamos išsipūtusias kartonines dėžes. Tanakos iš Gardinos išėjo nesumokėję nuomos. Tanakos iš Delano – nesumokėję mokesčių. Kobojašiai iš Biolos išėjo nušveitę viryklę ir verdančiu vandeniu išplovę savo restorano grindis. Suzukiai iš Lompoko išėjo prie durų pabėrę druskos, kad namai liktų švarūs. Vatanabiai iš San Karloso išėjo ant virtuvės stalo palikę vazas su orchidėjomis iš savo šiltnamio – tiems, kas įsikels po jų. Igarašiai iš Prestono iki paskutinės akimirkos krovėsi daiktus ir išėjo palikę netvarką. Dauguma išėjome paskubomis. Daugelis – apimtos nevilties. Kelios – pasišlykštėjusios, nebeno-

rėdamos kada nors sugrįžti. Viena iš mūsų, gyvenusi Roberto saloje Deltoje, ėjo apsiglėbusi Bibliją ir murmėdama: „*Sakura, sakura.*“ Kita, gyvenusi didmiestyje, ėjo mūvėdama savo pirmosiomis kelnėmis. *Sako, ten suknelės ne madoj.* Viena prieš išeidama pirmą sykį gyvenime grožio salone pasidarė šukuoseną. *Visada norėjau tai padaryti.* Kita Vilouse paliko ryžių rančą ir kišenėje nešėsi miniatiūrinį budistinį altorėlį, visiems kartodama, kad galų gale viskas bus gerai. „Dievai mūsų neapleis“, – sakė ji. Jos vyras ėjo vilkėdamas molėtais darbiniais rūbais, į bato galą susikišęs viso gyvenimo santaupas. „Penkiasdešimt centų“, – mirktelėjęs nusišypsodavo. Kai kurios ėjome be vyrų, mat jie buvo suimti dar pirmomis karo savaitėmis. Kai kurios ėjome be vaikų, nes prieš keletą metų išsiuntėme juos namo. *Paprašiau tėvų pasirūpinti abiem vyresnėliais, kad galėčiau visą laiką skirti darbui fermoje.* Vienas vyras iš Los Andželo ėjo pasikabinęs ant kaklo baltą medinę dėžutę su žmonos pelenais. *Jis kiaurą dieną su ja kalbasi.* Vienas vyras iš Heivardo nešėsi skardinę šokoladinių saldainių, kurią jam padovanojo kinų pora, perėmusi jo krautuvės lizingą. Vienas vyras Dinuboje paliko vynuogių rančą ir ėjo vedamas neapykantos savo kaimynui, Elui Nazarianui, taip ir neatsiskaičiusiam už plūgą. *Tais armėnais negalima pasitikėti.* Vienas vyras iš Sakramento ėjo drebėdamas, tuščiomis rankomis, šaukdamas: „Viskas jūsų.“ Azajo – mūsų gražuolė – paliko

Naująją rančą ir ėjo nešina tuo pačiu pintu lagaminu, su kuriuo prieš dvidešimt trejus metus atplaukė į Ameriką. *Vis dar kaip naujas.* Jasuko iš Long Bičo ėjo nešina laišku nuo vyro, kuris nebuvo jos sutuoktinis, dailiai sulankstytu ir paslėptu rankinuko dugne. Masajo išėjo atsisveikinusi su savo mažiausiu sūneliu, Masamičiu, gulinčiu San Bruno ligoninėje, kuris savaitės gale mirs nuo kiaulytės. Hanako ėjo įsibaiminusi ir kosėdama, mat buvo peršalusi. Matsuko ėjo skaudama galva. Tošiko – karščiuodama. Šiki ėjo ištikta transo. Mitsujo ėjo bloguodama – pirmą sykį gyvenime, sulaukusi keturiasdešimt aštuonerių, netikėtai pastojo. Nobujė ėjo bandydama prisiminti, ar išjungė lygintuvą , kuriuo tą rytą lygino palaidinukės klostes. „Reikia grįžti", – zurzė ji vyrui, kuris tik spoksojo priešais save ir nieko neatsakė. Tora ėjo sirgdama venerine liga, kurią paskutinę naktį pasigavo viešbutyje. Sašiko ėjo kartodama abėcėlę, tarsi tai būtų paprasta diena. Futei, kurios žodynas buvo gausiausias iš mūsų visų, ėjo tylėdama. Atsuko ėjo sielvartaudama, atsisveikinusi su visais savo sodo medžiais. *Pasodinau, kai dar buvo jauni medeliai.* Mijošė ėjo apraudodama savo didįjį arklį Riju. Satsujo ėjo dairydamasi savo kaimynų, Bobo ir Florensės Eldridžų, kurie žadėjo ateiti atsisveikinti. Cugino ėjo ramia sąžine, į šulinį išrėkusi žiaurią, ilgai saugotą paslaptį. *Užkimšau kūdikio burną pelenais, ir jis mirė.* Kijono iš Vait Roudo fermos ėjo įsitikinusi, kad tai bausmė už

ankstesnio gyvenimo nuodėmes. *Turbūt užmyniau vorą.* Setsuko iš Gridlio išėjo išpjovusi visas savo vištas. Čijė iš Glendeilio ėjo tebegedėdama savo vyriausios dukters Misuzu, kuri prieš penkerius metus metėsi po tramvajumi. Suteko, neturinti savo vaikų, ėjo jausdama, kad gyvenimas ją tarytum aplenkė. Šizujė iš stovyklos Nr. 8 Veb Ailande ėjo kartodama sutrą, kurią atsiminė tik dabar – praėjus trisdešimt ketveriems metams. *Tėvas ją sukalbėdavo kas rytą prie altoriaus.* Katsuno išėjo iš vyro skalbyklos San Diege murmėdama: „Pažadinkite mane kas nors, prašau." Fumiko išėjo iš pensiono Kortlande, atsiprašinėdama už sukeltus rūpesčius. Jos vyras ragino neatsilikti ir užčiaupti burną. Misujo išėjo visiems viską atleidusi ir nelaikydama pikto. Čijoko, visada reikalavusi vadinti ją Šarlote, ėjo reikalaudama, kad vadintume ją Čijoko. *Galutinai apsisprendžiau.* Ijo ėjo nešina lagaminu, kurio dugne čirpė žadintuvas, tačiau išjungti nesustojo. Kimiko išėjo palikusi ant virtuvės stalo rankinuką, bet prisiminė, kai jau buvo per vėlu. Haruko išėjo palėpės kampe paslėpusi mažytį besijuokiantį bronzinį Budą, ir jis ten tebesijuokia ligi šios dienos. Takako išėjo po virtuvės grindimis pakišusi maišą ryžių, kad jos šeima grįžusi turėtų ką valgyti. Misajo išėjo terasoje palikusi porą medinių sandalų, kad namai atrodytų vis dar gyvenami. Roku išėjo palikusi kaimynei Luizai Hastings sidabrinį savo motinos veidrodį – ši prižadėjo jį saugoti iki jai

grįžtant. *Padėsiu tau, kuo galėsiu.* Matsujo išėjo segėdama savo šeimininkės, ponios Banting, dovanotą perlų vėrinį – tos ponios namus ji valė ir tvarkė dvidešimt vienus metus. *Pusę savo gyvenimo.* Sumiko išėjo su pinigų voku, kurį jai įdavė jos antrasis vyras, ponas Hauelas iš Montečito, neseniai įspėjęs, kad nesiruošia lydėti jos kelionėje. *Ji grąžino jam žiedą.* Čijuno iš Kolmos ėjo mąstydama apie jaunėlį brolį Žiro, kuris 1909-ųjų vasarą buvo išvežtas į raupsuotųjų koloniją Ošimos saloje. *Niekada apie jį nebekalbėjome.* Ajumė iš Idenvilio ėjo sukdama galvą, ar nepamiršo įsidėti sėkmę nešančios raudonosios suknelės. *Be jos jaučiuosi kaip nesava.* Nagako iš El Serito ėjo gailėdamasi viso to, ko nepadarė. *Norėjau paskutinį kartą aplankyti gimtąjį kaimą ir uždegti smilkalų ant tėvo kapo.* Jos duktė Evelina ėjo ją skubindama: „Greičiau, mama, greičiau, mes vėluojame." Tarp mūsų buvo reto grožio moteris, kurios niekas iki tol nebuvo matęs – ji ėjo mirksėdama ir sutrikusi. Jos vyras, kalbėjo žmonės, laikė žmoną užrakintą rūsyje, kad joks vyras nepamatytų jos veido. Vienas vyras iš San Matėjo ėjo nešinas golfo lazdomis ir dėže viskio „Old Parr". *Girdėjau, kad jis buvo asmeninis Čarlio Čaplino kamerdineris.* Vienas tikėjimo žmogus – pastorius Šibata iš Pirmosios baptistų bažnyčios – ėjo ragindamas žmones atleisti ir užmiršti. Vyras blizgiu rudu kostiumu – virėjas Kanda iš „Jabu makaronų" – ėjo ragindamas pastorių Šibatą palikti žmones ramybėje. Naciona-

linis spiningavimo čempionas iš Pismo Bičo ėjo nešinas mėgstamiausia bambukine meškere ir Roberto Frosto eilėraščių rinktine. *Tai visa, ko man iš tikrųjų reikia.* Grupė bridžo čempionų iš Monterėjaus ėjo šypsodamiesi ir aptekę pinigais. Fermerių šeima iš Pacharo ėjo spėliodama, ar dar kada nors išvys savo slėnį. Senstantys įdegę viengungiai ėjo iš niekur ir į niekur. *Jie metų metus eina paskui derlių.* Sodininkas iš Santa Marijos ėjo nešinas rododendro daigu iš šeimininko sodo ir pilna kišene sėklų. Krautuvininkas iš Ošensaido ėjo nešinas beverčiu čekiu, kurį jam išrašė sunkvežimio vairuotojas, pasisiūlęs supirkti visą jo krautuvės įrangą. Vaistininkas iš Stoktono prieš išeidamas sumokėjo gyvybės draudimo įnašą už ateinančius dvejus su puse metų. Vištų veisėjas iš Petalumos ėjo įsitikinęs, jog visi po trejų metų sugrįšime. Elegantiška senyva moteriškė iš Berbanko ėjo oriai, karališkai, aukštai iškelta galva. „Viskonto Odos dukra", – spėjo kažkas. „Pasiuntinuko Goto žmona", – užginčijo kažkas kitas. Vienas vyras buvo ką tik paleistas iš San Kventino ir jau spėjęs įsiskolinti pusei miesto krautuvininkų. „Laikas iš čia dingti", – sakė jis. Koledžo studentės juodo gabardino kelnėmis – mūsų vyresnėlės – ėjo segėdamos ženkliukus su Amerikos vėliava, ant kaklo pasikabinusios auksinius „Fi Beta Kapa" draugijos raktelius. Išvaizdūs jaunuoliai nepriekaištingai išlygintomis medvilninėmis kelnėmis – mūsų vyresnėliai – ėjo šaukdami Berklio universiteto

skanduotę ir kalbėdamiesi apie didįjį kitų metų žaidimą. Jaunavedžių pora vienodomis slidininkų kepurėmis ėjo susikibę už parankių ir, regis, nematydami nieko aplinkui. Pagyvenusi pora iš Mantikos ėjo tęsdami tą patį ginčą, kurį pradėjo savo pažinties dieną. *Dar kartą tai pasakysi...* Senis iš Alamidos, vilkintis Gelbėjimo armijos uniformą, ėjo rėkdamas: „Dievas yra meilė! Dievas yra meilė!" Vyras iš Juba Sičio ėjo vedinas dukrele Eleanora, pusiau aire, kurią jam tą rytą pristatė moteris, palikta prieš daugelį metų. *Iki praėjusios savaitės jis nė nenutuokė, kad dukrelė egzistuoja.* Fermeris iš Vudlando, paskutinį kartą suaręs lauką, ėjo švilpaudamas populiarią dainelę „Diksi". Našlė iš Kovinos prieš išeidama visus įgaliojimus perleido maloniam gydytojui, pasisiūliusiam išnuomoti jos namą. „Jaučiu padariusi didelę klaidą." Jauna moteris iš San Chosė ėjo nešina rožių puokšte, kurią jai atsiuntė nežinomas gerbėjas, visada žavėjęsis ja iš tolo. Vaikai iš Salino ėjo nešini žolės kuokštais, kurių tą rytą prisirovė savo kieme. Vaikai iš San Benito ir Napos ėjo prisivilkę po keletą sluoksnių drabužių, kad kuo daugiau pasiimtų su savimi. Mergaitė iš atokios migdolmedžių rančos Oukdeile ėjo susidrovėjusi, išsigandusi, įsikniaubusi į motinos sijoną, nes niekada gyvenime nebuvo mačiusi šitiek žmonių. Trys vaikinukai iš našlaičių prieglaudos San Fransiske ėjo nekantraudami pirmąsyk pasivažinėti traukiniu. Aštuonmetis berniukas iš Pleiservilio ėjo tempdamas drobinį krepšį, kurį jam su-

krovė įmotė, ponia Lurman, nuraminusi, kad iki savaitės galo jis jau bus namie. „O dabar keliauk ir pasilinksmink“, – pridūrė ji. Berniukas iš Lemon Kouvo vyresnėlės sesers buvo nešamas ant nugaros. „Tik šitaip galėjau išvilioti jį iš namų.“ Mergaitė iš Kernvilio ėjo nešina nedidele kartonine dėžute su saldainiais ir žaislais. Mergaitė iš Hiberio ėjo mušinėdama raudoną guminį kamuolį. Penketukas iš Selmos – sesutės Matsumato – ėjo pešdamosi dėl tėčio, ir viena iš jų jau turėjo po akimi mėlynę. Dvyniai iš Livingstono ėjo vienodais baltais įtvarais pasirišę dešines rankas, nors buvo visiškai sveiki. „Jie šitaip išsidirbinėja jau kelias dienas“, – dūsavo jų motina. Šešetas brolių iš braškių rančos Domingese ėjo avėdami kaubojiškais auliniais, kad nesugeltų gyvatės. „Keliaujam į žiaurų kraštą“, – paaiškino vienas. Kai kurie vaikai tikėjo, kad eina stovyklauti. Kai kurie vaikai tikėjo, kad eina į žygį, arba cirką, arba pasiturkšti paplūdimy. Vienam berniukui su ratukinėmis pačiūžomis išvis nerūpėjo, kur eiti, kad tik ten būtų grįstų gatvių. Kai kurie vaikai išėjo likus mėnesiui iki vidurinės mokyklos baigimo. *Ketinau stoti į Stanfordą.* Viena mergaitė ėjo žinodama, jog palikdama Kaleksiko vidurinę būtų tarusi atsisveikinimo žodį visų abiturientų vardu. Kai kurie vaikai ėjo taip ir neperkandę dešimtainių trupmenų. Vaikai iš ponios Krošer vadovaujamos aštuntos klasės Eskondide ėjo su palengvėjimu, kad kitą savaitę nebeteks rašyti didžiojo testo. *Neperskaičiau, kas buvo*

užduota. Berniukas iš Holisterio ėjo kišenėn įsikišęs baltą plunksną ir knygą apie Šiaurės Amerikos paukščius, kurią jam paskutinę dieną padovanojo bendraklasiai. Berniukas iš Bairono ėjo mataruodamas skardinį kibirėlį, prikrautą žemių. Mergaitė iš Aplando ėjo apsikabinusi skudurinę lėlę juodomis sagų akimis. Mergaitė iš Karaderso ėjo paskui save vilkdama šokdynę, kurios nė už ką nesutiko paleisti. Berniukas iš Milpitaso ėjo nerimaudamas dėl savo augintinio – gaidžio Frenko, kurį paliko kaimynų šeimai. „Kaip manote, jie jo nesuvalgys?" – jaudinosi jis. Berniuką iš Ošen Parko jo šuo Čibis išlydėjo staugdamas it laukinis, ir tas kauksmas tebeaidėjo jam ausyse. Berniukas su skauto uniforma iš Mauntin Vju ėjo nešinas stovyklavimo įrankiais ir gertuve. Mergaitė iš Elk Grovo ėjo timpčiodama tėvą už rankovės ir zyzdama: „Tėte, eime namo, eime namo." Mergaitė iš Hanfordo ėjo mąstydama apie Džunę, savo susirašinėjimo draugę iš Aliaskos. *Tikiuosi, ji nepamirš atrašyti*. Berniukas iš Brolio, ką tik išmokęs pasakyti laiką, ėjo nuolat dirsčiodamas į rankinį laikrodėlį. „Viskeičiasi", – stebėjosi jis. Berniukas iš Parliro ėjo nešinas mėlynos flanelės apklotėliu, kuris tebekvepėjo jo kambariu. Mergaitė ilgomis kasytėmis iš mažo miestelio Tulario ėjo spausdama delne rausvos kreidos gabalėlį. Sykį stabtelėjo atsisveikinti su žmonėmis, išsirikiavusiais ant šaligatvio, o tada greitu riešo judesiu pamojavo ir nustraksėjo sau. Straksėdama ji juokėsi. Ir daugiau nebeatsisuko.

DINGĘ

JAPONAI IŠ MŪSŲ MIESTELIO DINGO. Jų namai stovi užkalti ir tušti. Pašto dėžutės perpildytos. Susmukę prieangiai ir sodai apkreikti neperskaitytais laikraščiais. Garažuose rūdija palikti automobiliai. Vejas gožia vešlios piktžolės. Kiemuose vysta tulpės. Šmirinėja benamės katės. Ant virvių kabo paskutiniai skalbiniai. Vienoje iš virtuvių – Emės Saito – vis čirškia ir čirškia juodas telefonas.

JŲ CHEMINĖS VALYKLOS pagrindinėje gatvėje vis dar uždarytos. Languose kabo lentelės: *Nuomojama*. Vėjyje šiurena neapmokėtos sąskaitos ir kvitai. „Muratos flora“ virto „Kėjaus gėlėmis“. Viešbutis „Jamamoto“ virto „Rojumi“. Savaitės gale vėl bus atidarytas restoranas „Fudžis“ – tik valdytojai bus nauji. „Mikado biliardinė“ neveikia. „Imanašio vertimai“ neveikia. „Harados daržovinė“ neveikia, o vitrinoje padėtas raštelis, kurio nepamename matę anksčiau – *Tesaugo jus Dievas, kol vėl pasimatysime*. Na ir laužome galvą: kas paliko raštelį? Vienas iš jų? Ar vienas iš mūsų? O jei vienas iš mūsų, tai kuris? Klausiame savęs, spausdami kaktą prie stiklo,

prisimerkę dairomės į patamsius, tarytum tikėdamiesi išvysti patį poną Haradą, išeinantį iš už prekystalio su ta pačia nublukusia žalia prijuoste, tiesiantį mums šparago stiebą, tobulą braškę, kuokštą šviežių mėtų, tačiau nieko nematyti. Lentynos tuščios. Grindys švariai iššluotos. Japonų nebėra.

MŪSŲ MERAS UŽTIKRINO, kad nėra reikalo panikuoti. „Japonai saugioje vietoje", – pacitavo šio ryto *Star Tribune*. Tik jam neleidžiama atskleisti, kur yra ta vieta. „Jei atskleisčiau, jie nebebūtų saugūs, tiesa?" Kurgi gali būti saugiau, paklausė kažkas, nei čia, mūsų miestelyje?

ŽINOMA, radosi įvairių teorijų. Galbūt japonai išsiųsti į cukrinių runkelių kraštą – Montaną ar Dakotą, kur fermeriams šią vasarą ir rudenį mirtinai reikės pagalbos nuimant derlių. O gal tolimame mieste, kur niekas jų nepažįsta, japonai apsimeta kinais. Arba sėdi kalėjime. „Norite mano nuomonės? – klausia buvęs jūrų laivyno karys. – Manau, kad jie vandenyne zigzagais nardo pro torpedas. Jie išsiųsti atgal į Japoniją ir negrįš tol, kol baigsis karas." Tiksliųjų mokslų mokytoja iš vietinės vidurinės sako kasnakt negalinti sudėti bluosto, baimindamasi blogiausio: kad japonai suvaryti į gyvulinius vagonus ir jau nebesugrįš, arba važiuoja autobusu be langų, ir tas autobusas nesustos nei rytoj, nei kitą savaitę, nei niekada,

arba jie kolona žygiuoja per ilgą medinį tiltą, o jį perėję dings su visam. „Guliu, mąstau, – sako ji, – o tada prisimenu – jie *jau* dingę."

GATVIŲ KAMPUOSE ant telegrafo stulpų vis dar galima rasti oficialių skelbimų, bet jie jau pradeda driksti ir blukti, o po praeitą savaitę užklupusių smarkių pavasarinių liūčių įskaityti įmanoma tik dideles juodas raides pačiame viršuje – *Nurodymai visiems japonų kilmės žmonėms.* Tačiau nė vienas iš mūsų nebepamena, kas gi ten rašoma. Vienas vyras lyg ir atsimena draudimą vestis naminius gyvūnus ir paskirtą išvykimo datą. „Man regis, skelbimą mačiau YMCA klube Vakarų penktojoje gatvėje", – sako jis. Bet nėra tikras. Padavėja iš „Mėlynojo kaspino" užkandinės teigia kelis sykius mėginusi perskaityti skelbimą dar tą patį rytą, kai jis buvo iškabintas, bet prasibrauti arčiau pasirodė neįmanoma. „Visi telegrafo stulpai buvo apsupti būrelių susirūpinusių japonų", – pasakoja ji mums. Ją nustebino, kokie visi buvo ramūs. Kokie tylūs. Keli japonai, prisimena ji, lėtai lingavo galvas. Kiti kažką žymėjosi. Nė vienas nepratarė nė žodžio. Dauguma gavome prisipažinti, kad praeidavome pro tuos skelbimus kas dieną, bet nepagalvojome sustoti ir paskaityti. „Jie buvo skirti ne mums", – teisinomės. Arba: „Nuolat skubėdavau." Arba: „Nieko negalėjau įskaityti, raidės per smulkios."

LABIAUSIAI JAPONŲ DINGIMĄ į širdį paėmė mūsų vaikai. Jie atsikalbinėja daugiau nei paprastai. Atsisako ruošti pamokas. Nerimauja. Ožiuojasi. Naktimis ligi šiol drąsiai miegoję dabar bijo gesinti šviesą. „Kas kartą užsimerkęs juos matau", – sako vienas. Kitam vis kyla klausimų. Kur eiti jų ieškoti? Ar jie ten turi mokyklą? Ką jam daryti su Lesterio Nakano megztiniu? „Pasilikti ar išmesti?" Linkolno pradinėje mokykloje visa antrokų klasė įsikalbėjo, kad jų bendraklasiai japonai pasiklydo miške. „Jie valgo giles ir lapus, o viena pamiršo namie švarkelį ir jai šalta, – aiškina mergaitė. – Ji dreba ir verkia. O gal jau numirė." „Numirė", – patvirtina berniukas. Jų mokytoja guodžiasi, kad dabar sunkiausia dienos užduotis – šaukti vaikus pagal sąrašą. Ji parodo į tris tuščius suolus: Oskaro Tadžimos, Alisos Okamoto ir savo numylėtinės – Delorės Nivos. „Tokia *drovi*." Kas rytą ji šaukia japoniukus vardais, bet šie, žinoma, neatsiliepia. „Taigi pasižymiu, kad jų nėra. Ką gi man daryti?" „Gaila, – sako mokyklos perėjoje budinti policininkė. – Geri vaikai buvo. Man jų trūks."

VIS DĖLTO kai kurie mūsų bendruomenės nariai išvykus japonams pajuto palengvėjimą. Juk skaitėme laikraščius, girdėjome kuždant gandus, žinome, kad kaimyniniuose miesteliuose japonų fermerių rūsiuose rasta paslėptų ginklų, ir nors norėtume tikėti, kad dauguma, jei ne visi, mūsų miestelio japonai buvo geri, patikimi piliečiai, visgi

absoliučiu jų lojalumu pasikliauti negalėtume. „Mes tiek daug apie juos nežinojome, – gūžteli penkių vaikų motina. – Man buvo nejauku. Visada jaučiau, kad jie bando kažką nuslėpti." Paklaustas, ar gyvendamas per gatvę nuo Mijamotų jautėsi saugus, ledo gamyklos darbininkas prisipažįsta: „Ne visai." Juodu su žmona prie japonų visada elgėsi atsargiai, nes „niekada negali žinoti. Manau, yra ir gerų, ir blogų japonų. Bet man jie visi susipainiojo." Kaip ten bebūtų, daugumai mūsų sunku patikėti, kad buvę kaimynai kėlė miesteliui grėsmę. Moteris, nuomojusi Nakamuroms butą, tikina, kad jie buvo patys geriausi nuomininkai. „Draugiški. Mandagūs. Ir tokie švarūs, kad nuo jų grindų praktiškai galėtum valgyti." „Jie ir gyveno kaip amerikiečiai, – antrina jos vyras. – Nė ženklo japoniškumo. Net vazų neturėjo."

PRADĖJOME GAUTI PRANEŠIMŲ apie kai kuriuose japonų namuose paliktas šviesas ir apleistus gyvūnus. Pro Fudžimotų langą žvilgčiojančią apatišką kanarėlę. Jamagučių tvenkinyje dvesiantį karpį. Ir galybę šunų. Bandome jiems įsiūlyti vandens, duonos kriaukšlių, likučių nuo savo stalo, mėsininko atsiųstos šviežios jautienos filė. Kojamų šuo mandagiai pauosto ir nusisuka. Uedų kalė šauna tiesiai pro mus ir nespėjus nė apsižiūrėti išbėga pro vartus. Nakanišių šuo – škotų terjeras, kaip du vandens lašai su juoduoju prezidento šuneliu Falu – iššiepia dantis ir mūsų

neprisileidžia. Tačiau visi kiti atbėga mūsų pasitikti, tarsi būtų visada pažinoję, ir nuseka paskui mus namo, o po kelių dienų surandame jiems naujus šeimininkus. Viena šeima sako, kad be galo džiaugtųsi galėdama priglausti japonų šunį. Kita teiraujasi, ar tarp jų nėra kolių. Jauno kareivio, ką tik pašaukto tarnybon, žmona pasiima juodą ir rusvą Marujamų biglį Hercogą, kuris ją sekioja iš kambario į kambarį ir neišleidžia iš akių. „Dabar jis – mano gynėjas, – šypsosi ji. – Mudu puikiai sutariame." Tačiau kartais vidury nakties moteris išgirsta šunelį per miegus kiauksint ir spėja, kad jis sapnuoja juos.

KAI KURIE IŠ JŲ, kaip netrukus sužinome, vis dar tarp mūsų. Lošimų karalius Hideo Kodama, kalintis apygardos kalėjime. Valstybinėje ligoninėje gulinti nėščioji, kurios kūdikis turėjo gimti daugiau nei prieš dešimt dienų. *Tas vaikas niekaip nenori išlįsti.* Pamišėlių prieglaudon uždaryta trisdešimt devynerių metų moteris, kiauras dienas slampinėjanti po koridorius su naktiniais ir šliurėm, tyliai murmanti kažką sau japoniškai – niekas jos nesupranta. Vieninteliai jos žinomi angliški žodžiai yra „vanduo" ir „eik namo". Gydytojas sako, kad prieš dvidešimt metų per gaisrą žuvo du jos maži vaikai – ji pati tuo metu su kitu vyru gulinėjo laukuose. Kitą dieną jos vyras nusižudė. Meilužis ją paliko. „Nuo to laiko ji nebesava." Pietiniame miestelio pakraštyje įsikūrusioje sanatorijo-

je lovoje prie lango guli dvylikos metų berniukas, iš lėto merdėjantis nuo stuburo tuberkuliozės. Tėvai jį paskutinį kartą aplankė dieną prieš palikdami miestelį, ir dabar jis vienų vienas.

SU KIEKVIENA DIENA skelbimai ant telegrafo stulpų blunka. O vieną rytą jų neberandame, ir akimirksnį miestelis pasijunta keistai nuogas, ir atrodo, tarsi japonų čia niekada ir nebūtų buvę.

JŲ SODUOSE PASIUNTA VEŠĖTI SUKUČIAI. Sausmedžio šakos stiebiasi iš vieno kiemo į kitą. Prie apleistų gyvatvorių rūdija pamiršti kastuvai. Po Oterų langais išsprogsta, o kitą dieną dingsta tamsiai violetinis alyvų krūmas. Savadų kieme iškasamas citrinmedis. Nuo priekinių ir galinių durų nudaužiamos spynos. Išrenkami automobiliai. Plėšiamos palėpės. Išnaršomi dūmtraukiai. Iš rūsių išvelkamos ir naktimis į sunkvežimius slapta sukraunamos dėžės ir skrynios. Prapuola durų rankenos ir lempos. Ir štai Trečiajame prospekte, senienų krautuvėlėse ir lombarduose, trumpam pasirodo egzotiškų daikčiukų iš Tolimųjų Rytų, kurie netrunka rasti kelią į kai kurių mūsiškių namus. Akmeninis žibintas atsiduria pavyzdiniame Meplridžo gatvės sode tarp azalijų. Japoniška graviūra pakeičia nuogos mauduolės paveikslą vienoje iš Elmo svetainių. Tai viename, tai kitame kvartale mums

po kojų pasitiesia rytietiški kilimai. O vakarinėje miesto dalyje, kur gyvena daug madingų jaunų mamų, kasdien besilankančių parke, staiga išpopuliarėja plaukų papuošalai iš ryžių lazdelių. „Stengiuosi negalvoti, iš kur jie atsirado, – sako viena mama, pavėsyje ant suoliuko supanti vaiką. – Kartais geriau nežinoti."

DAR KELETĄ SAVAIČIŲ kai kurie iš mūsų nepraranda vilties, kad japonai sugrįš – juk niekas nesakė, jog jie išėjo visiem laikams. Dairomės jų autobusų stotelėse. Pas gėlininką. Eidami pro radijo imtuvų taisyklą Antrajame prospekte, kurios vietoje anksčiau buvo „Nagamatsu žuvis". Vis žvilgčiojame pro langą – o gal mūsų sodininkai nieko nepranešę vėl kapstosi mūsų soduose. *Juk gali būti, kad Jošis ir vėl grėbia lapus.* Svarstome, ar čia tik nebus mūsų kaltės. Galbūt reikėjo surašyti peticiją merui. Arba gubernatoriui. Ar pačiam prezidentui. *Leiskite jiems pasilikti.* O gal reikėjo tiesiog pabelsti į jų duris ir pasiūlyti pagalbą. Jei tik būtume *žinoję*, kartojame sau. Betgi kai paskutinį kartą daržovių kioske matėme poną Mori, šis kaip visada elgėsi draugiškai. „Jis man neminėjo, kad išvyksta", – sako viena moteris. Tačiau po trijų dienų ponas Mori dingo. Prekybos centro kasininkė tvirtina, jog dieną prieš išvykdami japonai pirko maistą tokiais kiekiais, „lyg artintųsi paskutinioji". Viena moteris esą nusipirkusi daugiau nei dvidešimt skardinių virtų dešrelių. „Nesu-

siprotėjau jos paklausti, kodėl." Dabar, žinoma, gailisi. „Man tik rūpi, ar jiems nenutiko kas blogo."

TAI ŠEN, tai ten po visą miestelį išsibarsčiusiose pašto dėžutėse randame pirmuosius japonų atsiųstus laiškus. Berniukas iš Sikamorės gauna trumpą laiškelį nuo Edo Ikedos, kadaise greičiausio sprinterio visoje Vudrou Vilsono vidurinėje. *Na, štai mes ir pabėgėlių centre. Niekada gyvenime nesu matęs šitiek japonų. Kai kurie neveikia nieko kito, tik miega per dienų dienas.* Mergaitė iš Malberio gatvės susirašinėja su buvusia klasės drauge Jana. *Jie mus dar šiek tiek čia palaikys, o paskui išsiųs į kalnus. Nekantriai lauksiu tavo laiško.* Mero žmona gauna atviruką nuo ištikimosios tarnaitės Jukos, kuri prisistatė prie jos durų antrą dieną atvykus į Ameriką. *Nepamirškite baigiantis mėnesiui išvėdinti antklodžių.* Pirmosios kongregacinės bažnyčios pastoriaus padėjėjo žmona atplėšia laišką, skirtą jos vyrui, ir perskaito: *Brangusis, gyvenu gerai,* ir staiga visas jos pasaulis aptemsta. *Kas ta Hatsuko?* Už trijų kvartalų geltoname name devynmetis berniukas perskaito savo geriausio draugo Lesterio laišką – *Ar nepalikau tavo kambary savo megztinio?* – ir ateinančias tris naktis nebegali užmigti.

ŽMONĖS PRADEDA REIKALAUTI ATSAKYMŲ. Ar japonai į pabėgėlių centrus suėjo savanoriškai, ar buvo suvaryti

prievarta? Koks galutinis jų kelionės tikslas? Kodėl apie jų išvykimą mums nebuvo pranešta iš anksto? Kas apskritai gina jų interesus? Ar jie nekalti? Ar kalti? Ar jie tikrai išėjo? Argi nekeista, kad niekas iš mūsų pažįstamų nematė jų išeinant? Kas nors gi būtų ką nors pastebėjęs, ką nors nugirdęs, stebisi vienas Namų fronto narys. „Įspėjamąjį šūvį. Užgniaužtą aimaną. Vorą žmonių, dingstančių naktyje." O gal, sako vietinis oro gynybos viršininkas, japonai tebėra su mumis, gal jie stebi mus iš patamsių, tyrinėja mūsų veidus, ieškodami gedulo ir atgailos ženklų. O gal jie sulindo į slėptuves po miestelio gatvėmis ir planuoja ilgainiui mus išnaikinti. Jų laiškai, pažymi jis, galėjo nesunkiai būti suklastoti. Jų dingimas, svarsto jis, tėra gudrybė. Mūsų atpildo diena, įspėja jis, jau nebetoli.

MERAS RAGINA MUS VISUS TURĖTI KANTRYBĖS. „Kai galėsime, pranešime jums tai, ką galėsime", – sako jis. Tarp jų pasitaikė nelojalumo atvejų, stigo laiko, o veikti reikėjo skubiai. Japonai mus paliko savo valia ir be pagiežos, prezidento įsakymu. Jie nepraranda ūpo. Apetitu nesiskundžia. Jų apgyvendinimas vykdomas pagal planą. Gyvename nepaprastais laikais, primena mums meras. Stovime mūšio lauke, ir visa, ką privalome nuveikti tėvynės labui, bus nuveikta. „Kai kurie dalykai žmonėms bus matomi, – aiškina jis mums. – Kiti dalykai bus nematomi. Taip jau būna. Bet gyvenimas tęsiasi."

PIRMASIS VASAROS GŪSIS. Ant magnolijų šakų vysta lapai. Šaligatviai kepa saulėje. Suskamba paskutinis skambutis, orą užtvindo šūksniai – baigėsi dar vieni mokslo metai. Motinų širdis sugniaužia neviltis. *O ne, ir vėl,* dūsauja jos. Kai kurios pradeda ieškotis naujų auklių, kad prižiūrėtų mažylius. Kitos deda į laikraščius skelbimus, ieškodamos naujų virėjų. Dauguma samdosi naujus sodininkus ir tarnaites: tvirtas jaunas moteris iš Filipinų, liesus barzdotus indus, žemus ir storus meksikiečius iš Oachakos, ne visada blaivius, užtat draugiškus – *Buenos días*, sako jie, *Sí, cómo no?* – ir sutinkančius pigiai nupjauti veją. Dauguma žengia lemiamą žingsnį ir atiduoda skalbinius kinams. Nors skalbiniai sugrįžta ne visada tobulai išlyginti, o gyvatvorės kartais lieka netvarkingos, jos stengiasi mažiau dėl to jaudintis, nes jų dėmesys krypsta į kitus dalykus: ieškomas dingęs berniukas, vardu Henris, paskutinį kartą matytas balansuojantis ant rąsto girios pakrašty („Jis nutarė prisidėti prie japonų“, – paaiškina mūsų vaikai), Koregidoro mūšyje į nelaisvę paimti septyni kareiviai iš mūsų miestelio, kasmetiniame Piligrimų motinų klubo susirinkime nacių pabėgėlis daktaras Raulis Ašendorfas skaito paskaitą pavadinimu „Hitleris: naujasis Napoleonas?“, kuri pritraukia pilną salę žmonių.

KARUI ĮSISIAUTĖJUS šeimos vis rečiau palieka namus. Benzinas normuojamas. Folija taupoma. Tuščiuose,

piktžolėm užžėlusiuose plotuose sodinami pergalės sodai, o miestiečių virtuvėse žaliųjų pupelių troškinys greitai netenka žavesio. Motinos nusiplėšia korsetus, jų guma bus naudojama karinei pramonei, ir pirmą kartą per daugelį metų giliau atsikvepia. „Privalome aukotis“, – skelbia jos. Žiaurūs tėčiai nuo medžių nukerpa vaikų sūpuokles iš padangų. Kinijos šelpimo komitetas pasiekia tikslą – dešimties tūkstančių dolerių sumą, ir meras asmeniškai praneša gerą žinią poniai Čiang Kai-ši. Pastoriaus padėjėjas dar vieną naktį praleidžia ant sofos. Keletas mūsų vaikų nori parašyti savo draugams japonams, bet nesugalvoja, ką pasakyti. Kiti nedrįsta pranešti blogų naujienų. *Per panelės Holden pamokas tavo suole sėdi naujas berniukas. Nerandu tavo megztinio. Vakar tavo šunį suvažinėjo mašina.* Vieną mergaitę iš Nort Frimonto paštininkas prigąsdina, esą tik išdavikas gali susirašinėti su japonais.

Į JŲ NAMUS ĮSIKELIA NAUJI ŽMONĖS. Oukiai ir arkiai iš vakarų, atsibastę čia dirbti karo pramonėje. Iš Ozarko iškeldinti fermeriai. Vargetos negrai iš pietų su mantos ryšuliais. Valkatos ir benamiai. Kaimiečiai. Ne mūsiškiai. *Kai kurie net rašyti nemoka.* Jie dirba po dešimt–penkiolika valandų per parą amunicijos gamyklose. Gyvena po tris keturias šeimas name. Skalbiasi lauke, kiemuose pasistatę skardinius kubilus. Jų moterys ir vaikai nesuvaldomi. O savaitgaliais, kai jie įsitaisę terasose rūko ir iki

vėlumos girtauja, mes imame ilgėtis savo senųjų kaimynų, tykiųjų japonų.

VASAROS GALE mus pasiekia pirmieji gandai apie traukinius. Jie buvo labai seni, kalba žmonės. Tolimų laikų palikimas. Dulkėti vagonai su anglimis varomais garvežiais ir senovinėmis dujų lempomis. Jų stogai nusėti paukščių išmatomis. Langai aklinai užtraukti. Jie riedėjo iš miesto į miestą, bet niekur nestojo. Nešvilpė. Keliavo tik sutemus. *Traukiniai vaiduokliai*, sakė tie, kas juos matė. Vieni tvirtino, kad traukiniai kilo siaurais Siera Nevados kalnų tarpekliais: Altamontu, Siskiju, Šasta, Tehačapiu. Kiti teigė, kad jie keliavo į vakarinį Uolinių kalnų pakraštį. Prižiūrėtojas Trakio stoty prisimena matęs, kaip lange trumpam pakilo užuolaida ir pasirodė moters veidas. *Japonė*, tvirtina jis. Nors viskas vyko taip greitai, kad sunku pasakyti. Traukinys buvo nenumatytas tvarkaraštyje. Moteris atrodė pavargusi. Ji buvo trumpų juodų plaukų ir smulkaus apvalaus veido, ir mes svarstėme, ar tik nebus ji viena iš mūsiškių. Galbūt skalbėjo Ito žmona. Arba ta sena moteriškė, savaitgaliais prekiaudavusi gėlėmis Edvardso ir Valstijos gatvių kampe. *Mes ją vadinome tiesiog gėlininke.* O galbūt aibę kartų sutikome ją gatvėje, bet nėsyk neatkreipėme dėmesio.

RUDENĮ DIDŽIOJOJE GATVĖJE nebevyksta budistų Derliaus nuėmimo šventė. Nei Chrizantemų festivalis.

Sutemus niekas neleidžia į dangų popierinių žibintų. Jokie vaikai ilgarankoviais medvilniniais kimono nedainuoja ir nešoka, nakčia pašėlusiai mušant būgnams. Nes japonų nebėra, štai ir viskas. „Jaudiniesi dėl jų, už juos meldiesi, bet galų gale turi gyventi toliau“, – sako vienas pensininkas, ilgiau nei dešimtmetį gyvenęs Ogatų kaimynystėje. Kai jam būna vieniša, jis nueina į parką pasėdėti ant suoliuko. „Klausausi paukščių, kol pasijuntu geriau, – aiškina jis. – Tada grįžtu namo.“ Kartais prabėga kelios dienos, o jis taip ir nesusimąsto apie japonus. Bet staiga gatvėje pastebės pažįstamą veidą – juk tai ponia Nišikava iš žūklės reikmenų krautuvės, tik kodėl neatsako į jo pasveikinimą? – arba jo ausis pasieks naujas gandas. *Po Kojanagių slyva rasti užkasti šautuvai. Japonų namuose Ouke rastos Juodojo Drakono draugijos emblemos.* Arba eidamas šaligatviu už nugaros išgirs žingsnius, bet atsisukęs nieko neišvys. Ir staiga suvoks: japonai mus paliko, ir mes nežinome, kur jie.

UŽĖJUS PIRMOSIOMS ŠALNOMS, jų veidai ėmė trintis ir nykti iš mūsų atminties. Pradėjome painioti jų vardus. *Kaip jį ten, ponas Kato ar ponas Sato?* Nebesulaukėme jų laiškų. Mūsų vaikai, kadaise taip jų ilgėjęsi, nustojo apie juos klausinėję. Jaunėliai vargiai juos beprisiminė. „Man rodos, sykį vieną mačiau“, – sakė jie mums. Arba: „Argi jų visų plaukai nebuvo juodi?“ Netrukus pastebėjome, kad

ir patys vis dažniau minime juos būtuoju laiku. Dieną pamiršdavome, kad japonai gyveno tarp mūsų, tačiau naktį jie netikėtai pasirodydavo mūsų sapnuose. *Sapnavau gėlininko sūnų Eliotą. Jis prašė manęs nesirūpinti, sakė, laikosi gerai, sočiai valgo ir kiauras dienas žaidžia beisbolą.* Ryte pabudę stengėmės nepaleisti jų iš galvos, tačiau mūsų mintyse jie ilgai neužsibūdavo.

DAR METAI, ir iš mūsų miestelio išnyko kone visi japonų pėdsakai. Languose spindi auksinės žvaigždės. Parke vežimėlius stumdo gražutės jaunos karo našlės. Pavėsingais takučiais palei tvenkinį už ilgų pavadėlių tursena šunys. Didžiojoje gatvėje žydi narcizai. Naujasis kinų restoranas perpildytas uosto darbininkų, susirinkusių per pietų pertrauką užkrimsti. Gatvėmis slampinėja atostogaujantys kareiviai, o viešbutyje „Rojus" gyvai vyksta verslas. „Kėjaus gėlės" virto „Folio gėrimais". „Harados daržovinėje" dabar tvarkosi kinas Vongas, o šiaip ji atrodo lygiai kaip anksčiau, ir kas kartą eidami pro vitriną nesunkiai galime įsivaizduoti, jog viskas po senovei. Tačiau pono Harados tarp mūsų nebėra, nebėra ir kitų japonų. Retai apie juos užsimename, jei iš viso užsimename, nors kartkartėmis mus pasiekia gandai iš kitapus kalnų – Nevados ir Jutos dykumose sudygo ištisi japonų miestai, Aidahe japonai pristatyti laukuose kasti runkelių, o Vajominge pastebėtas būrelis japonų vaikų, kurie drebėdami ir

alkani sutemus išlindo iš miško. Bet visa tai tik nuogirdos ir nebūtinai tiesa. Žinome tik tiek, kad ten kažkur, vienur ar kitur, japonai yra, ir šiame pasaulyje jų greičiausiai nebesutiksime.

PADĖKA

ROMANĄ ĮKVĖPĖ JAPONŲ IMIGRANTŲ, ATVYKUSIŲ Į AMERIKĄ XX A. PRADŽIOJE, GYVENIMO ISTORIJOS. Rašydama rėmiausi daugybe istorinių šaltinių, ir nors čia visų išvardyti negalėsiu, norėčiau paminėti pačius svarbiausius. Ypač daug žinių suteikė Kazuo Ito *Isajai: Japonų imigrantų Šiaurės Amerikoje istorija* (*Issei: A History of Japanese Immigrants in North America*) ir Eileen Sunada Sarasohn *Isajai ir isajų moterys* (*The Issei and Issei Women*). Iš kitų knygų verta paminėti: *Rytų pakrantės japonai už veiksmą pristato: „Mūsų prisiminimai"* (*East Bay Japanese for Action Presents "Our Recollections"*); Stano Flewellingo *Širakava* (*Shirakawa*); Audrey Girdner ir Anne Loftis *Didžioji išdavystė* (*The Great Betrayal*); Evelyn Nakano Glenn *Isajai, nisajai, karo nuotakos* (*Issei, Nisei, War Bride*); Lindos Gordon ir Gary Y. Okihiro *Suvaryti* (*Impounded*); Lafcadio Hearn *Japonija* (*Japan*); Yuji Ichioka *Isajai* (*The Issei*); Lawsono Fusao Inados *Tik tiek, kiek panešime* (*Only What We Could Carry*); Lauren Kessler *Užsispyrusi šaka* (*Stubborn Twig*); Akemi Kikumuros *Žvarbios žiemos* (*Through Harsh Winters*); Minoru Kiyotos *Daugiau nei lojalumas* (*Beyond Loyalty*); Ellen Levine *Tvora, skirianti nuo laisvės* (*A Fence Away from*

Freedom); Tomoko Makabe *Nuotakos iš nuotraukų* (*Picture Brides*); Sayo Masudos *Geišos autobiografija* (*Autobiography of a Geisha*); David Mas Masumoto *Balsai iš kaimo* ir *Epitafija persikui* (*Country Voices; Epitaph for a Peach*); Valerie J. Matsumoto *Namų ferma* (*Farming the Home Place*); Mei Nakano *Amerikos japonės* (*Japanese American Women*); Donaldo Richie *Sausumos jūra* (*The Inland Sea*); Bernardo Rudofsky *Kimono sąmonė* (*The Kimono Mind*); Dr. Junichi Sagos *Šilko ir šiaudų memuarai* ir *Vėjo ir bangų memuarai* (*Memories of Silk and Straw; Memories of Wind and Waves*); Etsu Inagaki Sugimotos *Samurajaus dukra* (*A Daughter of the Samurai*); Sonios Shinn Sunoo *Korėjietės nuotakos iš nuotraukų* (*Korean Picture Brides*); Ronaldo Takaki *Ateiviai nuo kitų krantų* (*Strangers from a Different Shore*); Nagatsukos Takashio *Dirva* (*The Soil*); Lindos Tamuros *Hudo upės isajai* (*The Hood River Issei*); Johno Tateishio *Ir teisingumas visiems* (*And Justice For All*); Dorothy Swaine Thomas *Išgelbėjimas* (*The Salvage*); Yoshiko Uchidos *Tremtis dykumoje* (*Desert Exile*); Wakako Yamauchio *Dainos, kurių išmokė motina* (*Songs My Mother Taught Me*); Wono Kil Yoono *Nuotakos iš nuotraukos kaina* (*Passage of a Picture Bride*). Keletas mero dialogo eilučių paimta iš Gynybos departamento naujienų pranešimo, 2001 m. spalio 12 d. pateikto Jungtinių Valstijų valstybės sekretoriaus Donaldo Rumsfeldo. Taip pat norėčiau pripažinti savo skolą Mary Swann, kurios apsakymas „1917“ įkvėpė parašyti pirmą šio romano skyrių.

ESU NEPAPRASTAI DĖKINGA Nicolei Aragi, be kurios atkaklaus ryžto ši knyga nebūtų parašyta; Jordanai Pavlin – už elegantiškus kalbos patarimus; Kathy Minton ir Isaiah Shefferiui iš „Symphony Space“ už jų nenutrūkstamą paramą; bei Johno Simono Guggenheimo atminimo fondui už geranorišką pagalbą. Taip pat ačiū Leslie Levine, Russellui Perreault, Michelle Somers ir Christie Hauser. Ypač dėkoju savo šeimai ir – kaip visada – Andy Bienenui.

Otsuka, Julie
Ot21 Buda palėpėje: [romanas] / Julie Otsuka; iš anglų kalbos vertė Emilija Ferdmanaitė. – Vilnius: Vaga, 2013. – 144 p.

ISBN 978-5-415-02326-4
UDK 821.111(73)-31

Leidykla VAGA, Gedimino pr. 50, LT-01110 Vilnius
El. p. info@vaga.lt; www.leidykla.vaga.lt
tel. +370 5 249 8121; faks. +370 5 249 8122

Spausdino UAB BALTO print, Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius

Tiražas 1000 egz.

Priešistorė liudija: po Pirmojo pasaulinio karo japonai vyrai plaukia į San Fransiską ieškoti darbo, vėliau vieni jų, užsidirbę, grįžta į Japoniją, kiti – pasilieka. Amerika turi tapti jų namais, tad jie čia ima kurti šeimas. Į Japoniją siunčia nuotrauką – nebūtinai tikrą, gal kiek pagražintą, galbūt ir ne savo – ir laukia nuotakos, išsirinkusios savo būsimąjį iš fotografijos.

Autorė romane seka tų „fotografijų nuotakų", palikusių Japoniją, pėdomis, atlaiko jų alinančią kelionę laivu į Ameriką, įsilieja į jų chorą, pasakojantį apie pirmą susitikimą su būsimu vyru, sunkų darbą, apie vaikus, ilgainiui užmiršiančius savo kultūrą. Iki lemtingojo Perl Harboro ryto, po kurio japonai masiškai iškeldinami iš naujųjų savo namų, išvežami, išvejami, pradanginami.

Autorės tėvai – pirmos ir antros kartų japonų emigrantai Amerikoje.

Romanas *Buda palėpėje* 2011 m. pelnė *American Historical Fiction*, 2012 m. – PEN Faulknerio apdovanojimus ir *Prix Femina Étranger*, išrinktas Metų *The Bostone Globe* geriausia knyga, nominuotas *National Book Award*, *Los Angeles Times Book Prize*.

ISBN 978-5-415-02326-4
9 785415 023264
www.leidykla.vaga.lt